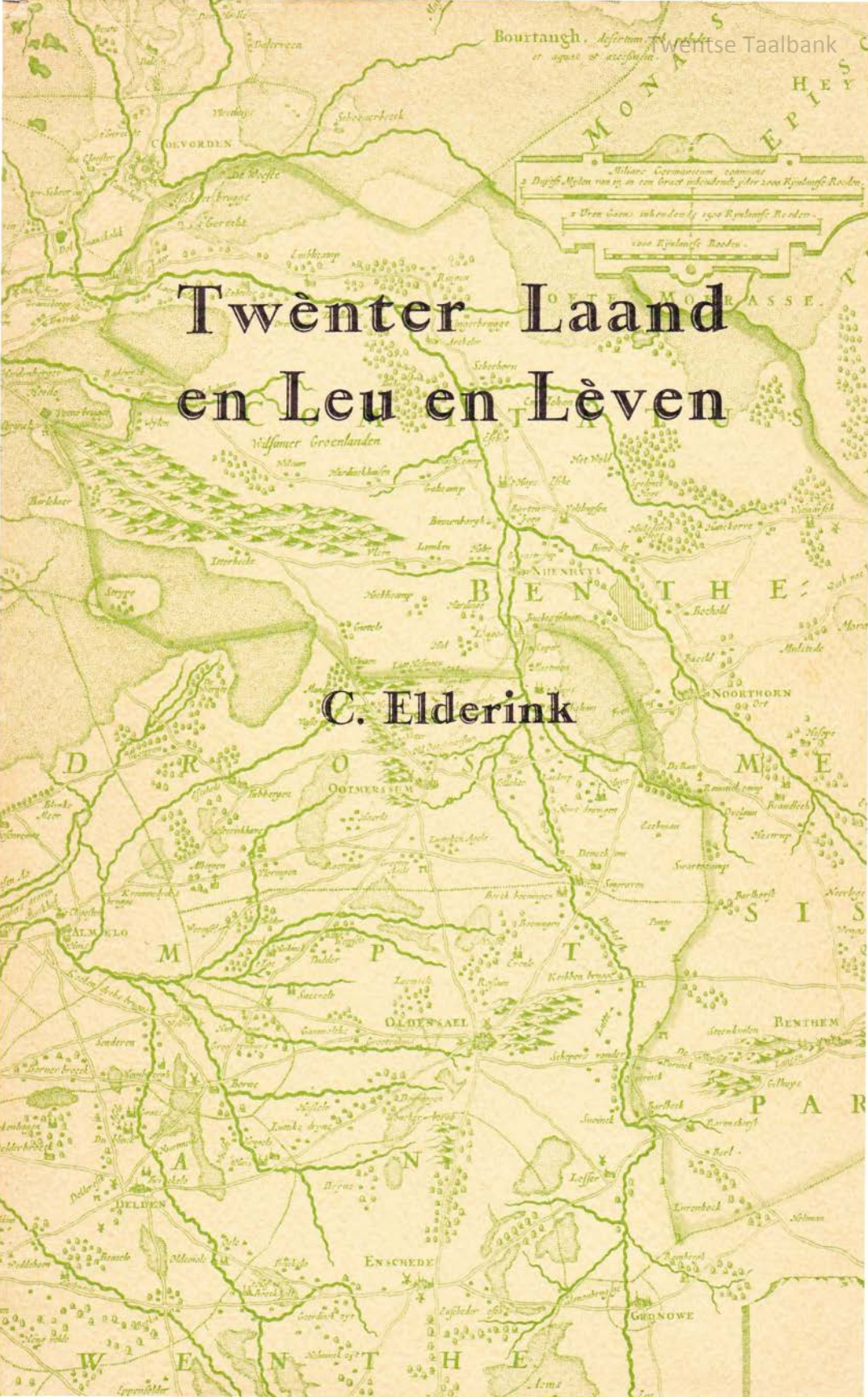

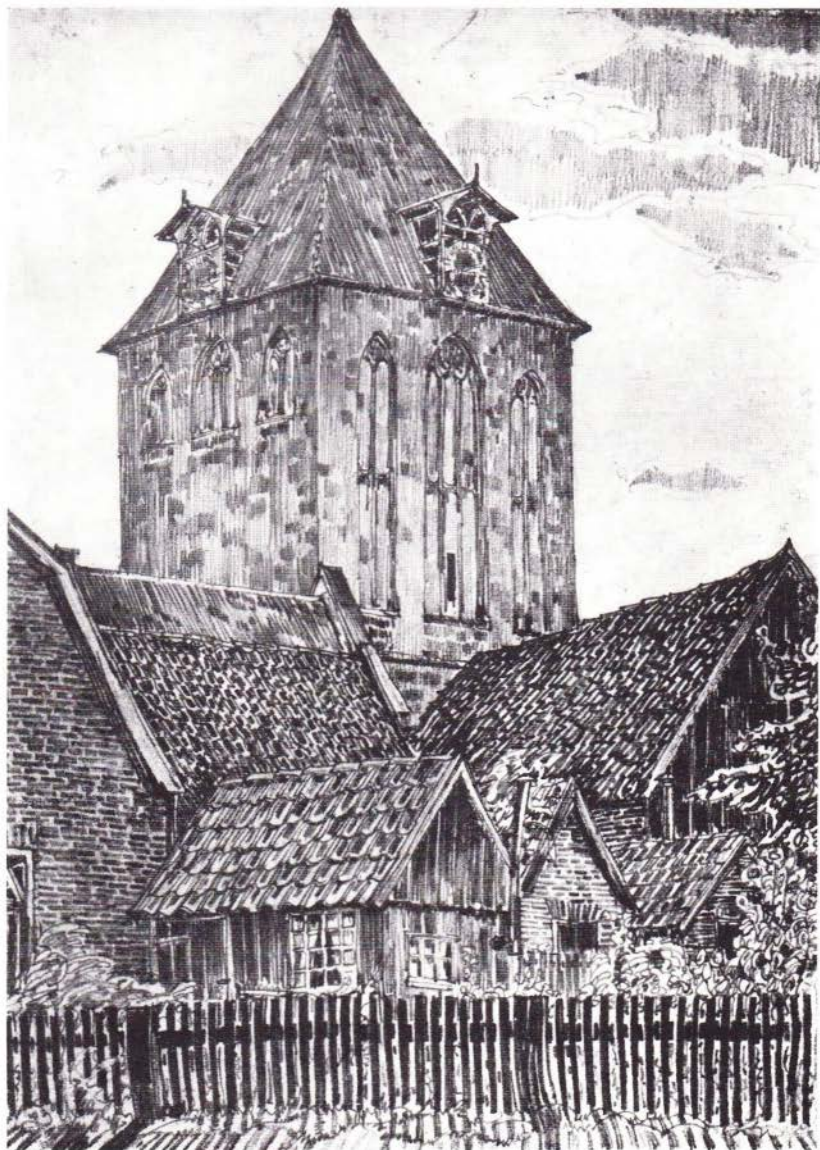
Twenter Laand en Leu en Lèven

C. Elderink

© 1976 Interbook International B.V. - Schiedam

Licentie: Boekhandel Broekhuis - Hengelo 1976

Oorspronkelijk verschenen bij M. J. van der Loeff - Enschede 1937

Kerkbuurt in een oud Twentsch stadje.
Delden naar een teekening van J. Jans

Twènter Laand en Leu en Lèven

DOOR

C. Elderink

BOEKHANDEL BROEKHUIS – SCHOLTEN'S BOEKHANDEL
Hengelo - Haaksbergen - Almelo - Enschede
1976

Cato Elderink.
28 Febr. 1871—14 Juni 1941.

'N WOA(R)D VAN TE VUURTEN AN 'T TWÈNTER VOLK.

Doo disse schrieveri-j an 'n ènde was, heb ik ze nog ees noa 'elèzen en now zet ik der achternoa 'n woa-d van te vuurten an. Dat mag ow wal 'n verdraeid wèrken lieken, meer ik veende 't zoo woonderlik nig. Op miene joaren hef men joo al lang oondervoonden, dat allens in 't lèven aandere koomp, as men 't zik vrogger har oet prakkezeerd. Zoo is 't mi-j ook met dit boek egoan en doar mor ik ow èven oetleg van gewwen.

Ik wol dan zeggen, dat ik begonnen was met oaver Twènter laand en leu en lèven in 't Hollaansch te schrieven. Doo ik door 'n zet met te gang was 'ewest, doo mèrkten ik, dat ik zölven oet dat Twènter laand op 't papier oonze vèldgroond en esschen en de kleine Twènter plaetskes nig kon weerkennen. Miene Hollaansche Twènter leu keken zoo stief en zoo vrèndelik, of ze zik voort op 't petret wollen loaten zetten, meer de knipmussen, de kipsen en de kloompe wollen eer nig recht meer passen; et leek wal of ze wollen hengoan en halen zik 'n ni-jmoodsch confectiepak. I-j wörren der naar van, a-j eer ankeken. 't Leek meer op nen comediekroam as op et oale Twènter lèven. Door har ik genoeg van en ik dach bi-j mi-j zölven: „allemaal onzin. Dow wees joo nog lange nig, of 's vuur 't plezeer van aandre leu schrieven kaans; schriewe zóó, das der ten minsten zölven wille van hes.

Ik begun weer ni-js. In 't plat. Dat was heel geneugelik vuur mi-j en 'n tiedlang gung et vlot verdan, meer doo kreeg ik 'n hoop last van owleu. Dat zat em zoo: zik zölven alleenig wat vertellen, dat hölt men op 'n doer nig vol, dan begeent men zik of te vroagen, wat zol den of dee der van deinken en ik heurden al gaw bi-j mi-j zölven, dat i-jleu, vual 't jonge volk oonder ow, zèen: „doar he-j now glad niks an, 't is aamper an, da-j der wat van begriepen könt". ('t Is joo woar, al veende ik vuur mi-j 't nig mooi, dat kottens 'n hoop Twènter volk nig zoo recht meer kan kuieren in de Twènter sproake, loat

stoan, dat ze 't könt lèzen, as 't zwat op wit steet). Doar kwam nog wat bi-j, mi-j duchten, der wazzen ook leu, dee zollen vroagen, woo ik der an kwam, an de dinge dee 'k ow vertèlden. Ik kan nig aandere zeggen of dee leu hadden schoonder geliek. As mi-j ni-js wo'dt vertèld, dat mi-j luk wonderlik vuurkoop, dan vroage ik ook aait: „Wel zeg dat?” As ze dan antwoordt: „iedereen zeg et”, dan is 't mi-j nig völle weerd. Doar mot mi-j nen goeën naam wodden 'eneumd, vuur ik weete, of ik der wat op oetdoon kan. Ik prakkezeerden der ees oaver en doo wör 't mi-j kloar, dat ik völ dinger van leu har vernommen, dee 't in 't Hollaansch in de beuke harren 'eschrewwen. Eere weurde kon ik nig in 't plat naover-tellen, as ik der eeren naam bi-j wol neumen. En dan har ik ook hier en doar in oale Twènter pampieren wat evoonden, mangs was 't in 't plat, in 't oald Hollaansch en Duutsch duureene 'ehaspeld. Dat mos ik ook stoan loaten, zoo as et stun. Lastig was 't wal, dat i-j mi-j zoo in 'n schöt kwammen kuieren, meer men mot nig aait zienen eigenen kop willen volgen. Mi-j is 'eleerd: „wee de wieste wil wên, gif too”. Doarum schreef ik der hier en doar 'n stukke, 'n oetleg of 'n anvulsel in 't Hollaansch tusschen in.

En now mor ik nog één ding zeggen. Der is mi-j met dee platte stukke nog wat gek oaverkommen, umdat ik 't vuur mien eigen geneugen schreef, was ik der mangs wal ees met an 't riemen egoan. Now duch mi-j achter-noa, dat lik net as de tange op 't vaarken of de vlagge op de modderschuut, meer 't steet der now eenmaal. Ik mag et nig meer oaverdoon. Met 'n oalen Ambtshauptmann van Frits Reuter zeg ik ook: „wat schrewwen is, is schrewwen”.

Now ik allens nog ees in 't vuurwoa'd beschouw, zee ik, dat, wat ik ow hier opdisch, nig anders is ewodden, as nen pot duur mekaar.

„Wat zas, as dös was kas”. Ik bin van oald Twènter volk en hebbe nig anders leeren kokken; alleenig één deenk kan ik ow zeggen, wat der in is ekommen was zuuvere waar. Men mag joo gin maargeline vuur botter

verkoopen. Zoo wied as 'n meinsche dat eerlik kan noa-goan, hebt de gebroeken en gebuurtenissen ewest, net as ik 't ow vertèld hebbe.

Gelukkig is et, dat men kottens bètter hef leeren kokken en dat der völle weenkels beent, woar fienere waar verkocht wo'dt.

Meer de Twènter middagkost is toch gin ongezoond ètten. Wee et nog smaakt, wat em hier wo'dt vuurezat, dee wil ik tooweinschen: „wal bekomme et di-j”.

Enschede, Februari 1937.

IN DE VELD GROOND.

I.

WAT MEN OET OALE TIEDEN VERTËLT.

Oale vertelsels goat mi-j duur et heufd. Vertelsels van wat der gebuurd is in lang vergangen joaren op dezölfde stèen, woar wi-j now waandelt of wont. Sagen, woor 't heidensch geloof van de vuurvaders in is te spuren, oaverlèveringen, dee weett te sprèkken van hongersnood, oorlog en pest en van stèrke leu, dee dat drägen en bètteren können. Meer ook an latere daag' mor ik deinken. An 't woonderlik lot van 'n Twènter man of geslachte, woor oons 'n naam nog wal van bekènd is, of an de geschiedenis ook van 'n èrve of hoes, woo et van haand tot haand is egoan en wat der de meinschen van maakten. Meer geerne vuural deink ik an dee leu, wooran 't hierlaansche ras aaltied zoo riek hef 'ewest, dee zik zölf wollen wên, heelendal en zik nig leuten snien noa et daagliksh model van de tied. Leu woar men nog weurde en doaden van weet, woor 't noageslacht weerde an hecht, of dee oons hærtlik loatt lachen.

Oale vertelsels! Wat was 't mi-j 'n feest, as ik der nao losteren moch in miene keenderdage. Op weenter-oavenden was 't, as wi-j te hoope zatten in 'n huuslikken kreenk, woar doo nog nums an mankeerden. Dree geslachten bi-j eene! Wi-j keender (umtrènt mien zeuvende jaar is et begonnen vuur mi-j en heel miene joonkheid duur heb ik et zoo maggen kennen), wi-j keender losterden too, de oogen en ooren wied los. Stäodig wazzen de oalden an 't woord, vaak hebt ze vertèld oet de daag van eer besvaar of annekebesvaar. 't Is meer as vieftig jaar heer! Dee oale vertelsels van laand, van leu en van lèven rekt langer as aanderhalve eeuwen terugge.

Meer woonderlik was 't, a-j in de zommer hen waandelen gungen en et mekaar können wiezen: „kiek, dit is de stè, hier is et gebuurd, wat oons van 't weenter vertèld is”.

En now wil ik hengoan en schriewen et op, wat mi-j nog heugt van dee oale vertelsels en tegelieke, wat ik

in later joaren nog hier en door van oale leu gewaar bin 'e wodden, want ik deinke meer zoo: et kan joo geburen, dat 'n keend van oons Twènter laand, wied vot in de weelde vrömde, noa drokke dage nen röstigen oavend belêft; as hee dan alleenig zoo zit, wil 't prakkezeeren mangs kommen. Woonderen zal et mi-j nig, as hee gewaar wödt, dat 'n fien droädken em an et härt is eboonden, dat trekt, en et trekt em 'trugge noa 't oale Twènte.

Komt em dan nig oonverdachens dinge van vrogger vuur oogen, woarvan hee nig wuste, dat hee ze nog har oonthoalden? In oonze joonkheid is der zoo völle, woor wi-j gin acht op gewt, umdat oons ducht: et sprek joo van zölven. Meer de tieden vergoat, et lèven veraandert. Völ, wat vrogger gewoon was, lik now oons nen mooien droom. Van dee gewone dinge wol ik now vertellen en wat was gewoner aleer, dan dat men gin half uur boeten de stad kon goan, zoonder dat men de vèldgroond vuur zik zag liggen.

Dat lag in 'n aard van oons laand en nog lig et der in, stil in 't verboargen, want wat is angeboren, kan nig meer veraanderen. Wal wodt men der now weinig meer van gewaar. Oonze groond hef zik ko'ts 'n greun kleed anetrokken, dat nog meer hier en door met 'n streepken peersch of broen tuug ofezat is. Meer eeren aard is dat nig, meinschenwèrk is et. As 't volk hier vottrok of oet kwam te stèrven, dan kreump et wal gaw, dat greune kleed, dan kreeg de vèldgroond de oaverhaand weer en 't peersch en broen kwam der weer duur, of et nooit anders ewest was.

Mennig maal, dat is wisse, is et aleer wal gebuurd, dat et vuurgeslacht oaver et betken bouwlaand, dat ze doo hadden, gin baas is 'eblewwen. Achter kriegsjoaren en pest, dee et meinschdom met al zien wèrken en wèzen oonder de veute leupen, kreup oaver mennigen akker et broene heed. Weust lag weer et laand, woor aleer ploog en egge al wazzen oavertrokken. Noa eeuwen kan men zukke stèen nog kennen an de voren tusschen et heed. Mennigen hook, woor meinschen hadden ewoand en bouwakkers hadden elègen, kon men ow wiezen in 't

vèld, want, dat lig ook in 'n aard van de vèldgrond, dat ze getrouw ieder spuur ow bewaart, dat eer duur meinschenhaand in wodt egraven.

Dat mag joo de rèden wal wên, woorum aaltied weer, as men alleenig geet duur et eenzame vèld, oale tiden met ow begint te sprèkken. Lang zal et nig meer doeren, allens veraandert in disse joaren, meer hier en door treft men now nog plaatsén, dee oet vrogger eeuwen wat hebt te vertellen.

In 't Voalterbrook lig joo de Hunenboarg nog, nig wied door van dan, duur 'n Posselenhook, löp ne laandewe, dee ze 'n Hunenwal neumt. As dow op de Schaanse in Haarle op een van de grafbèlten zits in et hooge heed, kooms joo van zölven an 't dreumen van heidensche tiden en meinschen. In et Jaagoppersveld bi-j Oortmösschen kan et di-j net zoo vergoan. Bi-j Boorne veendt men 'ne Hoondeboarg, Lönneker hef 'n Hoondebèlten. In Ossel kan men 'n Vrètbèrg di-j wiezen en ook nog de Kloppenboarg, an d' aandere zied van de weg lig 'n Vleerbosch woor zoovöl vertelsels van zeent en in Buurse 'n Langenbèlt en de Hanenbeulten. Ko't door bi-j lig in et Hoksebèrgsche, in 'n Honesch, et Heidenläger en 'n Heidenkèrkhof en ook de Tillyschaanse of, zoo as aandren ze neumt, de Stoaatschaanse. Meer zoo oald kan dee schaanse nig wên, as al dat aandere wèrk, dat al oet heidentied stamt, want an 'n bouw kan men 't zeen, dat ze al vuur kanonnen 'emaakt is. Dat mot ook met et kanonnenbèlten in Loster 't geval wên en et Ripperda, dat in Lönneker lig, is wisse meer weinig oalder. In Deurningen weet men nog wal van 'n Spiekerbèrg te vertellen al is seent de grond door tot bouwlaand 'emaakt.

In 't Allemansvèld an 't Aamsvenne wör in de leste joaren de grond ook meestendeels an 'emaakt, weinig kan men ow door nog meer wiezen, meer nèrgens goat bi-j oons in de nögte, zoovöl oalde sagen nog oonder et boerenvolk roond. Vuur dertig joar kon men nog zeen, woor 'n Hölterhof har elègen, roondum in wallen en gravens. De wolfskoelen wazzen door ook en 'n Hölteresch met de akkervoren in 't heed.

Dee namens alleen roopt de oale tièd in oons wakker.

As et now oonsleu zoo geet, dee meer mangs met oons ni-je en nöchtre verstaand oet de stad hier komt kieken, woo mot et nen schèper aleer dan in et gemood hebben esprokken, as hee, mooderzeelen alleen, op ziene schoap-schuppe lönnend, hier dag an dag oet ston te kieken. Wied um em too lag et vèld, boaven em spaanden 'n hemmel oaver em, zienen hoond en de schoäpe 'n blauw en wied verwulft, woor zee alleen oonder wönden. Ginne meinschenstem leut zik heuren, vrèdig groäsdén de schoäpe, de hoond las an de oogen em of, woo hee em den willen kon doon en alle dage bleef um em de wèld hier alèns. Mangs kwammen woondre gedachten. Hadden de leu, dee lang eleden hier lèfdén nig allens net zoo ezeen, zollen in later joaren, as hee en al de meinschen, dee hee ekènd har, joarenlang wazzen ver-gètten, nig ni-je geslachten hier lèven en der noa vroa-gen of roân, wat hier aleer was gebuurd? De vèldgroond alleen was der aaltied ewest; dee vèldgroond kon der van sprèkken. Was et nig of ze 't em zölven zachte wol zeggen in 't oor? Vrömde gezichten hebt vake dee schè-pers ezeen en woondere dinge vernommen. Heurt too, wat der nog van vertèld wodt:

De Schèper.

Langs de laandewe ruuschet en suuzelt et zacht,
Et spölt um de bèlten duur 't heed.
De weend fluitt oaver 'nen zoaren toog:
Ze zingt weer eer oaveroald leed.
En de schèper dee steet en lostert;
Wat of et mag wên, dat ze flostert?
Et lik joo em zölven wal an te goan,
Meer wel kan dee woondere sproake verstoan?
Zeenk in zien hært nig datzölfde leed?
Et woondert em, dat hee de weurde nig weet.

Deep in de wrange, woor 't vossenvolk huust,
Lig 'nen hamer, nen hamer van steen.
Dee hól 'nen hèld in de stèrke voest,
Völ hoonderden joaren 'eleen.

De vöskes spölt now met dat woapen,
 In 'n Langenbèlt lig hee te sloopen,
 Den meudigen man, en iederen nacht
 Hoalt witte wiefkes oaver em wacht,
 Dan ruuschet door weer um de laandwe dat leed
 Van den man, woor gin meinsch op de vèld
 meer van weet.

An de vèldkaante wönden de schèper zien volk,
 Seent et meinschen hef 'heugd of edacht.
 Den hèld, dee oonder 'n Langenbèlt slöp,
 Was 't nen vuurvader van eer geslacht?
 Ziene assche is an d' eerde 'egewwen,
 Doo hee vechtend vuur 't volk was 'eblewwen.
 Seent hef zienen stam zik duur d' eeuwen vermeerde.
 En zit um 'n esch nog an mennigen heerd.
 Wat ruuschet de weend, wat flostert et vèld?
 Vergètten lig hee in 'n Langenbèlt.

De schèper schudt, deep in gedachten, de kop,
 Kan de sproake van 't vèld nig verstoan.
 In 'n tweedoonkren drif hee de schoäpe in 't schot.
 Hee was meu, hee is sloopen egoan.
 Oet et doarp kloonken middernachtklokken.
 Oet 'n droom is hee wakkereschrokken.
 Em drif ne oonröste vot noa et vèld,
 Hee hef an 'n veersproonk zik hènestèld.
 Wat et oor nig kon heuren, hef 't ooge ezeen:
 Et kwam in gezichten vuurbi-j em 'egleen.

Man tèggen man in nen moordenden stried,
 Kriegsvolk te peerde en te voet.
 't Drungt zik an de laandwe, 't jag hen ende weer
 En de blaanke bèkke wodt rood.
 Dan is 't weer stil. Al 't gewemmel
 Weg. Tèggen den nachtzwassen hemmel
 Flakkert ne vlam
 En oet et vèld an de laandwe
 Kleenkt et as doodengezang.

Zéé, zoo kon 't in de vèldgroond oaver de schèpers mangs kommen in vrömde gezichten. Woor is de vèldgroond, woor zeent de schèpers eblèwwen? 't Vèld is ekroompn tot kleine stukskes en wat de schèpers angeet, möglik lêft van dat oalde, vergèttene geelde in 't Meunsterlaand of hier bi-j oons now nog 'n lesten man. Woo vake zag ik ze, doo 'k nog 'n keend was, de stad duur trekken achter de schoäpe an, wied vot noa de maarkten.

Weinig meinschen zeent der nog meer, dee met weett te sprèkken van dee oale schèpervtelsels. Meer toch in tiden van krieg en van kriegsgevoar koomp ze aaltied weer boaven, dee oale sage van 'n lesten Slag bi-j 'n Bèrkenboom. En Enschede steet der nig boeten. Ook van oonze stad wo'dt 'n naam dan 'eneumd. Zóó placht 'n oalen Härm der van te vertellen: „Door lêfden in Lönneker as een van de nögste noabers, dee wi-j hier hadden, nen „proffesi-jjenkeerl“, ik heb ne nog best 'ekaand. Hee wönden op 'n oald Lönneker èrve en lang van te vuurten hef hee ewetten, woo 't met dat èrve zol kommen. „Oons spul zal wodden verkoft an de rieken“, hef hee ezegd, „liek oaver den kaamp, dicht an oonze nienduur vuurbi-j, heb ik, zoo gaw as de weend, de deftige koetsen zeen jagen“. Zoo is 't ook ekommen, woor den kaamp hef elègen, geet now duur de Hooge Bookel nen weg en alle dage vleeft der de auto's oaver. Meer ook van den vèldslag, den allerlesten, hef den schichtkieker ewetten. Wanneer dat zal wèzen? Zóó placht hee te zeggen: „As de vrouwleu van grootsigheid nig meer weett, woo ze zik antrekken zölt en zölfs de boeren achter 'n ploog goat 'n hood op et heufd, dan zal et kommen. In de vuurjoarsdage, as de bla an de bèrkenbeume zoo groot zeent as nen zulvergrossen, geet oonröst en stried duur de wèld. Laterhen in de zomer, de rogge is inehaald en op 'n esch stoat nog alleenig de haverpoppen, laterhen koomp eerst et kriegsvolk in groote drommen. Oaver de akkers jaagt ze hen en hungerig hapt eere peerde oonder dat rien noa de haver, meer höstig jaagt eer de ruters verdan, 'n bek nog vol van et stoo.

Woor of den vèldslag zal wèzen? In de Leenderzied kan men van wieden de stè joo zeen. Bi-j Schöppingen, zègt ze, an 'n Kroezen Boom zal van twee kaanten et kriegsvolk op ééne stooten. Oaver de Glanerbrugge zut men ze trekken, dree dage en dree nachte. Dan mott ze den oalen Hèlweg joo volgen, dee van Enschede geet noa de Gronauwe. Hèlwège zeent der in Twènte hoast in iedere boerschop. Vaker dan op aandere plaatsen hef men op zukke wège vuurgezichten 'ezeen, meer bi-j dee sage van 'n Slag an 'n Bèrkenboom wo'dt ook in aandere laanden aaltied 'nen Hèlweg 'eneumd. Wat now den lesten vèldslag angeet, woor de speukenkiekers van sprèkt, door is mi-j lang 'eleen duur mien grootvader, dee was nog vuur et joar achttienhoonderd geboren, ne vrömde geschiedenis oaver vertèld. Hee har et ook weer van heuren zeggen, van oaldere meinschen. 't Mot wên gebuurd doo Maria Theresia, de Keizerinne, en de Könink van Pruussen, 'n oalen Frits, 't zeuven joar lang met mekaar in de kaante hebt ehad. Now wönden der in de Gronau in dee joaren nen oalen Heer Höpink en op 'nen oavend ree hee te peerde van Coosfèld op zien hoes an. In eenmaal zut hee roondum zik hen vól doczend soldoaten in „blaanke mondeering" te peerde en te voet en van de leste riegen, dee opdringt, geet alduur 'n röp noa de vuursten: „Macht fort, macht fort nach Enschede!" Dat zut hee zoo duudlik, den oalen Heer, en van zoo ko't bi-j of hee et kan griepen. Wat kon et wèzen, wat zol et beduûn! Doo hee in 't hoes kwam, was hee van schrik bi-jnoa boeten zik zölven, oaver Gronau gung ne groote benauwdheid. „Blaanke mondeeringen" har hee ezeen en witte soldoatenrökke dreugen joo in dee dage de Oostenrieksche soldoaten.

Meer dat mos men ook joo bedènken: de schèpers hadden in vuurgezichten oaver den lesten vèldslag aaltied één van de lègers in witte kleere zeen vechten. Kon et 'n vuurgezicht wên? Dage lang hef men ewocht op wat der zol goan geburen, allens bleef röstig, langzaam an is doo 'n schrik en 't vertelsel vergètten.

Meer op 'n veerteenden dag van October in 't joar

achtteen zesse, doo der bi-j Jena en Auerstädt te gelieke nen dubbelen veldslag elèverd wör, doo hebt ook wisse zukke vertelsels de meinschen duur 't heufd hen espookt.

Men zag doo, vuurdat men hier van dat vechten wat wuste (en now was 't 'n wèzlik geburen, gin vuurgezichte) men zag op den dag op etzölfde uur in den moargen, oaveral langs de grènze et volk oet Duutschland oons laand in vluchten. Ze kwammen zóó achter 'n ploog hen, of aandren met bloote beene zóó oet 'n bakkers-troog vot, of met scheere en elle van de sniederstoafel, in ne weelde, onzinnige vlocht en reupen nig aandren as: „krieg, krieg, krieg!!” 't Doerden nig lange of oaveral zatten de boerenhuze vol van et vrömde volk. Ze zatten tot laat in den oavend, meer, doo van de Pruussche kaante van vechten niks wör vernommen, doo zeent z' in den oavend weer op eer hoes an 'etrokken. Nog tot in oonze dage wo'dt der vertèld van „'n Loopdag oet 't Pruussche”.

'n Oalen Härm, dee mi-j ook dat geval ees vertèld hef, dee heb ik evroagd: „wat mag dat ewest wèn?” „Jà”, zeg e, „jà, den dag zal weer oetedoan wodden”. Doar meenden hee met, dat 't now nog nig gèlden, niks as 'n waarschouwing was et van wat zol kommen, éénmoal mos et in ernst nog geburen.

En één bi-jzonder geval hef Härm der nog oaver ewetten. In 't Meunsterlaand wo'dt wal 'ezegd, dat vuur den veldslag al 't volk oet et laand oaver ne bèkke zal vluchten, dan koomp 't allerleste an de brugge 'n keend, 'n klein mäken in 'n rood röksken, meer nooit koomp et an d' aandere kaante, op de brugg' vaalt et dood. Men zeg, 'n beeld zol dit wèn, van de oonscheuld verweust duur den oorlog. Meer 't oale Härm sprèk nig in beelden, wat hee vertèld, is oet et wèzlikke lèven.

In dee daag', doo den Loopdag gebuurd, was zien besvaar 'n keend en hee har 'n klein zusken, 'n wicht van 'n joar of veere, dat achter de aandren evlucht is. Meer duur 'n schrik bevangen is 't in 'n boeskoolvèld daal evallen, 'n aandren dag hebt ze em dood doar evoonden. Dat mot bi-j et Huntvèld gebuurd wèn.

Zoo geet et verhaal van den lesten, verschrikkelijken Slag an 'n Bèrkenboom aaltied nog um tusschen hier en Meunster. Wat et beduun mag? Mennigeen hef zik et heufd der oaver 'ebrokken. Hoonderd verkloaringen kan men wal heuren. Wel of geliek hef? Bètter dan goed, kan men hoonderd maal mis roân. En toch, ik kan zölven et roân mangs nig loaten. Zee, ik heb wal ees 'edacht, zit in dee vertelsels, dee van tookommende dinge weelt proaten, mangs nig vól meer van vergangene joaren?

Wat hef der 'ewest tusschen hier en Meunster? Wazzen de tieden wal ooit zoo weust en gewêldig, as doo doorgeenter Jantjen van Leiden as könnink regeerden? Dee deupers sprakken joo vake van vrömde gezichten en van nen lesten verschriklikken dag. Zol zik dat in de köppe misschien nig vast ezat hebben, zoodat ze nog lange 'n aander einde en hólpe verwacht hebt, doo allens vuurbi-j was?

Woo 't now ook wên mag, de leu hier in Twênte en door in Westfalen liekt aait 'n meesten last wal van vuurgezichten te hebben. Last mot men dat joo wal neumen, want nums zut geerne vuuroet en wee et gebuurd is, mag der gin sproak oaver hebben. Meer toch hebt wat meinschen mi-j wal ees ezegd, wat ze ezeen hebt in vuurgezichten.

Eénmaal doo Heendik te gang was op zienen kaamp en ees èvenkes opkeek, zag hee de kaant van de Krämersmö oet nen grooten braand. Dat mos 'n stoom van van Heek ¹⁾ wên, de vlammen sleugen der oet! Met dat hee 't dech, smit hee de schuppe al dale en draaft op 'n braand an, aaltied nog zut hee et vlammen en rooken. Meer doo, in eenmaal, is allens weer vot, zölfs gin dämpken trekt meer noa 'n hemmel. Nog geet hee 'n trad of wat wieder, meer doo hee duudlik zut, dat der niks is te doon, geet hee weerum noa zien werk. 'n Paar wêkke later aarbeidt hee weer op 'n kaamp, meer doo hee opzut, steet wêzlik de Krämersmö in 'n braand en dit maal hef et gin vuurgezicht ewest.

¹⁾ de stoomfabriek „Kremersmaten“.

Nog 'n verhaal van een, dee in oonze dage zo 'n vuurgezicht hef ezeen, wil ik ow vertellen.

'n Keer bi-j Riessen op 'n stuk vèldgroond, woor ko 't van te vuurten heidenpötte wazzen evoonden, kwam mi-j nen man te meute, nen oalen man, dee de tied har en geerne 'n zetken moch proaten. Ik vreug em noa oald geloof en noa oale dinger. Op vuurspookfels kwam hee te sprèkken. Hee har al zölven ne kiste zeen stoan vuur ne dure, woor gaw ne groove zol kommen. Meer eenmoal was em met aandren te hoope 'n wonderlik ding oaverkommen. 'n Stoom van ter Hörst in Riessen har ees, 't was joaren eleen, 'n heelen zet stop 'estoan. Dat doerden al wal 'n paar wèkke. Met aandere hoefvaders kreeg hee doo wèrk op 'n plas. Ze wazzen met achteen man. Doo is 't gebuurd op 'n keer, et was net vuur 't vieroavend maken en 't wör al luk duuster. Doo is 't gebuurd, dat ze 't alle achteene heurden: de wèvetöuwe in 'n stoom begunnen van zölven te loopen, toch was der gin veur oonder 'n kèttel en alle duren 'eslotten, gin meinsche was in de fabriek. Een van eer har nog 'n mood um noa de ramens te klèmmen, dee hoog in de muren zatten. Van boavenof zag hee noa binnen, meer door was 't al doonker, hee kon niks onderscheiden. Doo hebt ze ezegd an mekaar: now kan et nig lange meer doeren, dan stoa wi-j weer achter de töuwe, want dit mot 'n vuurspookfel wèzen.

Nog in deezölfde wèkke is 'n stoom weer an 't loopen ekommen. Zee, dat zeent now dinge, zooas ze nog roond goat in oonze dage. De vuurgezichten, dat blik wal, hebt nig vuur 'n stoom willen wieken.

Growlikker is 't, wat in oale tiden de schèpers konnen vertellen. Door was in Dulder, zoo zeg men, aleer ees nen boerenknecht, dee mangs duur gezichten eploagd wör. 's Nachens kon 't oaver em kommen, dan mos hee dwèllen duur 't hoes en 'n goaren tot dat hee zag, wat in kommende tied zol geburen. Zoo kwam hee, in 'n doonkren nacht 'n keer op de dèlle, doo zag hee nen dooden, dee lè oonder 't liekspee op 't stroo, zoo was doo 't gebroek bi-j de boeren. 't Was duuster, de knecht kon nig

genoog zeen um 'n dooden te kennen, meer em dreef wat, dat hee et wol wètten wel der mos stèrven. Hee nam zienen knief en snee 'n dooden et hoar van de dunnegge¹⁾ vot. Doo kreeg hee röst en kon sloapen. 's Maans vroom, doo de boer en de vrouw en al 't volk de kôkken in kwammen, keek hee ze voort noa de kop. Nums van eer mankeerden 'n heurken. Doo draeit hee zik um en bi-j tooval zut hee in 't speegel. Hee schrikt. An de zied van zien heufd is ne kale stè. Doo veulden hee wat der mos kommen. En hee zè téggen de boer: „Ik heb 'n gezichte ezeen. Et zal hier verkeerd met mi-j loopen". Ze wussen van ziene ploage. Oet meddelien leuten ze em trekken, schoonwal 't in de zommertied was, wanneer men de knecht nig kan missen.

Hee kreeg weer ne aandere stè, wiedz of van woar hee edeend har, door is hee lange eblewwen, vreulik bi-j goeë gezoondheid en 't vuurgezicht was vergètten. Doo trof hee noa joaren, et was op ne kèrmis, de vroggere boer in et weerdshoes. Oet oale kunnigheid kwammen ze gaw an et proaten. Ze mossen dezölfde kaant oet bi-j 't votgoan, de knecht klom bi-j de boer op de wage. Vuur 't oalde hoes mos hee der èven met in goan, dat kon joo nig anders. Meer doo kwam em 't gezicht weer vuur oogen en voort doorop wol hee weer vot. Dat kon de vrouw nig gevallen; eerst zol hee nog wat met eer ètten. Meer woo ze ook neugden, em wol gin brok duur de kèlle, al grooter wör zienen angst. Nog stun de moaltied op toafel, doo is hee in ééne ezakt en voort doorop is hee estoarven. Noa boerengebreek hebt ze em doo op et stroo elegd oonder et liekspee.

Dit is now zo'n schèpersvertelsel.

Jà, wat dee schèpers angeet! In oaveroalde tieden, doo in bussche en vèlden weelde deers en vaak nog geveurliker meinschen huusden, doo mott de leu, dee de beeste, de vaarkens en schoäpe door heudden, gewoappend en stèrk wên 'ewest. Want beeren lèfden der nog en oerossens (in de Bookeler bèkke hef men vuur kotte

¹⁾ dunnegge = slaap aan het voorhoofd.

joaren der joo nog 'n hoorn van evoonden en woor et doarp Ossel now is, hef möglik 'n bosch 'ewest woor ze zik in op hebt ehoalden). Elanden zeent der ewest en herten en reeën en weelde sikke. Meer zóó lang is dat al 'eleen, de oaldste vertelsels weet der nig meer van te sprèkken. Alleenig in breeve en papiers, dee ko'tan doezend joar oald zeent, steet der nog wat van te lèzen.

Völ langer hebt nog de wulve 'elèfd, mennige oaverlèvering kan door nog wal van vertellen, mangs ook nog wal oaver weelde vārkens.

Bi-j nen Lönneker boer bewaarden men nog tot vuur zestig joar ne peeke, dee vuur de wulve 'ebroekt was. De huze wazzen aleer oet leem ebouwd, zoonder völ groondwèrk. As dan de wulve in de weenter hungerig wörren en driest, dan sleupen ze roond um et hoes hen en kregen de locht van de beste in 'n stal. 't Doerden nig lang, of ze gungen an 't graven, um zik noa binnen te wèrken. Meer achter de muur zat de boer en hól ziene peeke in de haande. Kwam der nen poot of nen snoeten oonder de muur hen te vuurschien, dan stak hee too met zien woapen. Zoo har et den oalden man, dee 't mi-j vertèld hef, nog van zien besvaar eheurd.

Vuur 'n joar of dertig, doo der nog völ meer vèld was as now, wus men in iedere boerschop nog stèen an te wiezen, dee men wolfskoelen neumden. Doar har men aleer deepe gate egraven en dee met teuge en plaggen ofedekt, ko't der bi-j lè men een of aander oas. De wulve, dee dan 's nachens oaver de koelen leupen, völden der in en konnen nig weer vo't kommen. In 't Westfaalsche zeg men van 'n paar meinschen, dee mekaar hellig en wantrouwend ankiekt, zoonder dat et tot weurde koomp: ze kiekt zik an as de Kuhlkaampsche en de wolf. Doar geet nog 'n oald vertelsel oonder 't volk, dat Kuhlkaamps vrouw ees bi-j oavend de weg har verloren en in ne wolfskoele ezakt was. Tot eeren grooten schrik, zag ze, dat der ook al nen wolf in zat, dee eer angloepten met oogen as gleunige kollen. 't Onder was gelukkig èven bange as de vrouw en 'n heelen nacht hebt ze zik ieders teggen ne kaant van de koele edrukt en gin ooge van

mekaar of ehad. De leu van 't èrve, dee der op oet wazzen etrokken om de vrouw te zeuken, hebt eer door in de vrogte evoonden en oet dee gevaarlikke gevange-nisse verlöst.

In alle Twènter boerschoppen vertèlt men ook van 'n gevecht tusschen nen wolf en nen bollen, dee de koo-beeste beschèrmen wol. Iederen oalen verteller zeg, dat et in ziene boerschop gebuurd is en weet ow et èrve en de moat, woar et is vuurevallen, te neumen. Zoo weet men ook oaveral te vertellen van boerenhofstèen, waar-van et volk in tieden van pest was oetestoarven; joaren-lang hadden ze weust en oonbewoand elègen. Doo men eindelijk 't hoes ees weer ingung, hef men 'n nust met jonge wulve in de beddestèe of in de peerdekribbe evoonden.

Nen boer van tachtig joar in 'n Enscheder esch hef mi-j vertèld, dat de besvaar of de annekebesvaar van wat zien vaar hef ewest, 'n keer, doo hee nog meer zonen opschötling was, in 't vèld bi-j 'n Hölterhof schadden har estokken. Doo was hee in 't hoes ekommen met 'n stuk of wat jonge heundekes, dee hee in 't heed har evoonden. Meer de oale leu hadden voort ezeen, dat et wulfkes wazzen. Op slag smeten ze de bleenden vuur de vènsters too en sleuten de duren. Dat was nog meer net gebuurd, of de oale wolvinne kwam um 't hoes loo-pen en sprung hooge teggen de duren op.

'n Lesten wolf hier in de nögte is 'eschotten an de bèkke, dee achter 't Padmos (now is dat ook in de Stad Enschede) hen leup, dee wör doorum aait nog de Wol-venbèkke eneumd.

't Löt zik begriepen, dat men bang was vuur wulve. Meer gewone wulve kon men toch vangen in paanden of netten of in koelen, men kon ze doodstèkken met pee-ken, of scheeten met geweers. Meer as 't now ees ginnen gewonen wolf was, dee men te meute kwam, meer nen wawolf? ¹⁾). O! dat was völ, völ slimmer. Dat was gin-nen rechten wolf, meer 'n meinsche, dat zik bi-j tieden

¹⁾ In Twente neumt men nen weerwolf: wawolf.

in zo'n ondeer umtooveren mos en dan net zoo wreed en blooddöstig wör as 'n roofdeer. In Ollenzel lëfden vuur 'n vieftig joar, nen oalen man, dee luk woonderlik was en völ in zik zölven leup te proaten. De meinschen zèen van em, dat hee nen wawolf was, en gungen aait vuur em oet de zied. Doar in Ollenzel kènt men ook nog de oetdrukking: „hee hef van nacht op 'n wawolf 'ereën". Dat wo'dt ezegd van nen man, dee in 'n duusteren an 't dwèllen is ekommen en de weg noa 't hoes nig hef können veenden.

Langzaam an zeent de weelde beeste oetestoarven, der kwammen röstiger tieden en gin roovend volk trok meer in de boerschoppen roond. 't Was veilig in 't vèld. Tot schèpers nam men doo leu woor luk schèlling an was. Meinschen luk ko't op 'n oâm of dee ne kromme rugg' of nen stieven aarm hadden, meer ook van dee eumkes wal, dee zik nig hoofden te ploagen, umdat ze ne stè an den heerd en de kost vuur et ètten hadden. Vuur zwoaren aarbeid dögden zuk schèpersvolk nig, meer fien wèrk, waar vlugge vinger too heurt, dat nam eer nums oet de haande. De wol van de schöape te spinnen was 't wèrk van de vrouwleu, meer bi-j et boerenvolk breidden de schèpers et beste: blauwwollene peempklokken met grieze rände, nen hoazenvöttelk ¹⁾ en nen stroomp ²⁾, dat kon nog zoonder völ toozeen oonder et goan, meer mui-likker wazzen de haanschen in wolle van dreederlei kleuren, ne bloome der boavenop, 'nen naam en 'n joartal der in. Boonte kousenbände, zooas de manleu ze doo ter tièd dreugen, in kleurige kwasten en trösse oet de kotte kneeboksen daalhangend langs eere kuten, dee konnen de schèpers ook woonderfien vlechten. In 't meisteren oaver meinschen en vee wazzen ze ook heel geleerd, ze kènden van allerlei kruden. Ko'ts kwam mi-j nen almanak in de haande, dee was van et joar 1796 en schèpersrecepten wazzen der in'eschrewwen.

Umdat et geleerdheid was, har de schèper dat in et

¹⁾ Kousenvoet. ²⁾ Kousenbeen.

Hoog Hollaansch edoan en zoo as ik 't las, wil ik 't loaten, ook wat de spelling angeet, al mag 't ow luk wonderlik lieken. Zóó steet 't in dat beuksken te lèzen:

„Een Resep voor een Paard, dat zich vervangen ¹⁾ heeft of een Beest of een varken, neemt voor een paard een stuk vel van een wit eyerhermken, zoo groot als een daalder, geeft hem dat driemaal daags in, iederkeer als een daalder, een beest als een gulden ook driemaal daags, een varken als een schelling ook Driemaal daags. Dan is uw vee weer genesen als gij dat twee dagen vol houdt.

Een resep voor een mensche, die de vlek op het oog heeft, die neemt een ei, dat hart gekookt is en sneit het middendoor en neemt den doorn er uit en doet het witte vol witten broodsuiker en legt het in een theekopjen en dat nat, dat daar uitloopt, daar vier keer daags wat van in en dan 's nags een beschuit voor het oog, die in zoete melk geweekt is en daar een gaatje in en daar wat safraan in en den safraan lijk voor het oog.

Een resep voor een beest, dat het water heeft; te nemen een halven oord janever en twaalf motten, die motten in den janever doen en met malkaar ingeven.

Voor Rumathiek. Men neemt pieren, doet die in een wijnflesch en laat die door de warmte vergaan tot water, dan neemt men een wollen lap en wrijft het daarmee tweemaal daags”.

Dee schèpers wazzen nig dom en van de wèld hadden ze ook wat ezeen, want eenmaal in 't joar dreef men de schoäpe wied van de haand noa de markt. Dat was ne reize! Noa 't Freezenvenne of noa Riessen, mangs ook et Pruussche wal in tot oonder Ossenbrugge. Langer eleen gung men noa 't Gèldersche, noa Doetinchem of noa Zèven.

Op 'n moal trokken Grobben Graads en Vaarwèrks Jaan der op oet. 't Was 's nachens twaalf uur, de moane scheen heilder, meer langs 'n Iessel lag dichten dauw op de weiden. In één keer, vlak vuur eer, koomp nen grooten kop oet de groond, krom stoat de heurne noa boaven en nog eene koomp der en nog een. Köppe zeet ze, nig

¹⁾ Kou gevat.

aanders as köppe, gin lief en gin beene. „Speuke, speuke“! röp Graads, bang hölt hee Jans an de mouwe en bèwt as 'n reetken. „'k Driew ze di-j too, diene speuke,“ zeg zienen kammeroad, hee har der al èrge in, dat 't niks as koobeeste wazzen, dee in 'n newwel stonnen. Dee placht men doo 's nachens in 't Gèldersche al boeten te loaten, meer ginnen Twènter boer har der nog ooit van eheurd, dat zoo wat möglik kon wèzen.

Meer as der van speukeri-j in de vèldgroond eproatt wodt, dech ieder et eerst an de Witte Wiefkes, dee konnen jo èrgens aanders nig aarden. Op stille verloaten stèèn, woar ne heugte of nen oalen bèlt in et vèld lig, door zèden de oale leu, kon men ze 's oavends zeen goan. Wat leu wilt zeggen, dat ze der daanst en zingt, meer mi-j ducht, dat zeent dinge, dee ze in beuke hebt elèzen, of woar eer geleerden of schoolmeisters van hebt vertèld. Ginne boerenbesmoor hef mi-j ooit ezegd, dat 't zoo lichtveerdig en vreulik der too gung oonder dat volk, ten minsten nig hier in Twènte.

Meer, dat ze geerne beer dreent is wisse, door magt ze dan mangs wal ees vreulik op wodden.

Bi-j de Waarbekke wönden nen boer, dee brouwden zien eigen beer, zooas 'n ieder dat dö. doo men nog nig de koffie kènden. Meer har hee 's oavens 'n brouwkèttel vol, 'n groot deel mankeerden em 's moargens. Woo kon dat wèzen, wel zol der van snoopen?

„Loat mi-j ees gewodden“, zè zienen knecht, „ik kom der wal achter“. Doo 't sloapenstied was, smet hee et stroo van de hielde en ko't bi-j 'n brouwkèttel lè hee nen heelen hoop daal zik zölven beunde hee van alle kaanten schooven roond um 't lief hen, doo gung hee liggen op 't stroo.

't Wör stille in 't hoes; net har et twaalven eslagen, doo was de dèlle in eenmoal vol witte wiefkes; ik weet nig woo ze der kwammen, meer 'k deinke wal hoast duur 'n boozem. Doar ston 'n kèttel vol versch gebrouwen, broen beer op de dèlle, wat wazzen dee wiefkes bli-j. Ze smeten zik daal op de groond, roond der um hen; net zol 't gelagte beginnen, doo zaggen ze, dat et stroo op de

dèlle begun te lèven en liek op 'n ènde gung stoan. Of now speuke vuur speuke ook bang zeent? As de weend wazzen al dee witte wiefkes 'n boozem weer oet en nooit hef de boer meer beer mankeerd oet zienen kèttel.

Wonnen doot dee witte wiefkes oonder de groond net as vösse en kenienen, in wrangen. Meer riek, dat ze zeent! Ze hebt allerlei goalden gerei. Woo mennigen boer hef ehopt de eeuwen duur, as hee de schuppe in de groond stak um vuur ziene vrouwe wit zaand vuur de kökken te graven, dat hee op de goaldene botterkeerne of op de toafel zol stooten, dee de wiefkes woarèrgens verstoppt hebt.

'n Ieder kènt et vertelsel van den knecht, dee duur de witte wiefkes vervolgd wör, umdat hee eer 't spit har ebrocht. Te peerde was hee en de wiefkes wazzen te voot en toch kon hee 't nig halen. Zoo gaw as ze zeent! Oaver de oonderdure hen mos hee te peerde de dèlle opspringen. Hoast hadden ze em an 'n kraanshaken 'ekreggen. Alle oale leu könt ow dat vertellen èn 'n ieder döt 't weer luk aandars, meer allemoal weett ze dezölfde weurde, dee et wiefken doo hef eroopen: „har ik den eenen schoo meer erukt en den aandern eknupt, dan har ik as broa an et spit di-j 'edrukt". Aandrees, nen roover, hef dat ook nog eroopen, doo hee op de Nettelengoor al acht dage an de galge har ehangen.

Mi-j duch hoaste, umdat et 'n ieder zoo zeg, dat et aleer in 'n leedken mot hebben estoan, dat now nums meer kènt. Door hebt joo zoovöl verskes ewest, ook in oonze platte sproake. Nooit zeent ze opeschrewwen, umdat 'n ieder ze kènden. „Seent dat men 't allemoal zwat op wit hef", zè mi-j kottens nen oalen man, is 't met de memorie van de meinschen nig bètter ewodden". Ik leuve, dat hee geliek har.

Et liekent wal, dat et vuural dee witte wiefkes, dee in et water wönden, vaak streng was verboan um met meinschen te proaten. Dee witte wiefkes in Lönneker, waar de Jufferenbèk 'n naam van hef, dee wazzen heel zwiegzaam. Koekoek's Jans, dee in zien lange lèven, (umtrent nèggentig is hee ewodden) weinig van speu-

keri-j har vernommen, Jans hef der ees een van ezeen. Op 'n keer in 'n duisteren veurden hee langs de Enscheder weg, op et hoes an. 't Was em al mennigmoal eer oaverkommen, dat, woor now 't Witte Huusken steet, zien peerd nig meer van de stè wol. Nen feilen hoond, dee hee met nam, as hee in 'n oavend nog oet mos, kreup em doar van benauwdheid mangs tusschen de beene, meer hee zölf har nog nooit wat vernommen. Den oavend stun doar in et wagenspuur in eenmoal ne Juffer, wal nen kop grooter as hee, schoonwal hee 'n fleenk manspersoon was in dee joaren. Meer eerlik zè Jans dat der bi-j, wit was dee juffer nig, ze har noa em duchten juist zwatte klee an. Jans zè eer beheurlik genoavend en veurden verdan, meer de juffer gaf em gin antwoord, net of z'em de tied van den dag nig wol gunnen en doarum, zeg hee, kon 't hoast nig anders, of 't is een van de juffers ewest oet de bèkke, want dee weelt joo nig sprèkken. Wieders was door joo ditmoal gin kwoad bi-j, meer 't growwelt ow toch, as i-j zoo wat belèft en woonder is 't nig, dat men aleer, doo zukke dinge nog vake gebuurden, nig geern in den oavend der oet gung, want dat ze gebeurlik könt wèzen, dee witte wiefkes, weet ieder.

Toch zeent der aait meinschen ewest, dee nèrgens nao vreugen en zölf s dee wiefkes met ploagen en tèrgen nig met vrèè konnen loaten. Mangs is 't eer nog slimmer vergoan as de boer van de Keuper in Buurse, doar wodt zóó van vertèld:

De W rake van 't Witte Wiefken.

De Keuper was noa de markt hen ewest
 Hee har ziene kurken verkocht
 En later nog met 'n man of vief zesse
 'n Zetken in 't weerdshoes ewocht.
 Wat zik dee leu doar nig allens vertèlden,
 I-j magt mi-j geleuven, et wazzen joo hèlden!
 Ze hadden ook 'n dreupken 'edroonken.

Wel har der van peerde zóó vól verstaand
As Manseum, hee kenden dat wèrk;
Geait was 'n grootsten jäger in 't laand,
Möllentoons Naads was zóó stèrk:
Twee hoonderd poond rogge, dat is nig eloagen,
Hef hee op de kop in de mölle 'edroagen;
Ze dón doar nig aandere as pochen en proalen.

En de Keuper dech bi-j zik zölf oonder 't goan:
Now weett et de vrènde wal wis,
Want duudlik genog gaf hee 't eer te verstoan,
Wat nen deuikerschen keerl of hee is.
Dat zal hee eer ook nog 'n keer loaten blieken.
Meer zee toch, wat doar op zien hoese an

koomp strieken:

't Witte Wiefken, dat wil noa et Keupersêrve.

Now wocht! Ze zölt zeen, doar is mood in de man,
Meer..... hee döt alle ding met verstaand.
Höstig draaft hee op zien hoes nog eerst an
En dan, met de kleenk in de haand,
Draeit hee zik um, oet 'n oam nog van 't lopen,
Hef hee doo ha'd oaver 't vèld hen eroopen.
„Ik fluite wat op dee witte wiefkes!”

Gaw now et hoes in, de dure stief too!
En lachen, lachen! Meer heur, wat is dat?
Et witte wiefken dat smit zik meer zoo
Bi-j 'n wasschehook daal, vuur et göttegat.
Doar poest et en blöss et. O, fo-j op 'n tèlder
De leupens et koperwèrk, net nog zoo hèlder,
Is dree vinger dikke 'n drek op 'evloagen.

De Keupervrouw har doar net kloar emaaft,
Zölf was ze der zwa't van; wat gung ze te keer
Op de man, doar vlög de veile ¹⁾, dat raakt!
Dan 'n bessem, meer weurde nog meer,
As de Keuper meer kon, leup hee oet de duur,
Meer dat geet niq, doar steet 't witte

wiefken joo vuur.

Waar di-j vuur witte en zwatte wiefkes!

¹⁾ Dweil

Witte Wiefkes, Hëmännekes en de Loakman, dat zeent joo zoo recht de geesten van 't weuste vèld.

De Hunen heurt der ook hen, de Hunenboarg en 'n Hunenwal ligt joo ook nig in 'n esch en de hunenpötte, waar eere assche in begraven is, veendt men ook meestenpats in et vèld.

Meer oonder de geesten of speuke kan men eer, duch mi-j, nig rèkkenen; 't mott meinschen ewest wên net as wi-j, alleenig van vól grooter slag; keerls as eekenbeume! Eer tied is vuurbi-j, ze zeent votetrokken of oetestoarven, zoo zeg ook Buurschen Graads, meer van de Witte Wiefkes en Hëmännekes kan men dat zoo nog nig wetten, zeg e, 't mag joo wal wên, dat ze zik doekt ¹⁾, omdat eer de wêld te drok is 'ewodden. Kottens haalt men de vertelsels van Hunen en Witte Wieven wal luk duur eene, vrogger zal men doar wal secuurder op hebben ewest. Härm weet van dat volk oet de Hunenboarg nog 'nen heelen hoop; natuurlik ook et vertelsel van de knecht bi-j Schoolteleende, dee 't met een van eer an 'n stok kreeg, meer doar wi 'k van zwiegen, dat steet joo al in aandere beuke te lèzen. Hee zeg, dat de Hunen, doo ze an 't lest van de Boarg vot zeent etrokken, doar 'n wicht van 'n joar of twaalfen hebt achtereloaten.

Baarmhértige leu oet Oortmöschen mott et groot ebrocht hebben. Hee meent, dat et later etrouwd is en dat der nog noakommenschap van mot lèven. Behalven den stam oet de Boarg wazzen der Hunen, dee hier of doar in et vèld oonder de grond hebt 'ewoand.

Wat Härm doar oaver vertèlt, dat zègt aandren, dat hebt de Witte Wiefkes edoan, meer loat et wên, woo et wil, 'n gebeurlik volk was et wisse. Joaren 'eleen hef in 'n boek ees 'n weegenleedken estoan, waar men oet zeen kon, dat de Hunenwieve gebeurlik wazzen vuur kleine keender, meer as i-j, zooas ik, hier in Twènte geboren zeent en aait hier hebt ewoand en i-j kent zo'n leedken nig en könt et in Voalthe of Oortmöschen ook nig bevroagen, dan wo'dde i-j mangs eigenwies en zègt, 't zal

¹⁾ Verborgen houden, neer hurken.

wal 'n prakkezeersel van 'nen schoolmeister of nen aandren geleerden ewest wên. Zoo heb ik ook emeend, meer net as et vake geet, ik heb inezeen, dat ik oongeliek hadde.

In Buurse, dat wïed van de Hunenboarg is, kwam d'oale Jannoa 'n keer oet zik zölven der oaver an 't proaten. Heel secuur wus ze 't nig meer, 't mos zoowat wên ewest as:

Suja, suja kleine wicht
Sloape zeute, eugkes dicht,
As et an de heia koomp stoan,
Zal ik et Hunenwief vot sloan.

Kroamvrouwen vuural, zeg Härm, mossen zik vuur de Hunen in acht nemmen en benaamp, as ze nog nig weer in de kêrke wazzen ewest. De vrouw van et Hakenbêrg in de Lutte is 'n keer zoo reukeloos ewest, nog vuur eeren kêrkgang töggen den oavend noa 't laand hen te gaan. Doo zeent de Hunen ekommen en hebt eer meteslept in eere wrangen. Zeuven joar hef ze doar bi-j eer oonder de groond motten wonnen en jonge heunde groot motten brengen. An 't leste is 't eer elukt um weer vot te kommen. 't Eerste meinschenkeend, dat ze teggenkwam boaven de eerde, was 'n klein mächen, dat zee nig kende en dat eer nig kende. Et was an 't beeste hêûn, meer umdat de vrouw der zoo kraank en verkommen oetzag, nam 't wicht eer oet meddelien met noa zien hoes en doo is et oet ekommen, dat zee de moeder was van dat mächen: vuur zeuven joar was et geboren. Men zeg, dat de vrouw der zoo slecht an too was, dat ze nig lang meer elêfd hef en dat ze in dee joaren oonder de groond de meinschentaal har vergêttēn en met eer volk nig kon proaten. 't Oale Jaan in Ollenzel vertêlt et net zoo en de besvaar op 't Hakenbêrg hef êheurd, dat etzölfde is gebuurd met ne vrouw van 'n êrve in Voalthe. Wat der wieder van de Hunen vertêld wo'dt, zeent dinge, woar men an zeen kan, dat ze zoo groot as beume wazzen en zoo stêrk as peerde en dat ze noa roato ook êtten konnen. 'n Grooten steen in Ollenzel op de Maarkt mot 'ne Hu-

nenvrouw in de slippe doar hen ebrocht hebben. De Hunen hadden vake verschèl met de boeren, zeg Jaan. Op nen moargen in de vrogte zag nen boer, dat nen Hunenkeerl in ziene put zat te sloopen. Doo reup hee de noabers te hoop en ze smeten nen zwoaren möllensteen op zienen kop. Doar hebt ze vèrders gin wil van belèfd, dan dat de Hune zuchtten: Wat hebbe i-j mi-j met de musse op de kop te smieten".

II.

EENIGE OPMERKINGEN OVER DE IN
HOOFDSTUK I BEHANDELDE GEGEVENS.

De *Hunenburg* in het Volterbroek bij Ootmarsum gelegen is thans eigendom der Vereeniging Oudheidkamer Twente. Dr. J. H. Holwerda onderzocht op haar verzoek in 1916 dit terrein en deelde de resultaten mede in Verslagen en Mededeelingen der Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 33ste stuk.

Hieruit zien we dat de Borg omtrent den Karolingischen tijd werd gesticht en het belangrijkste gedeelte een verdedigings- en woontoren moet geweest zijn.

De voorwerpen toenmaals bij de opgravingen gevonden zijn in een afzonderlijke vitrine in de Oudheidkamer in het Rijksmuseum Twenthe bijèèn gebracht.

Voorts vindt men verhandelingen en bijzonderheden, betrekking hebbende op deze merkwaardige plek, waarover ook thans nog vele sagen onder het landvolk bekend zijn, in de Overijsselsche Almanakken van 1837—1838—1844—1845 en 1848. Enkele overleveringen daar medegedeeld zijn door van Lennep verwerkt in een romantische vertelling over de Hunenburg opgenomen in den bundel „Onze Voorouders”.

De *Hunenburg* in den „Posselenhook” Noordelijk van Ootmarsum is een der mooiste landweeren, die ik ooit zag. Eenige malen vond een boer dicht bij of in deze landweer een urn in den grond; deze urnen zijn, helaas, niet bewaard gebleven.

Het *Jaagopperveld* of Jaag opveld in Agelo bij Ootmarsum, thans waarschijnlijk geheel tot bouwland en heide ontgonnen, vertoonde vroeger grafheuvels en aardwallen. In 1826 zou hier in een urn een Romeinsche koperen penning en een versierde lansspits gevonden zijn. Zie hierover het artikel van P. C. Molhuizen in den Overijs. Almanak van 1844, blz. 169.

De *Schaanse* in Haarlo is een heideveld, waarop men vele heuvels aantreft. Het is bij onderzoek door

Dr. Holwerda gebleken, dat dit zoogenaamde koepelgraven zijn uit zeer ouden tijd. De Oudheidkamer Twente bezit eenige urnen en een fragment van een schedel in deze graven gevonden.

Over het **H o m b e r g** of op zijn Twentsch gesproken de **H o o n d e b o a r g**, een door eeuwenoude eiken omgeven zandbelt in het Zendener Broek, deelt Mr. G. J. ter Kuile in „Twentsche Eigenheimers” op blz. 361 eenige bijzonderheden mede. Het terrein, dat nog niet afdoende onderzocht schijnt te zijn, vertoont frap-pante punten van overeenkomst met den Hunenborg. Een adellijk geslacht, Hundenbergh genaamd, komt in de 14de eeuw in Twente voor; of het tot de Hoondeboarg in betrekking stond is nog niet gebleken.

'n **V r e t b è r g** in Usselo is gelegen op het erve „'t Könnink”. In „Oet et Laand van Aleer”, 2de druk, blz. 24, deelde ik de sage mee, die op deze plek betrekking heeft.

De **K l o p p e n b o a r g**, eveneens in Usselo bij het erve Lammerink gelegen, is een door grachten omgeven terrein en was vroeger waarschijnlijk bebouwd. Volgens de sage is er een schat begraven.

Bij den **V l e e r b o s c h** in Usselo, rechts van den weg naar Haaksbergen, is het volgens oude verhalen „niet richtig”. Het spookt er. Het volksgeloof wil, dat deze vlierstruik nooit kan worden uitgeroeid. Desondanks moest de „Oudheidkamer” er ter bescherming in 1918 een hek om laten maken. Tijdens de toen heerschende schaarschte aan brandstoffen werd er veel hout uit geroofd. Om welke reden van ouds aan dezen Vlierbosch zoo groote beteekenis werd gehecht, weet men niet meer. Waarschijnlijk zijn de verhalen, die over dezen bosch in omloop zijn, fantastische pogingen om dit te verklaren. Men vertelt, dat er eenmaal wagens hebben gestaan, waarop de krijgskas van Napoleon bewaard werd.

Meer algemeen bekend is het verhaal, dat Prins Maurits er zijn legertenten zou hebben opgeslagen, toen hij in 1597 Enschede innam. De naam „Maurits beumpken”,

die men wel aan deze struik hoort geven, is eerst sedert enkele jaren opgekomen.

Merkwaardig en waarschijnlijk eeuwenoud zijn echter de namen der akkers, die men in de nabijheid van deze struik aantreft.

'n L a n g e n b è l t is een ronde, vrij lage heuvel in Buurse, dicht bij de beek gelegen. De omwonenden vertelden, dat het er spookte. Eens b.v. liep een boer een rad van de kar af en tegen deze hoogte op. De heuvels in den omtrek worden Witte Wievenbèlten genoemd. Men zegt, dat er vroeger bij het plaggensteken vele kleine rookpijpjes werden gevonden, die men „Wittewievenpiepkes” noemde. Vele dezer bèlten, zoo niet alle, zijn echter natuurlijke, door zandstuivingen gevormde heuvels. Zie voor een der sagen: C. Elderink, „Oet et Laand van Aleer”, tweede druk blz. 64.

De H a n e n b e u l t e n. Voor de sage op deze plek betrekking hebbende zie: C. Elderink „Oet et Laand van Aleer”, 2de druk blz. 102.

't Heidenläger en 'n Heidenkèrkhof, in de Marke Honesch liggen niet ver van den bovengenoemden Langenbèlt. Ook hier werden „Wittewievenpiepkes” gevonden.

De S t o a t e n s c h a a n s e vroeger ook wel Tillyschans genoemd, eveneens in den Honesch onder Haaksbergen gelegen, ligt met èèn zijde aan de beek en is overigens door moeras omsloten. Zij werd door wijlen den Heer J. B. van Heek gekocht om te voorkomen, dat zij afgegraven zou worden bij ontginning der heidegronden. Thans is zij door Mevr. de Wed. J. B. van Heek—Burr Ewing met andere terreinen in de nabijheid, waaronder Heidenläger en Heidenkèrkhof, geschonken aan de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

De vorm van de schans is nog zeer goed zichtbaar. Jaren geleden hebben de Heer J. J. van Deinse en andere heeren er een paar munten in gevonden met de beeltenissen van Albertus en Isabella. Het terrein aan de overzijde van den weg gelegen heet „et Galgenslat”, vroeger werd het door verscheiden „loopgraven” doorsneden,

die bij de ontginning en bebossching verloren gingen. In oude stukken wordt deze schans voor zoover bekend, nergens genoemd. In Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel door Mr. J. Nanninga Uiterdijk en Mr. L. van Hasselt, Deel XII, worden gegevens uit 1582 meegegeeld, getrokken uit rekeningen van den toenmaligen ontvanger Derich van Thil. Alles duidt op vreeselijke verwoestingen en groot lijden door den oorlog veroorzaakt. Hier leest men o.m. over het gericht Haexberghen, dat „die meyerluyden met wiff, kinderen unde wes si sunst liggende ende roerende hadden in bosschen en broecken vertrocken en zich aldaer beschantzen'. Of deze in een moeras gelegen schans misschien destijds ontstaan is? De boeren werden in die dagen door de bevelhebbers van beide partijen vaak gerequireerd tot het maken van versterkingen. In den strijd, dien zij tegen de Staatsche troepen onder Hohenlo voerden, moeten er onder hen geweest zijn, die in de krijgskunst wel eenige ervaring hadden, zoodat zij tot het aanleggen van een dergelijke schans wel in staat moeten geweest zijn.

't K a n o n n e n b è l t k e n bij Losser dateert waarschijnlijk uit den tijd der Munstersche oorlogen 1665 of 1672.

'n S p i e k e r b è r g in Deurningen zal wel veel ouder geweest zijn, maar men vindt hem niet meer; door ontginning der gronden is hij verdwenen. De boer, op wiens erve hij lag, herinnerde zich uit zijn kindertijd, dat de Spiekerberg een woeste plek gronds was, omgeven door grachten „wal zoo deepe as miene kökken hooge is". Op het eiland stonden 27 eikenboomen, ook groeiden er veel zwarte aalbessen, die de jongens graag plukten. Maar het was moeilijk er bij te komen. Er lag slechts een plank over het water, die erg „zwokte", als ze er over gingen, ook vonden ze het wel wat „growlik" op het eilandje. Er stond toen op den Spiekerbèrg een „prieel" dat uit „oonwies groote baksteene" gebouwd was. Later hadden de boeren deze steenen in de fundamenten hunner huizen verwerkt, zoodat er in Deurningen nog vele in den grond zouden zitten. Er waren volgens dezen ver-

teller eens drie broers geweest, machtige heeren. Een van hen had den Spiekerberg gesticht, de tweede woonde op het slot te Saasveld, de derde in Ootmarsum. „As ze door ieders op eeren bèrg (borg, burcht?) zatten, konden ze mekaar met 'n veerkieker zeen". Mogelijk is dit een verbastering van een oude Hunensage, waarin deze reuzen elkaar van den eenen berg naar den anderen ballen toewierpen.

De Hölterhof lag bij het Aamsveen, dicht aan de Duitsche grens. Voordat het heideveld, waarin hij gelegen was, ontgonnen werd, liet de Oudheidkamer Twente er een bodemonderzoek instellen, dat helaas niet meer zoo grondig kon geschieden, als bij den Hunenborg het geval was, daar met het graafwerk reeds door den eigenaar was begonnen. Ook hier stond het bodemonderzoek onder leiding van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. De voorwerpen, die toen aan het licht werden gebracht, zijn in een afzonderlijke vitrine in de Oudheidkamer (Rijksmuseum Twenthe) verzameld, onder het opschrift: „Vondsten uit den Hölterhof bij het Amsveen eene nederzetting uit de 9de tot de 14de eeuw". Men ziet hier scherven van Karolingisch vaatwerk, geel met roode vlekken, en stukken van ander uit de 9de en 10de eeuw afkomstig aardewerk. Daarnaast liggen brokken leem, die klaarblijkelijk voor den bouw van hutten gediend hebben en nog duidelijk de indrukken van rijshout vertoonen. Verder vindt men in de vitrine deelen van een dier primitieve maalstenen, waarop het koren met de hand door middel van een anderen steen werd fijngewreven, eindelijk nog eenige hoefijzers, een ruiterspoor, slijpsteentjes, fragmenten van andere ijzeren en koperen voorwerpen en, wat in ons nijvere Twente niet ontbreken mocht, een spinsteen. Deze voorwerpen maken het aannemelijk, dat de Hölterhof ongeveer in denzelfden tijd ontstond, die ook den Hunenborg zag worden. Men kent geen document zóó oud, dat het een van beide noemt tijdens den duur der bewoning. Reeds vroeg moeten ze verlaten en vervallen zijn, sedert lagen beide in afzondering en eenzaamheid op plaatsen,

die zelden door menschen betreden werden.

Enkele van de vele, op den Hölterhof betrekking hebbende sagen, wil ik hier laten volgen en wel in de taal en de woorden van de oude lieden, uit wier mond ik deze verhalen opving. Een paar opmerkingen laat ik daaraan voorafgaan. Het rijkst aan sagen zijn in Twente de plekken waar eenmaal Hunenborg en Hölterhof stonden. Bodemonderzoek leerde, dat zij de oudste nederzettingen van eenige beteekenis zijn, die men hier kent. De sage heeft dit geweten, zonder de resultaten van dit onderzoek te kennen, althans heeft zij de vroegere belangrijkheid en de eerbiedwaardigheid, die de ouderdom verleent, gevoeld. Zij schijnt dus tot in zeer oude tijden terug te voeren. Daarbij, hoe bont ook de verhalen zijn, heeft ze toch voor elk van deze raadselachtige plekken een eigen karakter bewaard. In den Hunenborg ziet zij, in overeenstemming met het woord „borg”, een versterkte plaats, een soort vesting, bewoond door een volk, dat de schrik was van de vreedzame hoevebewoners in den omtrek. De Hölterhof, waarbij zich de Hölteresch aansluit, is volgens de verhalen, wel een rijke bezitting geweest, bewoond door een groot Heer, maar (behalve in een m.i. veel later gedichte sage, op welke ik nog terug kom) toch een vreedzaam oord, een huis, welks bewoners den landbouw kenden en beoefenden. Het eigenaardige der Hölterhofsagen is, dat zij spreken van een plotseling tragisch einde: Het uitsterven door de pest van een rijk en machtig geslacht en het daarop volgend verval van het verlaten huis en de woestliggende akkers. Dit is de inhoud van de sage van „et blauwe Dämpken”, de mooiste, die wij in Twente kennen. Daar ik deze reeds vroeger verteld heb, wil ik ze niet herhalen. Deze sage bestaat echter nog in een anderen vorm, dan de vroeger door mij meege-deelde. Ik vernam ze op Meuijenboer in de Rutbeek uit den mond van den ouden Andrees op een Zondagmid-dag, toen ik hem voor de eerste en laatste maal ontmoette, een week vóór zijn plotseling overlijden. Met hem ging een der laatste sagenvertellers heen, voor wie deze bonte verhalen nog de ware geschiedenis zijn van hun land en

volk. „Bi-j 't Aamsvenne", vertelde hij, „zaggen ze 'n keer 'n klein blauw dämpken duurt 't vèld kommen. „Dat kon wal ees 'n pestdämpken wên", dachten de leu en doo vungen ze 't in 'n gat in 'n boom en sleugen der 'nen poal vuur.

'n Joar der op dachen ze, now mos 't wal vergoan wên. Ze wazzen slim ni-jsgierig um te zeen, wat der van ekommen was. Doo gungen ze hen en trokken 'n poal der oet. „Ssssjt!" zè 't blauwe dämpken en kwam der met groot gewèld oetsoezen en doo zeent der weer 'n hoop leu estoarven. Doo de èrven in 'n Enscheder esch 'n joar of wat weust hadden elègen, zeent der Zigeunders oet Hongari-je ekommen en hebt ze zik oonder mekaar verdeeld. Meer op 'n Hölterhof hef seent gin meinsche meer ewoand".

Weer een andere verteller, een der „nögste noabers" van den Hölterhof, wist mij de namen te noemen van twee der drie erven, die door 't blauwe Dämpken gespaard werden. De bewoners van het Lippinkhof en het Goolkotte hadden het leven er afgebracht, vertelde hij. „Dee hebt zik doo elken moargen duur nen kloomp too 'eroopen of ze nog lèfden". De afstand is ongeveer dertig minuten.

Bij dezen verteller bleek mij, dat het dichten van sagen in onzen tijd nog geen einde heeft genomen: „Doo 'n oorlog van 1914 zoo lang anhölde", zei hij, „doo kwam der in 't Pruussche groot verlet um gèld, doo beent der op 'n keer 'n paar officieren oet Berlien ekommen, dee hadden 'ne laandkaarte bi-j zik, woor allens van 'n Hölterhof opstun, ook de plaats woor 'n schat begraven lag, want doar hadden ze in Berlien aait à wal van of eweten. Dee heeren beent doo op 'n Hölterhof an 't graven egoan, een van oonze noabers hef eer nog de weg 'ewezzen, dee hef 't zölf ezeen. Ze hebt wal dinger van metoal oet de grond ehaald, oet 'n soort van ne putte, meer 't gèld, woor 't eer um te doon was, hebt ze nig evoonden. 't Mag wà wên, dat eer 'n aander al vuur ewest was".

Deze verteller kende ook een sage uit later tijd, toen

de Hölterhof reeds sedert eeuwen verlaten en vervallen was. „In de oale tied”, zei hij, „zeent Wessem en Wullen 'n keer epleunderd. 't Was in de weenter en 'n aandren dag konnen ze de roovers noaspuren op 'n snee. De spuurs gungen amoal noa 'n Hölterhof hen. Doo ze wusten, dat de roovers doar zatten, zeent ze noa 'n Haag egoan um zik te beklagen en doo hef Preens Maurits 36 man estuurd en dee hebt de roovers evangen in ne „speloonke” op 'n Hölterhof. De hoofdman is op 'n Galgenmös bi-j 'n Kotten opehangen en op 'n Bottenkaamp hebt ze em begraven”. Vreemd kwam het mij voor in een sage een getal te hooren noemen, want dergelijke concrete gegevens treft men er immers nooit in aan. Eenigen tijd later las ik de beschrijving der krijgsverrichtingen van Prins Maurits in deze streken, zooals ze door Anthonis Duyck uit eigen aanschouwing wordt gegeven. Toen viel mij op, dat het getal 36 ook hier voorkomt, maar ditmaal betrekking hebbend op de tegenstanders van den Prins.

Men leest hier onder den datum van 9 Oct. 1597:

„Degeenen, die gesonden waren om den wech van Oldenzael ende Enschede te besichtigen, rencontreerden desen dach eenige soldaten van Enschede, die op hasart geweest waren, die se naer eenige moeyte ende verwachten kregen ende aantroffen op een groot velt, en sloegen 10 van dien doot ende kregen 36 gevangenen, ende brachten se noch desen dach tot Vrede, maer daer verstaende, dat Bredevoort veroverd ende geplundert was, lieten 9 van dien, die gequetst waren, gaan om tijdinge van de andere gevangenen te brengen ende brachten de 27 des volgenden dachs in 't leger, die een groote verswackinge in 't garnisoen van Enschede (welck anders cleyn was) sullen maken”.

Het lijkt werkelijk niet zoo geheel onmogelijk, dat „het groote velt” waarvan hier sprake is, in 't Aamsveen bij den Hölterhof of in het Allemansveld moet gezocht worden. Wie een levendige fantasie bezit, zou zelfs in „de speloonke” van mijn ouden verteller een nog aanwezige kelder van het vervallen gebouw kunnen zien. Daar de

gevangenen naar Vreden werden gebracht, zal 't gevecht oostelijk van Enschede hebben plaats gehad. De troepen van Maurits bevonden zich twee dagen vóór Enschede zich aan hem overgaf, niet ver van den Hölterhof. Wessum, het plaatsje in de sage vermeld, wordt ook genoemd. Een regiment had den 15den reeds den nacht te Epe bij Gronau doorgebracht, den 16den October volgde de rest van 't leger; van Duyck schrijft op dien dag: „ende toogen alsoo voorbij Stadtlo ende quamen logeren met meest alle regementen knechten tot Wessum, ende tgeschut bleef in een boerschap, wat van daer niet wijt van Ahaus. De resterende ruyteren vertogen desen dach alles van Winterswyck ende logeerden des nachts tot Eepen omtrent Gruneau ende tot voor Enschede”.

De boven vertelde sage van den Hölterhof is in gewijzigden vorm berijmd door Jacob ter Meulen (geb. 1805, overl. 1880), fabrikant te Vreden. Men vindt het gedichtje opgenomen in den bundel „Ons Twenthe” van Mr. G. J. ter Kuile.

De mondelinge overlevering wil, dat de Hölterhof door de groote pestepidemie van 1350 ontvolkt is. In de 16de en in de 17de eeuw vond ik den Hölteresch genoemd in de boeken van het Enscheder Landgericht op een wijze, die doet vermoeden, dat dit terrein toen reeds door oerwoud overwoekerd was en men dus werkelijk aan een verval in zeer ouden tijd moet denken, hetgeen ook overeenkomt met de vondsten, die het bodemonderzoek opleverde. Voor het Enscheder gericht verschijnt op 22 Mei 1576 als ambtman van den Drost van Haaksbergen, Herman van Westerholt, Geert Meyer. Hij spreekt aan den „Erbaren end fürnemen” Macharius Pynnynck, richter to Enschede, Hyronimus Keylver, Geert van Delden en Tonys Nyters om een getuigenis der waarheid. Hun wordt o.a. gevraagd of Herman van Keppel, borchman tot Nijenborch, niet etlijke eiken- en beukenboomen heeft laten houwen in den Hölteresch, die hij eensdeels zelf heeft weggevoerd of laten wegvoeren, anderdeels heeft verkocht of weggegeven. De

Drost is met getuigen op den Hölteresch geweest om de boomen te tellen, die gehouwen waren.

Deze getuigen wordt gevraagd: ofte domals niet over honderd eken- en boekenstammen aldaer gevonden, die afgehouden en gebloekt waren".

In den regel was alle woeste grond toenmaals markebezit en de holtink alleen kon beslissen of, en met welk doel, het daarop groeiende hout zou gehouwen worden. Of nu misschien de Heer van Keppel den Hölteresch, die eenmaal bouwland was geweest, niet als markegrond, maar als eigendom beschouwde en of hij dezen grond misschien door erfenis had verkregen? Dit lijkt niet onwaarschijnlijk, maar kan uit de spaarzame gegevens niet vastgesteld worden.

Later blijkt nogmaals, dat de Heeren van Keppel de bezitters, althans van een deel, der terreinen in dezen omtrek waren. Op 2 Febr. 1641 verkoopt Jr. Diederick van Keppel, borchman too der Nienborch, aan Jr. Herman van Hoevel, borchman tot Ottensteen, rigter tot Delden, en diens vrouw, Margarita Ripperda, zijn vierde part van den Hölter Esch, gelegen in dezen (Enscheder) gerichte tusschen 't Enscheder broek, schietende met den ende an 't Aemsveen, alsnoch met een kundtlicken wal en begraven limiten besircket (omgeven) met zijnen ouden en nieuwen toebehoor, recht en gerechtigheid, met top, met twijge, ter heide, to weide, too turf ter turfthe, ter plagginge, ter messonge, met desselfs waertallen voor vrij allodiaal, doorslachtich en onbekommert goed".

Het zal dus vastgesteld zijn, dat de Marke hier geen rechten had. Opvallend is hierbij, dat gesproken wordt van een wal en begraven limiten (grachten?) „alsnoch kundtlich", waaruit men moet afleiden, dat ze uit ouden tijd afkomstig en wel eenigszins in verval waren. Ook zegt het iets, dat aan deze bezitting nog „waertallen" verbonden waren. De erven toch, die in een marke gewaard zijn, d.i. stemrecht op den holtink en het recht tot medegebruik der gemeenschappelijke gronden hebben, moet men houden voor oorspronkelijke hoeven, die bij het ontstaan der Marke werden gevestigd.

Pfarrer Jesse, de schrijver van „Geschichte der Herrschaft und Stadt Gronau”, uit het vermoeden, dat het Westfaalsche Epe, gesticht en bevolkt is van uit het Geldersche. Tot deze onderstelling geeft hem vooral het feit aanleiding, dat een plaatsnaam Epe, zoowel westelijk van den IJssel, als hier in het Munsterland voorkomt, in beide gevallen op gelijken afstand liggende van een andere plaats die Oen of Ohne heet. De Heeren van Keppel waren, zooals bleek, in de 16de eeuw eigenaren van den „Hölteresch. Wat Pfarrer Jesse met betrekking tot zijn vermoeden schrijft, lijkt mij daarom ook opmerkelijk ten opzichte van den Hölterhof.

Men leest: „Van beteekenis schijnt hier het opvallende feit, dat aan gene zijde van den IJssel een Oud- en Nieuw-Keppel voorkwam, waarvan de bezitters, de Dynasten van Keppel, tevens patronen waren der op die plaatsen gestichte kerken, want ook het patronaat der kerk in het hierlandsche (Duitsche) Epe, evenals twee daarin gevestigde vicariën, waren, volgens de bisschoppelijke visitatie protocollen van 1571 tot 1573 en 1656 in handen eener familie van Keppel. Het ligt daarom voor de hand aan te nemen, dat immigranten uit het Epe en Oen aan den overkant van den IJssel, aan deze zijde gelijknamige plaatsen hebben gesticht, wellicht onder medewerking van een met hen trekkenden tak der familie van oud-Keppel”.

V o o r g e z i c h t e n. Westfalen, welks bewoners nazaten der oude Saksers zijn, is bij uitnemendheid het land van het tweede gezicht. Maar ook Twente is oud Saksenland. Misschien blijkt de stamverwantschap mede uit het feit, dat ook bij ons verhalen over voorgezichten zeer algemeen zijn. De verhalen over Hunen, witte wijven, hëmännekes, weerwolven en spoken worden thans ook op het platteland, zelden meer ernstig genomen, maar aan voorgezichten hecht men nog groot gewicht.

Een voorgezicht is het thema van een der schoonste balladen van Annette Droste Hulshof. In het door haar vrienden Levin Schücking en Freiligrath omtrent 1840 uitgegeven werk „Das Malerische und Romantische

Westfalen", leest men over den invloed, dien het landschap op den geest der bewoners uitoefent: „Zij (de Westfalers) waren alleen afhankelijk van het meestal ruwe weder. Geen belangrijke gebeurtenis beïnvloedde hun leven, geen nieuwe gedachte werkte op hun wezen in. Zij groeiden op als hun eiken, sterk, hard hout, diep geworteld in den bodem, waaraan zij van jongsaf gebonden waren. Het nieuwe bleef vreemd aan hun gezichtskring, zoo was hun het oude het eeuwige en heilig.

Men moet dagenlang over de eenzame heide gezwoven en uren op de heidensche grafheuvels gezeten hebben, uitzien over den bruinen veldgrond, om te kunnen voelen hoe zulk een omgeving aan het gemoedsleven een bepaalde richting geeft, die in eigen diepte staart. De grond om op te leven werd U geschonken, maar leven is daarop niet, dat moet gij elders, gij moet het in eigen binnenste zoeken. De stille natuur wekt niet de schitterende eigenschappen van het verstand, nergens dwingt zij tot vergelijken, samenvoegen, snel begrijpen. Dat geeft het volk, dat de heide bewoont, het langzame, trage bevattingsvermogen, het moeilijk te overwinnen gebrek aan belangstelling. Maar de schijnbaar doode natuur doet den mensch de gedachten richten op het eigen, sterker bewogen innerlijk wezen, zij wijst hem op zich zelf aan, op zijn gemoed..... Zij voert hem in de diepte, waarin zooveel wonderen te vinden zijn".

Evenwel wordt in dit wel haast honderd jaren oude werk reeds gezegd: „Sedert de afgeslotenheid der Munstersche hoeven en boerschappen door den aanleg van straten en spoorwegen werd verbroken, sterft de ziensgave meer en meer uit".

En toch, zoo snel ging dit niet, of men treft ook in onze dagen nog verhalen over dit onderwerp ook in Twente aan. Als bekende Westfaalsche „Schichtkiekers" worden in de eerste plaats genoemd „der Junge von Elsen, der alte Jasper en Peter Schlinkert". Bij ons is het in de eerste plaats Kieke Berent, die zich in dezen naam maakte. In Lonneker was in de vorige eeuw Härms Heendik Vieker als „proffesijenkeerl" bekend. Deze waren echter de

eenigen niet, die de gave heetten te bezitten, maar men beweert, dat deze voor een ongeluk gold en men er daarom niet gaarne over sprak.

De voorgezichten, waarover men ook in onze dagen nog hoort vertellen, hebben meestal een weinig belangrijken inhoud. Men heeft soldaten en kanonnen in slagorde zien staan, waar later manoeuvres werden gehouden. Men hoorde groot geraas en zag wagens, vurig verlicht, maar zonder paarden voortrollen, waar na eenigen tijd een spoorlijn gelegd werd. Men hoorde klokkengelui waar na jaren een kerk werd gebouwd en hamergeklop, waar meer dan een halve eeuw later woningen gebouwd werden. In Stokkum onder Markelo b.v. lag een grondstuk dat „de Assche” genoemd werd, vaak had men er vuur over zien gaan, dan placht men te zeggen: „de Bränders goat oaver de Assche, now koomp der row weer”. Toen een spoorlijn over de Assche werd gelegd, beweerde men, dat het vuur, in vroeger tijd gezien, daarvan een voorteeken was geweest.

Ook onbespannen wagens, heeft men volgens oude verhalen over de wegen zien rijden „met 'n disselboom noa boaven” en men heeft menschen gezien „dee duur de locht kwammen”. Dit zouden voorgezichten van automobielen en vliegtuigen geweest zijn.

Voor al rampen, in 't bijzonder oorlog, brand en dood werden door voorgezichten aangekondigd. Een bloedroode avondhemel werd voor een voorteeken van oorlog gehouden. Wie een voorgezicht van brand had, moest de hand aan een post van het bedreigde huis leggen, was deze warm, dan zou de ramp reeds spoedig plaats hebben.

Een Lonneker boer vertelde: „Et was in 'n Sunt Joapik, in 'n roggenooft, doo wazzen de maeiers bi-j nen boer hier in de nögte noa 'n middagpot luk in de schoppe goan liggen sloapen. Net wazzen ze goed en wal in de röste, doo kwammen der 'n paar schooljongs anloopen en reupen met grooten angst en lawaai: „der oet, der oet, de schoppe braandt!” De maeiers vleugen verschrikt op, meer der was niks te zien. Doo meenden ze, dat et aperi-j

van de jongs was. Ze wörren hellig en gaven eer ne duchtige ofrossinge. 'n Dag of wat der op is de schoppe tot de grond too ofebraand".

Bijzonder vaak vertelt men van voorgezichten van „Grooven", hiervan zijn mij voorbeelden uit Lonneker, Buurse en Delden bekend. In verband hiermede staat het volksgeloof, dat het gevaarlijk noemt, midden op den weg tusschen de wagensporen te loopen. In Agelo vertelt men: Twee mannen liepen op een zandweg, plotseling valt een van hen en zegt terwijl hij kermend opstaat: „hè, wat bin ik door likk 'evallen!" „Bo!" zegt de ander, die helderziend was, „dat wi 'k wal leuven, woorum loop i-j ook tusschen de wagenspuurs. Weet i-j wal woor i-j oaver 'evallen zeent? Et was 'ne groove! Ik kon ow nig meer waarschouwen, meer ik zag ow oaver 'n disselboom tusschen de peerde duurgoan, doo bi-j 'n dooden oaver de kiste en i-j völen achter van de wage weer of".

Een ouden boer hoorde ik zeggen: „As 'n meinsche, dat vuurgezichten hef, 'n lechtschiensel boaven 'n hoes zut, geet door gaw wel dood". Ook natuurverschijnselen, meent men, kondigen komende dingen aan en niet slechts menschen, ook dieren kunnen volgens het Twentsche volksgeloof in de toekomst zien. „Zoo vaak as de wachel (kwartel) röp, zoovöl schèppel zoad koomp der an ne viem rogge". De dood wordt door de uil aangekondigd. Een oude vrouw herinnerde zich, hoe haar vader zei: „Heurs dow wal, wicht, woo de doodenoele röp? Now mot der wel stèrven". Ook zegt men: „As twee èksters zik biett, geet der gaw wel dood"; de zelfde vrees wordt gewekt „as de hoond 's nachens gölt".

Ook vroolijker dingen kondigen zich aan. „As ne henne met 'n stroo achter in 'n stèrt löp, gif 't gaw ne broedlagte". De zelfde gebeurtenis mag men verwachten „As 'n mes met de schaarpe kaante noa boaven op toafel vaalt". Waar men een dwaallicht ziet, zal later een huis gebouwd worden. De oude Beverborg, die den leeftijd van 103 jaren bereikte, hoorde, toen hij omtrent achttien jaar was, timmeren en zag een licht, op een plaats waar

meer dan tachtig jaren later woningen gebouwd werden. Hij bracht deze dingen met elkaar in verband.

Wat voor weer het zal worden, kan uit tallooze voor- teekenen worden afgeleid. „As et règenen wil, moelt de beeste”, d.w.z. de koeien staan met den kop naar beneden gebogen en maken een grommend geluid. Volgens mijn verteller hielden de boeren hier rekening mee, voor ze met grasmaaien en hooien begonnen. Als een slak een hooispriet meesleept, „zal et heuien”, d.w.z. droog, warm weer worden, draagt zij modder, dan komt er regen. Ook wanneer men een kikvorsch doodtrapt, zal er regen komen.

Met den helm geboren. De gave van het tweede gezicht, zegt men, is vooral hun eigen, die met den helm geboren zijn. Een oud moedertje begroette mij eens met de woorden: „Zee, ik wus wal, dat ik visite kreeg. 't Koffiewater hè 'k al an de kok”. Toen ik vroeg, hoe zij dat weten kon, antwoordde zij met trots: „Ik bin met 'n helm geboren en dan weet men völ dinger van te vuurten”. Vaak wordt het als een ramp beschouwd met den helm geboren te zijn, dit vrouwtje zag er een voorrecht in. Haar levensloop was, naar het mij toescheen, vol rampen en teleurstellingen geweest, maar zij was zóó overtuigd van de gelukaanbrengende kracht van den helm, dat zij meende, dat alles haar meeliep, zoolang zij hem bezat. Zij scheen zelfs te vermoeden, dat die werking niet met haar leven zou eindigen, want de helm moest met haar begraven worden, anders zou er iets vreeselijks gebeuren. Wat? Ja, dat wist ze niet. Eens, toen zij nog een kind was, was hij bijna verloren geraakt. Dit gebeurde op 7 Mei 1862, de dag van den grooten brand van Enschede. Haar ouders hadden vrij veel van hunnen inboedel gered, maar 's avond schoot de moeder de gedachte door het hoofd: „Woar is oonze Hanna zienen helm?” Gelukkig vond men hem tusschen het geredde linnengoed weer. Toen is hij in een zijden zakje genaaid en sedert daarin bewaard. Ik had het voorrecht dit zakje te mogen zien.

Volgens een verhaal uit Delden, namen vroeger de

dokters wel eens stilletjes een helm mee, als de gelegenheid zich voordeed; het bezit bracht hun geluk bij de behandeling hunner patienten. In Markelo hoorde ik, dat zoo'n helm wel eens voor groot geld verkocht werd. Degeen echter, wien men den helm ontroofde, wordt ongelukkig. Bij tijden komt groote onrust over hem, dan moet hij 's nachts opstaan en rondwalen en heeft voorgezichten, vooral van „grooven”. Hij moet de hekken openen, waardoor de „groove” haar weg zal nemen.

D e W i t t e W i j v e n. Onder de Twentsche sagen zijn er opmerkelijk vele, die over witte wiefkes vertellen. In sommige zijn zij de menschen goedgunstig, in andere vijandig en boosaardig gezind. Dit laatste blijkt echter meestal slechts dan, als zij geplaagd worden. Spot is haar onverdraaglijk, wat zij met de Twentsche landbewoners van vroeger tijd gemeen hebben, die ook op een plagerij nooit met gelijke munt of vroolijk wisten te antwoorden. Den spotter treft ook in oude volksverhalen steeds een zeer zware straf. Als plaatsen, waar men des nachts de witte wijven zag verschijnen, noemde men vroeger o.m.: den Lonnekerberg, een heideveld ten oosten van Hengelo, den Langen Belt in Buurse, de heuveltjes op het landgoed de Welle aan den weg naar Losser, de Zaandbeulten bij Stokkum, den Kattenberg bij Markelo en den Friezenberg bij Rijssen. Heuvels, belten of bulten waren dus bij voorkeur hun woonplaats; grafheuvels uit heidenschen tijd worden vaak „wittewievenbèlten” genoemd. Maar ook aan het water hielden de witte wijven zich op, want de „Juffernbèkke” in Lonneker zou naar hen zoo genoemd zijn, en aan het Grondelooze Meer in het Aamsveen zat 's nachts een wit wiefken te spinnen.

Overal kent men de sage van den boerenknecht, die de witte wiefkes „het spit brengt”, hen tergt, en dan door haar vervolgd wordt. Opmerkelijk is, dat „het spit brengen” ook een der vele plagerijen was, die steeds weer op de spinnejachten of spinvisiten herhaald werden. Wanneer de vlijtige, jonge spinsters zich na den arbeid juist te goed wilden doen aan een heelen stapel heerlijke spekpannekoeken, die voor haar was opgedischt, werd

de deur open gegooid en een spit, waaraan een doode kat of andere onsmakelijkheid bevestigd was, kwam naar binnen vliegen, terwijl men buiten hoorde roepen: „Hier hè-j 't spit, now zeet, da-j de broa der bi-j kriegt". Dan stoven alle meisjes naar buiten om de jongens, die zich deze grap veroorloofden, te vangen. Soms echter had èèn hunner zich in de nabijheid verborgen en roofde de pannekoeken, die dan door de indringers goede buit verklaard werden.

Gelukte het de meisjes evenwel een der daders te pakken, dan overgoten ze hem met een emmer koud water, waarna hij als „broa" dicht bij het vuur werd gezet, dan hem lief was, om weer te drogen. Opvallend is, dat de vertellers, zoowel bij de witte wijven-verhalen als bij de vertellingen over spinvisites steeds van een haarspit spreken, terwijl men toch zeker aan een braadspit moet denken. Het haarspit is het voorwerp, waarop de zeisen scherp geklopt worden. Een paar sagen, waarin de witte wiefkes de menschen wel gezind waren, deelde ik mee in „Oet et Laand van Aleer".

De H u n e n. Evenals de witte wijven vervolgen ook de Hunen in menige Twentsche sage den brutalen spotter of indringer met het spit, dat zij hem ontnomen of na zijn niet raken worp opgeraapt hebben. Dit gebeurt b.v. in de sage, die rector Weeling in den Overijs. Almanak van 1837 met betrekking tot den Hunenborg vertelt. „De knecht beudt em (den Hun) het spit", wordt hier gezegd. De Hun vervolgt den beleediger met dat wapen, maar treft er op het erve Scholte Linde, waar de knecht zich in veiligheid brengt, alleen den stiepel der nièndeur mee.

De oude grootvader op het Hakenberg in de Lutte, wist mij in 1929 nog te vertellen, dat de beschadigde stiepel „in de tied, doo mien vaâr op Schoolte Leende, vuur knecht was, nog in nen hook van de schoppe lê".

„Nen keerl as ne Hoene" is een aanduiding, die men in Twente ook thans nog voor een zeer grooten en sterken man hoort gebruiken. In Ootmarsum vertelde men mij, dat de Hunen minstens honderd jaar oud werden. In verschillende Twentsche sagen dragen zij zware stee-

nen, verleggen een beek, steken een dertigponds brood in hun grooten mond of nemen een paard onder den arm mee.

Meestal worden de Hunen als dom voorgesteld, als tegenbeelden van de aardmannetjes, die slim zijn. In een enkel verhaal, dat mij in Buurse verteld werd, verbindt een Hun slimheid met kracht. „Der was ees nen boer”, zoo luidde het verhaal, „dee har twee knechte, een van eer was ne Hoene. Op 'n keer in 'n Sunt Joapik wedden hee met 'n aanderen knecht, dat hee op ziene rugge meer rogge in 't hoes zol brengen as 'n aanderen met peerd en wage. Doo 't los zol goan, sleug hee nen grooten boom um en lè den dwa's oaver de weg. Doo mos de knecht verscheiden uur aarbeiden, vuur hee met de wage verdan kon veuren en 's oavens har de Hoene de weddenschap ewonnen”.

In alle overleveringen zijn de Hunen heidenen, misschien heeft men daardoor in verhalen, die oorspronkelijk op zigeuners betrekking hadden, later aan de handelende personen wel eens den naam van Hunen gegeven. „Ik bin nèggentig joar oald en hebbe vól belèfd, meer de Hoenen hè 'k toch nig meer ekaand”, zei een oude boer in Buurse, „mien mooder, doo dee'n joonk wicht was, dee hef ze nog 'ezeen”. Vermoedelijk had hij zijn moeder over Zigeuners hooren vertellen.

In den Overijsselschen Almanak van 1838 vertelt Helderman met betrekking tot den Hunenborg een sage, waarin een heidin bij boer Grüpman de groote meid en het vee, die behekst zijn, zal onttooveren. Ook dit is een rol, die zeer goed door een zigeunervrouw zou kunnen vervuld zijn. Dat een sage haar den Hunenborg als woning toedicht, is niet verwonderlijk. In hetzelfde opstel wordt een Hun er van beschuldigd een jarig veulen gestolen te hebben, dit zou eveneens zeer goed op een zigeuner hebben gepast.

Toen de Saksers na veel strijd, moeite en wreeden dwang tot het Christendom bekeerd waren, werd hun verboden, hunne dooden te verbranden en de asch „in de heuvelen der heidenen” te begraven. Wanneer na

eeuwen Hun en heiden voor het volk ongeveer gelijke beteekenis hebben gekregen, is het niet vreemd, dat men spreekt van Hunen- of heidenpötte, als men urnen bedoelt, en van Hunenbelten, Hunenwallen, Hunenboarg, Hoondeboarg en Hoondebèlt met betrekking tot plaatsen, waaraan sagen uit vóór Christelijke tijd zijn verbonden.

In Buurse, waar volgens de sage, de Hunen een nieuwe bedding voor de beek groeven, ontstonden, waar zij 's avonds het zand van hun groote spaden streken, de Hanen- of Huurnebèlten. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze heuveltjes oorspronkelijk Hunenbèlten geheeten hebben. Een uurtje verder stroomafwaarts liggen niet ver van de beek het Heidenläger en het Heidenkèrkhof in de marke Honesch. Of deze naam hooge of Hunenesch beteekent, durf ik niet uit te maken. De benedenloop der Schipbeek, waarin de Buurser beek thans (vroeger niet) uitmondt, heette eertijds Hunnepe d.w.z. Hunenwater. De Hunen spelen dus in het zuidelijk deel van Twente in de sagen een even gewichtige rol, als noordelijker bij den Hunenborg.

III.

VAN DE TWÈNTER MAARKEN EN
'N HÖLTINK.

Woonderlik zeent de vertelsels van de oale leu oaver al wat men in 't vèld aleer kon te meute kommen en be-lèven. Een ding kan men der duudlik oet zeen: eer gung meer duur et heufd dan de dinge van 't daagliksche lèven alleenig. De vèldgroond maakt de verbeeldinge wakker en wat et Twènter volk zik eenmoal in 't heufd har ezat, dat bleef der in zitten, van de heidensche tied tot op oonze dage.

Oaver de vèldgroond geet et meestendeels ook, wat in de maarkenbeuke steet opeteekend, meer hier kik men der op van ne aandere kaante.

't Is nóchtere woorheid en 't zeent dreuge feiten, wooroaver men door krig te lèzen: vaak wil et wal luk eenleuzig en laankwielig wodden, as dezölfde leu, 't oaver dezölfde kleine verschèllen aait weer met mekaar in de kaante kriegt. Ook de hoaltrichter, dee in 'n höltink de eerste man was, mot der zoo oaver edacht hebben. As der geels gin voortgaank wil kommen, zeg hee mangs téggen dee schreeuwers, dat ze bewies mott bi-j brengen, „op poene van een eeuwig stillezwijgent”.

Toch is 't vuur oons nog de muite wal weerd um ees noa te goan, wat dee maarkenbeuke hebt te vertellen. Tot umtrènt 1840 was joo bi-jnoa alle vèld en venne nog maarkengroond bi-j oons. Nums har der wat oaver te koop, dan wee de gewaarde èrven angungen van de maarke, woar dee groond oonder heurden, en dee leu ook nig ieders vuur zik, meer alleenig te hoope. Een of meer esschen met eere weuste groonden vormden te samen ne maarke.

Zoo was et ewest seent de vroegste tied, dat de boeren et laand hier bebouwden. Wat vuur recht ieder èrve op venne en vèld hadde, woo men dee groond moch ge-

broeken en ze vuur scha kon bewaren, dat wör in 'n höltink of 't maarkengerichte besprokken, met nog nen heelen hoop aandere dinge. Wat resolveerd is, dat steet in de maarkenbeuke, wal te verstoan, seent de tied, dat men met schrieven zik drok is beginnen te maken, zoo umtrènt et joar 1500 of nog wal luk vrogger. Meer höltingen zölt hier wisse al wên ehoalden, zoolange as in Twènte boerenèrven en maarken bestoat, misschien wal 1000 joar vuurdat ze wörren beschrewwen.

Op oaldheergebracht recht, dat men nig zwat op wit, meer alleenig in 't heufd har, placht men zik later ook nog te beroopen. Dan mossen de meinschen van umtrènt tachtig joar vertellen, woo oaver dee dinge eer vaar en eer besvaar ezegd hadden en wat der eer zölven van heugden. In de eerste tieden zölt op 'n Höltink wal alleenig de boeren te hoop wên ekommen, dee, ieder vri-j man op eigen èrve, doar in dee maarke wönden. Meer doarover steet niks meer te lèzen. Zooas et geet in de wêld: wat van dee leu zeent de baas ewodden en wat zeent der oonder ekommen, vól groond kwam in aandere haanden, en as men de maarkenbeuke begeent te schrieven, dan zeent et meestendeels adellike heeren of hooge geestelijkheid, woar de boerenèrven an heurt en dee op 'n höltink et hoogste woord hebt. Deftige namen kön i-j in de beuke dan veenden.

Zoo was der heel wat te zeen op 'n eersten höltink, dee in et „Marken Boek der drij schichtigen marken Mander, Geesteren en Vasse in den gerichte en cerspel van Othmersz” beschrewwen steet. Et was in et joar 1498, doo Roeloff van Coverden hoaltrichter was. Meer in et Stift te Weersel is 't wisse 'n dag of acht van te vuurten al 'nen drokken ewest van belang en 'n gefloster en 'n gedoo van wel of der met moch en wel der in 't hoes har te blieven, want op den höltink zeent ook verschenen: „Dye vrouwe van Weerseloe myth een deel Jufferen, alle indertijd regeerende”. Of ze op wagens kwammen of te peerde, dat steet der nig bi-j, meer 't zal 'n heel oaverleg wên ewest, vuurdat ze 't èns wazzen oaver welken weg ze 't beste konnen goan, zoonder dat

ze in gate en gravens kwammen vaste te zitten en ook woo et zik heurden, dat ze bi-j zonne gelègenheid zik an mossen trekken.

Doar wazzen ze wisse ook ni-jend genug noa, wel ze der an zollen treffen. Now, dat is wisse nig teggen evalen, volk was der wal. In 't book stoat behalven 'n holt-richter en de Weerseler vrouwe met eere juffers eneumd: „Henrich van Boedelzwing Landcommandeur van Westfalen, en commandeur van 't Huis te Otmersz, Pater en kelner van het convent Sybekeloe, pater en procurator van Vrenswegen, die pater en procureur van Albergen, Vincentius Heer to Buire, Jacob van Ittersum Castelleyn 's huyses tho Laeghe, rentm. 's landes Twenthe, Arndt van Bevervoerde, Alers unde Gysbert van Heyden gebroederen, Johan die Roede, Gyse van den Cloester, Jan unde Arendt van Steenwich gebroederen. Gert ten Harme Richter tot Oldenzaal van wege dee heeren van Sunte Pieter te Utrecht, Tonys Reyger unde Johan Kemmerling die Erfg. Deriches van Schulenborch.

't Was wis ginne kleinigheid zonnen höltink, meer zoovöl van de grootheid as op dissan dag zut men der toch zelden en met de tied wo'dt dat woo langer woo meender, völ van dee leu hebt eer spul in oorlogstieden of teggenspood nig bi-jeen können hoalden. Teggen 't joar 1700 komt van 'n adel en oet de kloosters meer einkelen nog op de maarkengerichten, men zut dan as heerschop van 't eene of aandere èrve mangs stadsbörgers al op 'n höltink verschienen.

Dat 't der nog deftig toogung in 'n Noorddeurninger Höltink van 29 Mei 1605, dat löt zik begriepen, want doar wazzen bi-j eene: Henricus Voltelen voor Ridder-schap en Steden, gerichtsverwalter tot Oethmarsen, Gysbert uff den Berge, Commandeur huis te Oethmarsen, Johan de Baeke Landrentmeister, Herman van Twickelo tot Borchbooningen, Roloff van Twickelo broeder van Herman van Twickelo, Juffrouw Bys Moorbecke, Sophia van Holthe, wed. Kranenhals wed. van Twicklo, Mr. Joes Arnheim, prior van Frenswegen en

Herman Stuvelt volmachtiger Anna van Vijfhuizen, genannt Stuverich, Frauwin des Stifft Wytmarschen.

I-j zeet wal, de dames komt der ook hen en ze hebt nig meender te koop as de heeren, meer ze könt ook zölven wal goed eer woord doon. Van 'n eersten höltink, dee in et Lönneker book steet beschrèwwen in 't joar 1545 kö-j lèzen: „Juffer van Covorden sall den negesten Holtinck bewijzen, datt sy recht en redenen heeft tot de Loege waer, of sij sall daarvan versteecken sijn.

Achter Bije Moerbecke eeren naam steet in et Deurninger book „in persona erschienen” en 'n aander keer wo'dt ezegd: „Soll künfftigen Jahr 1614 holtrichter sein Lubberdinck Erbe, nemblich die Moerbeeksche”. Meer dat mot ook ne vrouw wèn ewest, dee zik deksels goed wus te weeren, want a-j in de beuke van 't Laandgericht Enschede lèst in dee joaren, kön i-j doar ook vake veenden Bia van Barmmentloe, weduwe Moerbecke. Van al disse deftige leu stoat de namens vake boavenan in 't protocol van 'n Höltink, meer net zoo goed komt der de boeren en kötters en mennigmoal hebt ze ook eigenhaandig eeren naam der oonder ezat, dat hèt, vuur zoo-veer as ze könt schriewen, de meesten mott zik met 'n kruusken behelpen.

In Buurse hadden ze 'n mooier gebroek. Doar teekent de boeren et maarkenbook mangs met eer hoesmèrk en dat et vaste teekens zeent, is wal dudelik; in 1643 en in 1697 wödt vuur ieder èrve et zölfde teeken ebroekt, behalven, dat der nen zön, dee zien vader opevolgd is, wal ees 'n klein streepken bi-j anzett, of dat et scheef steet of oonderste boaven. Mangs kan men dee zölfde teekens nog zeen in oalde vënsterroeten en 'n ènkelt keer zeent ze in tuugkisten 'esnêên of in de pöste van 't hoes.

Vrogger mott ze in al et gereedschap hebben estoan en misschien op 't vee, dat in gemeenschap oet wör edrewwen in maarkenvèldgroond. De stadsbörghers plachten ze ook nog te broeken, want vuur et Laandgericht Enschede wodt duur Joachim van Lochem eklaagd op 10 Meert 1645, dat Derk van Coesfeldt ne

N. van Burenferde	oudvriend
Grietje Higten	Gorgandt bloed
	Holtinkter
	Josay Bradergangs fraaton In
	ettenstons
Devent gesond	Herrmanns Lidenen roe
Jacob W. Dorend	Epli vredenstis
van der Volderwind	Devent # Wangvond
Devent lox & stonborgs	Eybert N. Dersilton
Jan Mandigings	Jan toz X. klystendays
Sterman Agriëboud	H. de Jan symand
S. de Agriëboud	Jan H. Kingm. Boud
Wout Engling	Deijf / klystendays
Worms / Woltend	
Koloff / X. Dersend	

Bladzijde uit het Markeboek van Buurse, toonende hoe vele boeren op 19 Juni 1643 het holtinks-protocol met hun huismerk teekenden

torfgreepe hef, dee em nig tookoomp, met et mèrk van van Lochems zaligen vader.

Wont now in de maarken ook völ van de boeren oonder adellike heeren en nog meer oonder Twènter of Meunstersche kloosters, der zitt der toch aait nog verscheiden as vri-je leu op eer eigen èrve. Dat kö-j oet de Maarkenbeuke ook a' weer lèzen. Van Engelbert Swyp, Geert Tijhuis, Wonnemar Voskamp en Bonde Geert wodt in 1612 ezegd in 't Noorddeurninger book, dat ze eer eigen „heerschop” zeent. „Selvest Eigenaars” wazzen in 1643 in Buurse: Wolterink, Wargerink, Ernstink, beide Rengerinks, die Grubbe, Buursink, Westendorp, Markslagh, Rijdt Jan, Jacob ten Doorenbosch, Willem ten Doorenbosch en Rodt Geert.

Dat was wal eeren trots, as et zoo in et book wör eschrewwen, men weet nog, dat der lange joaren eelen op 't Woalterink nen boer hef ewoand, dee plach te pas en te oonpas te zeggen: „ik bin gewaarde boer van Buurse met hoonderd schoäpe en nen ram”. Hee veulden zik doarum heel hooge en reup iederen Zöndag: „Knecht! kom zadel mijn paard”. Dan steeg hee op de del al te peerde, ree dreemoal achter een roond um den leendeboom hen, dee vuur de niendure stun en dan liek too liek an duur et vèld, tot woar hee den Hoksberger kèrkentoorn zeen kon; van doar gung 't spoorslags oawer stok en steen, zoonder weg of wagenspuur te volgen noa de Hoksberger kèrke.

Zoowal as de gewaarde boeren trokken ook de Kötters en Meijerleu noa et maarkengerichte 'n ieder met ne eeken koeze in de haande. Dat boerenfolk was met de tonge wal nig zoo redde, meer wör der wat resolveerd, wat eer nig van dank was, of wazzen brooken, poenen of booten te hooge nao eeren zin, dan begunnen ze op te dringen en met de koezen op de grond te kloppen, dat was ne sproake, dee ook wör verstoan, zoowal as weurde.

Meer ze wussen zik met eere koezen ook duchtig te weeren, ook as ze verschèl hadden oonder mekaar. En vake leup 't slim genoeg of. Mien Grootvader placht te

vertellen, dat, as hee op 'n dag van Bruggermaarkt van Enschede noa de Gronau gung, em mennigmoal wör verteld, dat der hier of daar bi-j nen boer nen dooden op 't stroo lag, dee met dat vechten te völ har ekreggen.

De oaverheid, zoo zeg Heendik, har der wat op oetprakkezeerd. De veldwachters kregen ieders 'n iezeren ringsken, ze mossen de boeren de koezen ofvroagen en as dee zoo dikke wazzen, dat men ze nig duur dat ringsken hen kon halen, dan wörren ze in beslag enommen. Zoo kön i-j zeen, woo men in Lönneker zien tied al vuuroet was, vuur langer as hoonderd joar dö men doar al an 'ne „ontwapeningsconferentie", woar men now ook de schepe en kanonnen met kleiner wil maken.

Hoaltrichter is meestentieds een van de groote heeren en insgelieks ziene coernoten, meer dee hebt weinig te doen, ze zitt der meer bi-j vuur 'n proonk.

't Hoaltrichterschop zit vake vast an 't vuurnaamste erve en wodt doarmet verèrfd of verkoft, zoo zal 't wal van oalds wên ewest. Mangs geet 't ook wal um oonder de eingegeèrden.

In Noorddeurningen schriefft ze in 1605 „Tot Holt-richter gekozen Roloff van Twickelo voor den tijd van één jaar, na omganck des jaars zal dit omgaan up de gequalificeerde Goetheeren nach ordnung als dat baurichteramt oder bauerbothschap umme geet.

In Lönneker hadden ze meestentieds twee hoaltrichters, eenen vuur Ollenzel en eenen vuur zik.

Vuur 'n hoaltrichter was der wal meer te doen as op 'n höltink te zitten. 't Gebuurden mangs, dat 'nen boer of nen aanderen eingegeèrden 'n „getimmer" of ook wal 'ne oetdrift maakten op ziene „tuinen"; dat mog nig en meestal wör der beslotten, dat de hoaltrichter et „in oogenschijn" zol nemmen en zeen, of de maarke der scha bi-j lee.

As der gèld mos wên (en wanneer mot der dat nig wên), mos hee toosläge¹⁾ verkoopen loaten en as men meenden, dat der boeren wazzen, dee meer schoäpe hölden, as recht was, mos hee ze tellen. Genoog har hee

¹⁾ Toesläge zeent stukskes weuste grond. Alleen gerechtigden in de maarke konnen ze kriegen.

op 'n höltink te doon met te zoargen, dat et beheurlik der too gung en men luk voortgaank maakten, meer allens was vuur et best van de maarke, woar zien spul in elègen was as een van de vuurnaamste èrven en hee dö et ook nig vuur niks. doarum mog men wal geerne maarken-richter wèzen.

Vuur et houwen van beume, et votveuren van hoalt, plaggen of torf oet de maarke, vuur et angraven van maarkengroond, et hoalden van te völ vaarkens, schoäpe of gaanze en vuur nog nen heelen hoop aandere dinger wör der estraft met booten in gèld of in beer en de hoalt-richter kreeg doar et grootste pa't van.

In Buurse schriewt ze van 't torfstèkken in et joar 1616: „wie unbrauchlich wird stecken sal verbeurt hebben drie olde schilde eines vor die gesworenen en twi vor den holt- en markenrichter". Um deezölfde tied schriewt ze in Lönneker: „Ook en sall niemant eenich duesholt uyt der Marcke fueren bij die poene van een halve tonne 2 stuiver byrs, halff tot profijt der Holt-richter en gesworenen en halff tot profijt der anbren-gers".

Meer in iedere Maarke gung et met dee dinge aait weer luk anders too. Woo'n hoaltrichter in oale tieden met 'n höltink heurden te beginnen, steet in 't maarkenrecht van de Lutte beschrewwen, door les men: „soe sal ein rychter sytten ghaen up die benke mit twen syner bureen toe kornoeten ende heghen een gherichte als woentlick is ende ghebeden dan den bureen bij XX pen-nynghe, dat sie in die benke gaen, wanner dat gheschiet is, soe sal hie esschen die swoernen, dat sie wroghen wat wrochber ys".

„De swoernen", woor hier sproake van is, zeent de gezworenen, dee men ook wal schutters of schotters neumt. Ze hadden ook nen post in de Maarke, woar luk profiet op zat an beer en an booten, meer nen boer zal zik der meesttieds wal geerne oonder hen hebben edrukt, as hee mèrkten, dat hee der vuur an de riego zol kommen. Et löt zik begriepen. Noaberplichten stoat bi-j et Twènter volk in eere. Alle dage geet men bi-j mekaar in en

oet. Men hef mekaar neudig bi-j deupen, broedlagten en grooven. Now is et zoo, dat nen gezwoenen allens bi-j 't maarkengerichte mot anbrengen of „wroghen”; meer men mag joo ziene eigen noabers, dee in nood en dood ow mott bi-jstoan, nig geerne verklagen.

Oet de maarkenbeuke kö-j zeen, dat de meeste goedsheeren en boeren wal ees nen boom umsleugen of nen hook groond bi-j eer èrve anmaakten. Meer aaltied kwam dat nig oet, de maarke was groot, de oogen kon men nig oaveral hebben en... men dö ze ook mangs wal ees dichte. I-j lèst joo, dat der wal stammen wörren ehouden, woarvan de gezwoenen „niet en wisten ofte weten en wolden, wie die gehouwen hadde”.

Meer as now nen gezwoenen zölven 'nen boom sleug en, teggen den eed, dee hee har ezwoenen, zik zölven nig wroogden of anklaagden, dan wör et slimmer. Et liekt, dat in Lönneker zoowat gebuurd is in 't joar 1548. Doo hebt ze in eer book eschrewwen op Lamberti oavend: „Arent Schulte een oordeel gedinget, ofte een geswoenen, die holt gehouwen hadde en sick selvest niet en vroeghde ofte sulx niet angaff, bestaedet an Garyt Wigger Ordeel”. En now mot de boer van de Wigger, hee wönt op een van de oaldste èrven, et oordeel oetsprèkken en dat is zóó: Garyt Wiggerinck wijset voor recht, dat den geswoene twee vinger uyt sijn rechter handt sall verlaeren hebben, daer tho meenedich en sall sich van den buyren en geswaeren affhouden”.

In de 15de eeuw wo'dt ook in de Enscheder Eschmarke ezegd, dat as de gezwoenen of schotters hoalt oet de Marke verkoopt: „mach men sie uuytten bueren leggen, ende schelden sie meenedig”.

Woarschienlik zeent nig alle straffen en booten, dee 't maarkengerichte oplè, duurezat; men zag mangs wat duur de vinger en ik mag lien, dat et hier zoo egoan is. 't Is joo slim, as nen man, dee met de haande de kost mot verdeenen, de rechterhaand nig goed meer kan broeken, meer slimmer, as hee van de boeren zik of mot hoalden en in zienen nood nig meer op noaberhölpe mag rèkkenen. Et liekent wal, al kon ik der in de maarkenbeuke nèrgens

met zekerheid wat oaver veenden, dat et oetbannen van nen boer ne straffe was, dee in et maarkengericht mangs opelegd wör. Slimme dinge mott in de Noord-Deurninger Maarke umtrènt et joar 1614 ook vuur wên evallen met 'nen gezworenen. Doar hebt ze eschrewwen: „De gesworene Johan Zeggert entlauffen”. Zien èrve wodt zes joar lang „under die pflugs geloost”. Oonbebouwd hef ziene eschgroond elègen. In 1620 lig nog et Zegerdincck weust en van de boer wodt nig meer esproken.

Men was in de Maarken der aait oaver oet um te vuurkommen, dat gin ni-je huze wörren 'ebouwd en gin vrömd volk zich zol vestigen. Dee zollen joo nooit 'n vaarken of beest können vooren boeten gebroek van de gemeene maarkengroond en ook har de maarke van oalds vuur eere aarmen te zoargen. Meer, as now 'n oaldsten zönne al op et èrve 'etrouwd was en men nog 'n paar dochters har an de man ebrecht, bleven vaak de jongere keender oonbezoargd achter. Nig aait wollen dee, as eumkes en meuien, meewèrkend vuur 't beste van 't hoes, eere stè an 'n heerd doar bewaren. Woo mossen ze 't maken? Har men meer eenmoal 'n hoes en rook in de maarke, dan gung men zoo maklik nig vot, woo ook 'n höltink zik weerden um 't oale recht doar te waren. Duur 't maarkengericht wodt et meest op de lange bane eschoaven. Umtrènt hoonderd joar heer, vuurdad de maarkengroonden wörren verdeeld, zeent der mangs heele boerschoppen ebouwd op 'n ofgelègen stuk maarkengroond, meest langs de grènzzen van 't laand. Woo dat in Buurse gebuurden met 'n hook, dee Siberië heet, he 'k mi-j kottens nog loaten vertellen.

Nen köttersboer, as em de pacht van zien plätsken opezegd was, nen boerenknecht, dee gung trouwen, nen jongeren zönne, dee op zik zölven wol wonnen, mankeerden 'n hoes en luk bouwlaand. Ze wussen zik zóó dan te helpen: Heel in et geheim wörren 'n dertig of veertig man ewaarschouwd, gin van de gewaarde boeren of wee 't met eer hölden, moch der van weten. De man, dee 'eholpen wol wên, beloafden eer te trakteenen op „Pruusschen voezel” as ze nen nacht lang vlietig vuur

em wollen wèrken. In 'n duustren kwam men bi-jeen, elks met ziene schuppe of gereedschap en trok noa de stè, dee de anstoande boer vuur zien hoes zik oetezocht hadde. Höastig wör hier nen wal op esmetten, laank-wèrpig roond, in de gedoänte as 'n ei en zoo wied, as men 't vuur 't dag wodden roond umhen dichte kon maken, dat was 'n kaamp vuur et bouwlaand. Wat van de leu stakken door midden in schadden, richtten der muren van op, brachten stroo vuur et dak en luk plaanken en hoaltwèrk, al noadat men 't kon kriegien. Ze wèrkten nog hadder as peerde.

't Eerst wör 'edacht an de stè vuur 'n heerd en nen schosteen, doar broekten men meest ne verslettene botterkeerne too, zoonder bōam. An nen oalden stool en ne toafel moch et ook nig mankeeren, meer 'n paar schooven stroo vuural, dee mossen der wèzen, doar mos men op hebben elègen, dat et as bedde ebroekt leek. As dan de zunne op gung, vlamden et vuur an den heerd, rook steeg oet 'n schosteen, men har 'n hoes, dat bewoand was en rook in de maarken en dee rook har, was nig zoonder rechten. In oaldere tieden, doo de boeren meest hofheurig wazzen en nig van 't èrve of mochten trekken, zol zoo iets nig können geburen.

't Löt zik begriepen, dat et meer aarmeudige hutkes wazzen, dee men op disse maneere bouwden. Oet 'n vertelsel, dat ik der 'n keer oaver heurden, al is der mischien wal luk jägerlatien bi-j, kan men dat ook wal opmaken. Nen Jäger was ees met zienen klöpper an 't jagen. Doo kreeg de hoond nen hazen los. Meer net vuur 'n jäger lè der nen beult in 't vèld, dee em met 'n schöt in de weg was. Gaw leup hee der boaven op en kon nog net 'n hazen scheeten. Doo zè de klöpper teggen em: „Weet 'n Heer wal woor hee boaven op stun, doo hee scheut? Dat was Benaats ziene hutte”.

Hoesroad har men door ook heel weinig in. Mangs wodt nog esprokken van rowwe klaptoafels, dee hadden, zeg men, in 't midden ne groote koele, en roond um hen kleine kuulkes. Midden in wör 'n middagspot umekeerd, men gung zitten en haalden noa zik too in de kleine gate,

wat men wol hebben. Was de moaltied edoan, dan wör de toafel opeslagen, de vaarkens kwammen toolopen van de dëlle en likten ze schoone oet. Dan nam de vrouw nen emmer schoon water en speulden ze noa en met ofwasschen har ze wieders gin wèrk. Mennigen oalen boer vertèlt ow dat zoo, meer zölven hef hee et nig meer belèfd, hee weet et van zien vaar of zien besvâar. Meer of et now woar is? Moch der hier of oaver de grènze nog zonne toafel bestoan, wat zol door de Oaldheidkamer dan bli-j met wèzen.

'n Ieder zal wal begriepen, dat et zoo maklik nig was den ni-jen kaamp tot goed bouwlaand te maken, want keunstmest kènden men nig. Men har hólpe van anderen neudig. Doarum wör der 'n mestmoal ehoalden en al dee der kwammen, gavven 'ne koare vol mest vuur 't laand presént.

Zoo dö men ook, as der nen ni-jen boer kwam op 'n èrve, dat ziene vuurgängers luk oetebowwd hadden. De noabers hadden et van te vuurten al drok 'ehad, der was schoone emaaft en 'ewitt met kalk, woor vól blauwsel duurhen was, de bedden wazzen opemaaft en 't vuur was anebeutt, zooas noaberplicht is. Dan wör de ni-je boer inehaald, de noabers, dee peerde hadden, veurden et hoesroad, dee gin peerde hadden, leidden de beeste.

As 't hoes in odder was, wör duur de ni-je boer vuur de wilkumste eneugd, net as vuur ne brulfte met bloomen an de kipse en met nen sprök, want, zèden de neugers:

Dat is wis
 Doar zit de spölman op de kist,
 En as de klokke van twee geet sloan,
 Zölt de bassen en violen goan.
 Sokker en reziene
 Dee zölt der bi-j verschienen,
 En as de klokke van elven sleet,
 Dan zölt nog daansen Jaan en Greet.

Meer doar an de grènze bi-j dee huttenbewonners gung 't der zoo rejaal nig heer, dat kon der nig of, men

mos zik in allens behelpen. Völ row volk was der oonder, meer ook wal aander slag leu, dee bedaard en röstig door lèfdén.

Vaak is mi-j vertèld van 'n oalen Lauwrèns, nen stilén eenzölvigen man. Doo ziene vrouw was estoarven, (hee har ze as weddewe etrouwd), wör op eer èrve de zön oet eer eerste houwlik de boer. Lauwrèns trok der oet, zóó as hee der in was ekommen in ziene joonkheid, as knecht, ne kiste, ne kistenvullingé en ne kleinigheid gèld, dat hee har oaverehoalden, was al wat hee metnam.

Seent lèfdén hee stil vuur zik hen in ne hut, dee hee zölven ebouwd har. Met weinig was hee tevrèè, nen kokpot, ne pannekokspanne, nen papkop, nen höltenen sleef, ne smodde en nen roonden, tinnenén lèppel, dat was met 'n kumken of dree al et kökkengerei, dat hee broekten. Hee verbouwden al wat hee van doon har. Ne putte graafden hee nig; in disse dage, dee aarm zeent an et ontzag, dat hee in oavermoat hadde, zal men de rèden nig roan. Hee placht der zóó oaver te dènken: „De mènschen wont op de eerde, meer wat boaven en oonder eer is, dat blif eer aaltied verboargen, zoolang as ze lèft en 't gif gin pas, dat ze doarnoar zölt zeuken. As ik te deep in de groond har egraven um vuur mi-j zölven ne putte te maken, har et mi-j können geburen, dat ik met de schuppe op de stè har estot, woar de Heer den doonder bewaart en 'n bliksem. Dat mot 'n mènsche nig woagen”.

Ko't bi-j zien hoes was nen vèldplas, doar haalden hee 't water van dan vuur zik en zien beestken. Um et kloar en hèlder te hebben, dö hee in dee koele 'n stuk of wat strekkelvishkes, want, zè hee, dee hölden et water zuu-ver. Nig vake kwammen doar mènschen, meer hee wol toch de weurde mangs kwiet wèn, völ gung em um in et heufd oaver de wèld en et lèven, doar mos hee toch ees oaver proaten. Dat kon ook, hee har joo ne koo, doar placht hee völ an te vertellen. Wat of zo'n deer mag verstoan, wel zal et ow zeggen? Meer 't lostert gedeuldig, zoonder ow teggen te sprèkken en trouw kik et ow in de oogen.

Te lang wör et lèven em nig. Hee zè nig as zoo men-

nigeene, dee oald is ewodden: „'k wol dat 'n Leeven Heer bi-j zik daal zag'', meer toch, as et einde moch kommen, em zol et goed wên.

Hee placht aaltied röstig te zeggen „'t Is zoo as de Heer et wil''. Mi-j ducht, hee was van 'n slag, zooas men der now gin meer veendt. Now beent ze völ klooker. Meer bëtter?

Ze wazzen nig allemoal zoo. Weust kon et der of goan. Mangs zeent der dinge gebuurd, woar oaver eschuddekopt wör en flosterend oaver esprokken. 't Is langer as hoonderd joar heer, doo èrgens, ko't bi-j et Aamsven, ne wilkumste is ewest, woar de heele noaberschap 'eneugd was, et boerenvolk oet 'n esch, zoowal as de huttenbewonners van 't venne. Doo et an 't daansen zol goan, was der vuur zoovöl volk te weinig plaats op de dëlle. 'n Gastgewwer hef doo ezegd: „now daanst hier de eschboeren en eere vrouwleu eerst en nao eer de kleine leu. Meer oonder dee eschboeren was 'n joonk wicht, 'n deuikers mooi mäken, dat har 'n goed ooge op een van de jongs van et venne. Hee was net oonder dènst hen ekommen en de könnink har doar in 'n Haag oonder al zien peerdevolk nig nen ginneroal, dee zóó knap was. Doo den jong der now èrge in kreeg, dat et wicht em zoo vrëndelik anzag, scheuf hee duur de eschboeren hen en wol met et mäken goan daansen. Meer now was der nen jong van 'n esch, dee meenden, dat 't mäken vuur em was, oonverdachsens gaf hee met nen stool den aandren nen klap op de kop. Dat kwam an, greun en gël wör et em vuur de oogen en ze drukten em vo't van de dëlle. Boeten doerden 't nig lange, doo kwam hee weer tot zik zölven.

'n Daans van de boeren was oet. Et köttersvolk kon now beginnen. Weer gung hee de dëlle op, um met et mäken te daansen, weer wol men noa boeten em dringen. Meer hee, 't was 'nen reus van nen keerl, gaf 'n aandren vri-ger nen slag, dee was genoeg of te völle, want hee verreurden zik nig meer en bleef dood op de dëlle doar liggen.

Doo de jongs van de vennekaante dat groote onge-

luk zaggen, beduden ze den kammeroad, dat hee de grènze oaver mos; ze hölpen em op de vlocht, vuurdat der nen vèldwachter kwam. De jong hef zik doar in 't Aamsvèn in 't Pruussche ne hutte ebouwd en der langer as 'n joar in ewoand. Meer 't wör em te eenzaam en stil. Mangs in nen duusteren nacht, kwam hee wal ees bi-j zien volk, dat net oaver de grènze in 't Hollaansche wönden, meer vake kon hee dat nig doon en vreeslik ploagden em 't heimwee. Meer an de aandere kaante, de Enscheder börgemeister en ziene deenders, dee wazzen ook slecht te pas, dat ze em nig konnen pakken. Doo is der an 't leste nen heer oet de stad ekommen, dee et met beide kaanten goed meenden en hef oaverleg emaaft. Zoo is der ofesprokken: de jong zol zik loaten vangen, as hee der zeker van was, dat hee nig meer as 'n half joar zol kriegén en in de weenter mocht zitten.

Net as de ofsproake was, is et doo ook egoan; 't is now lange eleen en vergèttén. Zee, dat zeent dinge, zoo as ze aleer zeent gebuurd, meer now nig meer vuur könt vallen.

Joa, door wönden, zooas men nog weet te vertellen, an de grènze vól weeld en gebeurlik volk, dee de koeze en 't mes konnen broeken en, as 'n laandbouw nig gaf, de kost aandere wussen te winnen.

Vuur eer was et lèven nig maklik, zee wazzen nig maklik vuur 't lèven. Vól weet men nig van eer doon en eer dènken, van Eskimos en Indianen hef mennigeen meer ewetten, dan van et volk, dat 'n uur of wat wieder op d' aller eenvoudigste wieze lèfden noa oale gebroeken. Meer één van eer, is mi-j vertèld, hef 'n keer in 'n hemmel ezeen.

Ik wil ow vertellen, woo dat gebuurd is:

A n d e G r è n z e v a n ' t L a a n d .

Et was gin wèllig wonnen aleer,
Woar 't stroodak hung oaver leemen waand,
Tusschen venne en vèld, vuur et köttersvolk,
Dat huusden an d' uuterste grènze van 't laand.

De kökken vuur 't volk en 'n stal vuur et vee,
 Et was allens één. As 'n rouwkleed zoo zwat
 Har tèggen de balkens en 't hoaltwèrk van 't hoes
 Zik joarenlang 't root van et schaddenveur zat.

'n Roggenkämpken, ne magere moat,
 Woar rösschen en heed duur et grös hen greuit,
 'n Kummerlik beesken, eenzaam in 'n stal,
 Woar ze te hongerbet 't vôiër meer vuur heuit.

Woo en woarvan of ze lèfden, dat volk?
 Nog nig zoovöl aandere as doezend joar heer
 Eer vuurgeslacht, doo van 't Christenkruus
 Tot 'n Saksenstam duurdronk de eerste mâr.

Woarvan? Nee, nig van 'n laandbouw alleen
 Op dee guste groond. As men door eer noa vroeg:
 „Wi-j sloatt der oons duur en weett zölven wal woo”,
 Dat was op dee vroage eer aantwoord genoeg.

Ko't bi-j was de grènze, vaak deep in den nacht
 Bi-j duusteren hemmel of ni-je moan,
 Ze kènden duur venne en vèld ieder pad,
 Zeent ze met smokkelwaar 't laand oet egoan.

Dat brach eer gèld in; ze wörren keun,
 En dan hebt ze ook wal bi-j kloarlechten dag
 In vaarkensbloazen et duuvelsche nat,
 'n Voezel, van 't Pruussche in 't Hollaansche bracht.

Et was 'n lèven, zoo weeld, zoo weust;
 Vaak, duur kemiezen vervolgd, op de vlocht,
 Of oonder 'ne brug', in ne vennekoele
 Nen halven dag op ne kaans nog ewocht.

En kwam de kaans nig, leek 't spul eer verroan,
 Dan dreunken ze, woarum nog langer emaald?
 Zik half boeten westen doar oonder de brug';
 Dat joo eer de ware nig an wör ehaald.

Verkummerd, verdronken, verwaarloosd volk,
 Oald en versletten vaak vuur eere tied.
 Poalgrädsken hef 't lèven nooit aandere ekènd
 Seent ziene joonkheid, dee lig now al wied.

Nog haanteert hee de zigge, nog dreg hee zien pak,
 Meer zwoar wo'dt em 't lèven, hee bukt noa de
 groond,
 In 'n zölfden trad geet hee aait meer verdan,
 Zooas an de botterkeerne 'nen hoond.

Weet hee nig anders en dech hee nig meer,
 'n Keend van de eerde, dat eerde weer wödt,
 Of kleenkt duur de zeele nen aandren toon,
 Dee ziene hoogere ofkumst verröd?

't Wodt oavend; hee geet duur et eenzame vèld,
 Zut nig op of nig um; allens is em bekènd.
 Zoo mennigmoal gung hee denzölfden weg,
 Meer zoo oald now en meu; hee verlangt noa et ènd.

Was et aaltied zóó, of is 't anders van daag?
 Lig nig nen wonderen glaans op de weg?
 Stil is et, of allens te wochten steet
 Op et wonder, dat 't kommende oogenblik breg.

Eindlik mot Graads ziene oogen opsloan;
 O, heerlijkheid! en dat hee dit mag zeen!
 De hemelpoorte steet wagenwied los
 As 'ne nienduur, woar 'n oogst in et hoes wo'dt ereen.

Eén oogenblik doert et. Heel stille steet Graads
 En staart in den hemmel, dan slot zik de poort.
 Nooit kon hee vertellen, wat hee hef ezeen.
 De meinschensproake mankeert et an 't woord.

Behalven dee huttenbewoners har men in alle maarken
 nog kleine boeren of kötters; wat van eer hadden ne
 halve, 'n kwart of ne achtste ware en aandere niks.

Zukke plaetskes zölt vake in vrogger joaren as lieftochts-wonninge vuur oale leu wên ezat, of ebouwd wên vuur jongere keender, dee trouwden.

Mangs bleven et wönners van 't oale èrve, dee pacht betaalden, mangs wör et 'n eigen spulken van dee der op wönden. Alle rechten kregen ze nig van de oalde gewaarde èrven, meer ook nig de plichten. In Buurse wör in et joar 1610 beslotten: „Diegeenige, so up geene volle erven oft sonst op kotterijen sitten, sollen, nar advenant sie tegens die volle gewaarde erven in die contribution und allen anderen lasten geldende sinnen, oick schapen holden mogen”. En nen erfman mot tien telgen potten in 't joar „d'andere als kotters nar advenant”.

Beeste, peerde, schöäpe, vaarkens en gaanze magt de kleinen zoovöl as de grooten nig hoalden, meer der is ook ginnen gewaarden boer, dee der zoovöl van mag hebben, as hee wal zol willen, want al dat vee wo'dt noa de gemeene grond van de maarke oet edrewwen en wat ze der veendt te gräozen is weinig genoeg. Duur iedere maarke wo'dt op 'n höltink dat allens 'eregeld en oaveral is et weer anders.

Woo lang of zo'n höltinkbesloet mangs noawèrkt, kö-j oet et Lönneker Maarkenbook weten.

Dat book begeent met Avent Lamberti Anno 1545. Et eerste, wat ze doarin hebt 'eschrewwen, is: „Die Erent-feste Roloff van Scheven heeft overgegeven, dat hij binnen siaers ('s jaars) alle sijn schapen, die hij itsunt in de voorst. Marcke heeft, wil slyten ende uytte Marcke laeten brengen en voorts is bewilliget door de voorst. Erfgenamen ¹⁾, datt niemant naer desse tijt sall in desse voortst. Marcke schaepen holden”.

Meer in Buurse gung 't weer heel anders, op 'n eersten höltink in 1603 is beslotten:

„Belangende die klachten van de Schaependriften ordoneeren Holtrichter und Erfguetheeren, datt niemand in dese Marcke meer schaepen sall moegen holden, dan sie van olders berechtigt sinnen, toe weten ein volge-

¹⁾ Eigenaren der erven.

waart Erve virdehalf vierdel und ein korte gelijkfals na olde usantsie". En doar is et aait bi-j eblewwen, 'n keer wo'dt nog ezegd, dat 'n vollen gewaarden „vierdehalf vierdel doch eigentlich honderd stuk" mag hoalden. Doo nemt ze luk too, want met vier vierdel zölt ze wal hoonderd meenen.

Now zal et mennigeen nog wal heugen, da-j in vrogger tied nig duur et Buursche vèld kunnen goan, zoonder nen schèper te zeen met ziene schäope. Bi-j elk boerenhoes stun vuur 'n joar of dertig, doar nog zo'n mooi oalderwetsch schoapschot, zeskaantig ebouwd oet eekenpöste en leem, met 'n stroodak der oaver, zooas 't zik van oalds hef 'eheurd. Now is der nog één zonne schop en dee vaalt umtrènt in eene.

Meer in Lönneker zaggen i-j zèlden 'n schoap, ook noa de maarkenverdeeling en dee mooie schoapschoppen heb ik der ook nig ekènd. De man, dee derteen joar later maire van Enschede zol wodden, hef an Lönneker edacht, doo hee in 1797 schreef: „De particuliere schikkingen van eenige marken, waarbij het houden van schapen verboden wordt, moesten mijnes bedunkens datelijk met één pennestreek worden vernietigd". Doaroet zut men, dat der doo in Lönneker ook gin schäope ewest beent, dat koomp wisse, umdat Roloff van Scheven in et joar 1545 met et hoalden van schäope nig op har.

Van gaanze wol men in Buurse now weer niks weten, doar schriewt ze in 1710:

„Na martini a.s. zal niemand ganzen op de gemeente mogen houden, ter contrarie doende, door de gesworenen worden opgehaald en ten hunnen profite verkoft". De Sunte Meertens vöggelkes hebt der dat joar op 'n dag van eeren hilligen an 'emotten.

De deerkes dee bi-j de vèldgrond zoo recht bi-j-an heurt, dat zeent de iemen. As in 'n Augustus et vèld ziene hoogtied hef en in vollen bleui steet, dan hoalt de iemen eeren Sunt Joapik, dan drägt ze 'n oogst in al eere mooie zeskaantige schoppen, tot ze vol zeent van gèl stroomend goald.

't Zeent kleine cretuurkes, dee iemen, meer nen boer,

Schaapschot op het erve „de Grubbe” te Buurse, thans afgebroken, naar een foto van het jaar 1903

al geet hee op klossende kloompe en hef de haande zoo ha'd en wreed as ne raspe, hef toch ontzag vuur dee minne deerkes. Dat döt eeren vliet en et woondre verstaand, dat ze ow daagliks te zeen gèwt. „Goat nig duur mien bookweitenvèld, as dat in 'n bleui steet", zè nen oalden boer an nen jäger, „'t is mi-j nig um de bookweite, meer um de iemen, dee 'j oonder 'n voot trèdt, as zee eeren aarbeid doar doot". Ne boerenmaagd, dee zölven van dat de zunne opkwam tot eeren oondergaank vlietig an 't wèrk was, har an 'n keunstigen honnigroat zo'n groot geneugen. „Kiek toch", zè ze, „wat mott dee kleine cretuurkes de kneie der teggen drukken en zik met et heele lief an et aarbeiden zetten, um 't zoo geliek en zoo net in al dee hoonderden heukskes te maken.

Moch men now in de maarke van beeste en vöggel nig net zoovöl hoalden, as men zol willen, van iemen wö'dt nèrgens ne moate egewwen. Woo zol ze de maarckenrichter ook tellen? Meer vrömde of oetheemsche iemen, dee magt der nig kommen. In 't book steet eschrewwen: „dat niemand eenige vreemde iemen in de gemeente zal mogen brengen ofte op haere weeren plaatsén".

'n Honnig wast doar in de bloomen alleen vuur et volk van de maarke. 'n Iemenschoer in den appelhof heurt wal bi-j ieder hoes.

Nen boer van tachentig joar hef der mi-j kottens völ oaver vertèld. Met éenen koarf was hee begonnen, et wörren der later wal vieftig, en iemker bleef hee, zoolang as hee lèfden. Hee wees mi-j, woo men nog dö in ziene jonge dage, as der nen boer was 'estoarven. Hee klopten teggen den koarf en buurden dee luk in de heugte, doo reup hee eer too duur dee spleete: „de baas is dood, now mor i-j wèrken vuur mi-j". In vroggere tiden was der nen sprök op riem, woar men de iemen 'n dood met anzè en weer nen aandren, as der 'nen ni-jen iemker op 't èrve etrouwd was, meer dee zeent, et is jammer, vergètten. As men 't nig anzè, dacht men, zol 't iemenvolk nig willen wèrken en stèrven. Et zeent slechte leu, dee disse keunstige deerkes leert stèllen en eer de kørve bi-j

aandere meinschen leert leug te halen.

Umrènt alle noabers van dissien man wazzen iemkers, meer ze schaden zik nig en lèfden in vrèè. As de vèld-grond bleuiden, kwam eeren grooten dag, of eiglik 'nen nacht. As et duuster wör, har men de körve gaw op de wagens en, zooas ofsproake was, wachtten men zik op de weg. Doar wör et ne lange, lange riego, wal tien wagens achtereene. Dan trök men los met dee karavane, vuurzichtig, vuurzichtig, zacht an mos men veuren, men har joo zuk keunstig, fien volk op de wagens, völ könne-ginnen met eeren hofstoet, et mog joo nig stooten. Stäodig mos 't goan, want wied was et weg noa et Benthemsche, men mos der wèzen, vuurdan et lecht wör. De iemen mog men doar teggen betaling wal brengen.

Nen iemenwal was van te vuurten emaaft, dee schutten vuur weend en règenschoers oet et westen. De körve wörren der teggen ezat met et vleeggat noa 't oosten. Vrog maakten de zunne de iemen doar wakker en ze begonnen de vlocht oaver et bleuiende vèld.

Doarum mos men der ook op den eersten moargen vuur 't lecht wodden wèzen. Aanders leup allens in 't hoonderd.

Van oonze vuurvaders weet men, dat ze met honnig-mee aaltied völ op hebt ehad, joa, mennigmoal, zeg men, hebt ze te deepe in 't gläskien 'ekekken, want köppig is e, den zeuten, lekkeren draank. Ik leuve nig, dat e hier now nog emaaft wodt, meer vuur 'n vieftig joar wazzen der boerenèrven bekènd, woar ze ne best konnen brouwen. Woo dat edoan wör, wus men mi-j nog wal te zeggen. 't Leek mi-j, as völ oalderwetsche boerenrecepten, nig heel appetietlik. Allens woar honnig an was, de haande, de deuke en schöttels, dee men ebroekt har, wör ofespeuld met lauw water, luk van den minsten honnig dö men der bi-j. Heel kloar zag dat wisse nig oet. Dan kwam allens in eerdene kruken, dee greuf men vot in de grond en leut ze doar zitten tot umrènt Ni-j joar; dan was et egist en boavenop stun der nen zeuten, kloaren en krachtigen draank. De Ni-j joarswinners, dee vaak met 'n dertig man tegelieke de kökken in kwammen, wörren der

op etracteerd en de vrouwleu vuural mochen dee zeutigheid geerne.

Doar is nog zoovöl van de vèldgroond en oaver de marken te zeggen, meer 'k mor der now hoaste 'n einde an maken. Et witte wolgrös kan men der veenden, dat men aleer in oons spinnende, wèvende laand mangs wal probeerd hef te spinnen, meer 't lukten nig, umdat et te ko't van vezel was um der nen droad oet te draeien. Piepenstroo, posselenbussche en kwakelen kan men der oaveral zeen. Meer ook oonder de groond is nog wat te veenden. 'n Rooden boons, waar men de gewwels en 't hoaltwèrk mee vèrfd en dee men vuur langer as doezend joar al ebroekt hef, wodt hier en doar oet de vèldgroond egraven. En doar greuit ook dee groote steene, hoast ieder joar wo'dt der eene evoonden.

Men hef mi-j vertèld, doo ik den grooten steen op 'n Kattenbèrg zag, oonder Maarkel, dat zukke dinge aaltied verdan blijft wassen, hoonderden joaren an eene, totdat ze 'n moal duur meinschen wodt opegraven en an et lecht wodt ebracht, dan is et greuien edoan; zoo wil et 'n oaveroald volksgeloove.

Woondermooi kan onze vèldgroond wèzen in iedere joarstied. Mennigmoal heb ik ze wakker zeen wodden op Hemmelvoartsmoargen, want dauwtrèen is joo 'n oald Twènter gebroek. Dan sloap ik 'nen nacht op 'n boeren-èrve, meer vuurdan et lecht wo'dt, bin ik al boeten. Wat mangs op nen vuurjoarsmoargen de vèldgroond mi-j hef 'ezegd, wil ik probeeren ow duudlik te maken.

Dauwtrèen in de Vèldgroond.

Bleek lig 'n esch, in deepen droom verzoonken.
Et floonkren van den nacht is langzaam oetebloonken,
Nog ééne steerne steet in zachten schien en wocht;
Rood schemmert d' oosterlocht.

Gestäodig greuit et lecht, newwel stig oet de voren.
Now stèrft de nacht, 'n dag is nig geboren.
As wachters um et èrf stoat eeken, streng en stèrk.
Stil is 't as in de kèrk.

Mi-j is et of ze dreigt, dee eekenbeume,
Umdat mien goan duur 't sloapend laand de dreumen .
Verstuurt en opjach: 'k tèmpèr mienen trad
Op 't vastgestaampte pad.

Woo kleenkt duur 't heggenhoalt mi-j 't weendgefloster
Zoo vrömd, of ik verboargen ding beloster!
Dauw dröppelt daal. Mi-j goddert. Heur! 'nen
vloggelslag!
Geetelink spuurt den dag.

Door zit hee al op hoogen toog te zingen:
„Wor wakker, lieve zun, wi-j weelt 'n dag beginnen!”
Dat kleenkt zoo kloar en wied, meer of 't hier roondum
zwig,
Zien leed was 't eerste nig.

Want in den vuurjoarsnacht, eer 't lecht begeent
te glemmen,
Löt zik, wied oet et vèld, 'nen woondren toon
vernemmen,
Dan röp dat, en et rolt en roffelt oet et heed:
Korhanens zingt eer leed.

't Vuurjaar is eere lost, de vèldgrond is eer lèven.
Wied mot et um eer wên, ze kônt et nig vergewwen,
Dat men de eschgrond ploogt en eer in akkers deelt.
Eer riek is roem en weeld.

Zéé! 't oosten gleuit en oaver bosch en akker
Wodt roond um mi-j de boonte kleuren wakker.
Nen hanen kraeit wied of, voort schalt van alle kaant
Em aantwoord oaver 't laand.

Mi-j trekt et wieder, noa de eenzaamheid van 't vèld,
Woor röst is, oongerept duur 't jagen van de wèld.
Oonder et blauw verwulft strekt zik et laand zoo stil
En allens lêft en wast noa eigen aard en wil.

Door waandelt de gedachten, waandelt wied
 Noa woor al 't weten zwig, of noa vergangen tied,
 Stil, as de zomerwolken zeilt hoog an de locht
 En wesselt van gedönte in eindelooze vlocht.
 Nen roggenakker nog, nog ééne moat:
 Achter mi-j lig 'n esch; zoo wied as d'oogen goat
 Rekt zik et vèld en op 'n raand van 't heed
 Röst in et goald de zonne; van eer geet
 Noa woor ik oetzee in de moargenpracht,
 Ne bane vol van floonkrende juweelen,
 De zonne ris en licht.
 't Wodt éénen glood, één leed!
 Al wat hier lêft wil zingen, bleenken, bleuien
 Eer te gemeut!
 De tutewelpe fluitt zoo lokkend zeut
 En drif op wiede vlocht.
 De kieften roast en tommelt duur de locht,
 De grutto röp zien moat.
 Hoog an 'n hemmel haank
 De leeuwerik; as moargenklokkenklaank
 Vaalt zienen zolvren zang oet blauwe locht.
 Alduur de koekoek röp, net of hee antwoord wocht.
 Korhanen zweeg, doo allens met wol zingen.
 Now hardt hee 't langer nig, hee kan zik nig bedwingen,
 Hoog spreenk hee op oet 't heed, dan slept hee met
 de vlöggel
 En spreidt den lierenstärt: „heurt et now, heurt et! vöggel
 Van mienen stam, roondum roop ik et oet:
 Ik bin de breugeman, ik daans vuur miene broed"!
 Wat is der op de wèld zoo vuurjoarsjoonk
 As blaanke bèrken, dee den eersten proonk
 Van 't greune loof loatt weegen in de weend,
 Sierlik as stadsche juffers? Doonkre dannen zeent
 Eer tot geleide. Krachtig stig 'n geur
 Oet 't posselenkroed, dat bleuit in koperkleur,
 't Stof gèl as goald.
 Al wat op 't vèld te gaste geet, dat licht
 En tiert an zienen zoom. De oale vèldgroond wacht.
 Vol geheimzinnigheid, vol roadsels is et lèven.

Eer heugt, bi-j 't bleuiën van den Mei in vuurjoarspracht,
 Eer heugt et zwiegen van den weenternacht,
 Et daal goan van de zonne in mist en rëgen.
 Earnst past wee eeuwen heugt. Oontelboare geslachten
 Drukten in 't maalzaand hier eer vluchtig spuur,
 As muggen daanst z' in zunnenglood eer uur,
 Valt as 'n oavend koomp en zeent vergëtten
 Van wee eer volgt. Vêldgroond hef trouwen aard;
 Hôlt hoonderden, hôlt doezend joar bewaard,
 In heidenpötte, wal verboargen in den schoot,
 Gedachtnisse an vuurgeslachten, duur de dood
 Van d' eerde weg emaeid.

Earnst past wee eeuwen heugt; vól weten, lang belèven
 Ploogt deepe reempels. 't Kleet is doonker eer ewèven
 Oet broen en gries. De vèldgroond lig en lostert noa
 den zang,

't Vuurjoar geet oaver eer. Ze zut et bleuiën an.
 En deep in 't hært bewaart ze eeren daank.
 Laat in de zomer, as 'n droksten klaank
 Van 't vöggelvolk verstomt, as 't wèlligst bleuiën
 En geuren is edoan, begeent de groond te gleuiën
 In purperpeerschen glaans. Wied, wiedoet spreidt
 ze 't kleet,

Tot woor met bosch en hemmelblauw et heed
 Verbleekend vleuit inéén. De zomerzonne braandt,
 Roondumme steet de locht te bewwen boaven 't laand,
 En duur dee deepe röst et iemengoonzen geet,
 As duur nen zeuten droom et zoemen van 'n leed.

Zóó as 'n oald gezicht glaanst bi-j et vrom gedènken
 An alle leefde en lost, dee 't lèven ook wol schènken,
 Zóó löcht de vèldgroond dan in waarme stille pracht
 Ten hëmmel op en lacht.

IV.

ENKELE OPMERKINGEN OVER MARKEN EN
MARKENINSTELLINGEN.

Hoewel in alle Twentsche marken de verdeeling der markegronden werd doorgevoerd (in de meeste gevallen omstreeks of kort na 1840), is toch het markewezen nog niet gansch gestorven. Hier en daar bestaan nog Markebesturen, die gelden onder hun beheer hebben, welke zij doorgaans voor wegenverbetering en dergelijke doeleinden besteden. Mogelijk ligt er ook in een of andere boerschap nog wel een hoekje onverdeelde grond. Te Buurse had althans op 29 April 1920 nog een publieke verkoop van Markegrond plaats; het laatste restje.

Holtingen of Markevergaderingen worden echter zelden of nooit meer gehouden. Men schijnt in de meeste gevallen alles over te laten aan het voor jaren aangeestelde bestuur, dat ook niet aftreedt of vernieuwd wordt en in den loop der jaren natuurlijk leden verliest. Binnen afzienbaren tijd zullen dus de laatste overblijfselen dezer oeroude, eenmaal hoogst gewichtige gemeenschappen onopgemerkt ten grave dalen. Reeds aan het begin der 19de eeuw zagen velen met ongeduld naar dit einde uit. De vraag naar de erfgenamen van eigendommen, rechten en plichten der verschillende marken, was echter niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. Oneenigheid en onzekerheid hierover rekten nog bijna een halve eeuw het bestaan dezer uitgeleefde eigendomsvormen.

Misschien kwam er op het platteland ook wantrouwen tegen een nieuwe regeling bij.

Daar heeft men zelfs wel praktische bezwaren misschien om de zaak op de lange baan te schuiven. In een rapport aan den Gouverneur der Provincie opgenomen in het Markenboek van Groot en Klein Agelo gedateerd van 21 Maart 1842, leest men b.v.: „dat de bouwlieden in deze Marke over het algemeen meer land hebben, dan

zij gevoegelijk bemesten kunnen, zoodat met de vruchtbaarmaking der alhier gelegen uiterst schrale heidegronden weinig of geen voortgang gemaakt kan worden". Men wilde den toestand dus liever zoo laten als hij was. Kunstmest kende men nog niet en de heideplaggen of schadden had men noodig, om ze met den stalmest te vermengen. De bouwlieden en hoevebezitters, die gezamenlijk eigenaren waren, wilden deze woeste gronden ook niet afstaan.

Ten laatste kreeg de zaak, hier wat vroeger, daar wat later, in alle marken toch haar beslag en verloor het markewezen den laatsten schijn van zijn eenmaal groote belangrijkheid. Men kan hier met recht van vervallen grootheid spreken.

In den Overijsselschen Almanak van 1845 schrijft Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, een dergenen, die sterk voor de verdeeling der markegronden ijverden: „Wilt gij de kracht van het volksleven leeren kennen? De magtigste vorst van zijn tijd was onmagtig om de inrigting van de Marken in Twente te veranderen". Hij doelt hier op een poging door Karel V in de laatste jaren zijner regeering gedaan om het markebestuur meer onder invloed der landsregeering te brengen, welke poging geen of wel een zeer kortstondig succes schijnt gehad te hebben.

„Het Markewezen, dat uit de herdersperiode dagteekent", zooals in hetzelfde artikel gezegd wordt, werd reeds voor het einde der 18de eeuw als een belemmering voor de ontwikkeling dezer landstreek gevoeld. Toch zijn, naar het mij voorkomt, nog tot voor enkele tientallen van jaren in het volksleven ten plattelande van Twente, trekken bewaard gebleven, die aan de herkomst der marken uit het herdersleven herinneren en die terugwijzen naar tijden, waarin niet alleen de woeste gronden, maar ook de esschen en binnenweiden gemeenschappelijk eigendom waren van hen, die de boerenerven der desbetreffende marken bewoonden.

In hetgeen oude lieden in Buurse mij uit hun jeugtherinneringen vertelden, meen ik hiervan sporen terug

te vinden. Evenals andere marken was ook die van Buurse in verschillende buurtschappen of wijken verdeeld. Men noemde ze: den Noord, den Poarik, 'n Pinhamershook, Eernsinkhöfte en 'n Oalen Hof. De boeren van elk dezer wijken hadden nog in de eerste helft der 19de eeuw, een gezamenlijken herder of „kooschèper” zooals zij hem noemden. Hij hoedde alleen het rundvee, wat het hoeden der schapen betreft, zorgde iedere boer voor eigen kudde. De kooschèper genoot, in evenredigheid van het aantal beesten, dat hij voor iederen boer hoedde, beurtelings bij elk van hen een aantal dagen kost en inwoning. Zijn karig loon bestond uit een schelling per beest jaarlijks.

„Et hoorn geet um” zeide men en doelde hiermede op het groote runderhoorn, waarop de herder blies en dat met hem beurtelings op een der erven verblijf hield. Het blazen op dit hoorn was 's morgens het teeken, waarop de boeren hun vee uit den stal dreven, des avonds kondigde het aan, dat ieder zijn beesten weer in ontvangst had te nemen.

Iedere herder dreef zijn kudde op de vanouds voor deze buurtschap of wijk aangewezen woeste gronden. In het voorjaar echter „tot an de Meitied” mocht hij ze ook op de maten in den esch laten grazen, tenzij de eigenaar een groen rijs in den grond stak, ten teeken, dat hij ze daarvan vrij wenschte te houden. De schapen dreef men ook wel over de met winterrogge bezaaide akkers. Dat in oude tijden in den herfst, wanneer de oogst binnen was, het recht van vrije stoppelweide bestond, is bekend.

's Winters was het vaak hongeren voor menschen en vee. Men weet nog heden te vertellen, dat wanneer omstreeks lichtmis bij een boer op den Noord in Buurse een koe „melk werd” (kalfde) men verheugd tegen elkaar zei: „now hebt ze op den Noord weer koffiemelk genoeg”, want dat men in nood met elkaar deelde, sprak vanzelf.

Men mocht het vee niet over iederen weg uitdrijven. Elk erve had zijn „seggetfreden” zooals de markeboeken, of „zigvrèè” zooals de boeren zeiden. Dit was een uit-

drift of weg over markegrond gelegd, maar zóó bepaald, dat hij langs of over het erve van een buurman voerde, die daardoor onwillekeurig het aantal beesten en het juiste gebruik van den zigvrèè controleerde. Want men mocht op zijn „zigvrèè” schadden steken of maaïen met „de zigge”, het daartoe bestemde werktuig; iets van dezen grond bij zijn bouw- of weilanden voegen of „aan-graven” mocht men niet. De beesten moesten dus van af begin Mei tot na oogsttijd hun voedsel zoeken op de woestliggende markegronden; maten of weiden waren er in de esschen slechts weinige, bijna alle gecultiveerde grond was bouwland.

In Markelo werd in 't begin der 17de eeuw (1614) bepaald, dat in het vroege voorjaar en ook in den herfst, als de oogst binnen was, het vee overal vrij mocht rondloopen. Van af Mei tot het binnen zijn van de boekweit mocht geen vee in den esch komen. Alle beesten en schapen, die na Meidag in den esch werden aangetroffen, zouden geschut worden. Aan dit schutten of in beslag nemen van vee, danken de schutters (dit zijn de swoeren of gezworenen) hun naam.

Zulk een geschut beest of paard was een „etten pandt” (een etend pand). Toen in overouden tijd Engelbert Dickmans (bewoner van het nog bestaande erve Diekman in de Eschmarke) werd opgelegd een oordeel te wijzen over de vraag, hoe men met zulk een etend pand moest handelen, heeft deze „Daerop gewijset” (voor recht) dat men dat opbeden sal op ten richtpael In Enschede drie dagen Int eerste dattet gepent Is, ende krigen daer eenen kooper toe, ende wantmen dat Drie dagen op den pael gehadt heeft ende vercooft heeft, soe salmen hem eene Wette doen bij der Buer bade dattet vercooft Is, ende soe salmen dat pandt Inde Herberge doen noch xiiij dage eert verloeren Is, Is het saecke, dat die Schuldnaer dan noch nicht toe betteringe en kumpt, gijftmen hem noch drie dagen nae toe, soe Is der Bueren Recht soe voel better, ende soe mach men den kooper daer dan an eychnen”.

De marke blijkt tegenover de overtreders harer wetten

dus wel lankmoedigheid betracht te hebben. „Ne wette doen” is in het boeren-Twentsch nog de uitdrukking voor „doen weten”.

Uit onze Enscheder gerichtsboeken blijkt, dat de geschutte beesten omtrent 1650 gestald werden in „den Dom van Munster” in 't centrum der stad gelegen. De waard in deze herberg was destijds vermoedelijk Geert Cost. De Usseler Goedsheeren komen nog al eens bij hem samen om te beraadslagen. Men vindt in hun holtinkboek onder 1604 de „verteikeninge derenn Unkosten, soe holtrichter, Goedsheeren und anderen der Usseler Marcke verscheidentliche maelen in Marckenzaecken bij Geert Kost verteert und gedaen hebben”. Ook andere personen van gewicht nemen er hun intrek. De Burgemeester Jan Cost en luitenant Herman van Ittersum hebben er met den Landcommandeur des Huizes Ootmarsum gegeten en gedronken, toen laatstgenoemde het erve ten Thije omtrent het jaar 1635 aan den stadssecretaris Bernardy de Laer verkocht. Het erve was eigendom der Balije van Westfalen.

Er is uit dezen verkoop een rechtsgeding ontstaan, dat zich jarenlang voortsleepte. Volgens de getuigen heeft de Commandeur o.m. ten huize van Geert Cost gezegd: „Ik moet het erve verkoopen en niette weggeven, seggende daerenboven: Men secht die Gese (Geuzen) sinen lichtfertiches volck, maar sij hebben oock eene ziele te verzorgen wie andere”.

Wat nu het vee onzer Twenter marken betreft, het zou, zóó als het voor minder dan een eeuw geleden zich voordeed, op ons een allertreurigsten indruk gemaakt hebben. Uit notities van Dr. B. W. Blijdenstein, den stichter der Twentsche Bank, die zich sterk voor veeteelt interesseerde, bleek mij, dat het gewicht eener koe in zijn dagen (pl.m. 1840—1850) slechts ruim de helft bedroeg van dat harer soortgenooten in onzen tijd. Mogelijk waren ze van kleiner ras, maar zeker was de voeding en verzorging onvoldoende. Oude boeren weten immers nog te vertellen, hoe de beestjes, wanneer ze in den Meitijd

voor het eerst in de weide gedreven werden, moesten worden gesteund om op de been te blijven.

Soms was er in 't veld zoo weinig voor hen te grazen, dat een medelijdende „kooschèper" tot een arme weduw-vrouw zei: „Stiene, hoal diene stèrke in 't hoes, ze wo'dt met 'n dag meender, as dow ze nig luk op 'n stal anvoors, geet ze kapot". Deze mensch- en veelievende raad kostte hem dan zijnen jaarlijkschen schelling schèpersloon. Waar het voeder zoo schaars was, is het geen wonder, dat om de beste „weelde moaten" soms door de marken onderling werd getwist, gelijk er in oertijden door verschillende stammen om gevochten zal zijn.

Zoo hadden, volgens mondelinge overlevering in 't begin van de 19de eeuw de Buursche boeren van „den Noord" zich tot gewoonte gemaakt hun vee te laten grazen bij „de Slagersmö" op grond der Usseler marke, waar beter voeder te vinden was, dan op hun eigen schrale heide.

Een vrouw was destijds hun hoedster, een herderinnetje dus, dat wij ons echter ongetwijfeld niet zoo sierlijk en elegant van uiterlijk moeten voorstellen, als haar collega's op achttiende eeuwse schilderijen afgebeeld. Het was langen tijd goed gegaan, maar men was al eens gewaarschuwd en had de vrouw opgedragen, dat zij aan de Usseler gezworenen of schutters op de vraag, in wiens dienst zij was, alleen den boer mocht noemen, die haar in de betreffende week kost en inwoning verschaft.

Op een kwaden dag was zij genoodzaakt, dit antwoord te geven. Al haar vee werd door de Usseler schutters weggedreven en naar den schutstal in Enschede gebracht. Groote consternatie in Buurse, toen de vrouw alleen terug kwam! De boeren trokken (natuurlijk te voet) den volgenden dag gezamenlijk naar Almelo, om te bepleiten, dat hun koeien hun teruggegeven zouden worden en werkelijk kwamen zij er 's avonds in triomf mee naar huis.

De zaak was daarmee echter niet uit, zooals zij gemeend hadden; het kwam tot een proces en na een langdurig geding werden zij tot een boete van honderd gul-

den veroordeeld. Een groote som voor hen, het waren slechte tijden, men moest toen ter tijd een boerenmarke op den kop zetten en flink schudden voor er honderd gulden uitrolden. De zaak maakte dan ook zooveel indruk, dat men er nu na verloop van meer dan een eeuw nog alles haarfijn van weet te vertellen.

DE HOLT- OF MARKERICHTER, DE PLAATS WAAR DE HOLTINK WERD GEHOUDEN, DE SCHOTTERS OF GEZWORENEN, DE GEWAARDHEID.

In bijna alle zaken, die de Marke betreffen, maar vooral ook in de aanstelling, de rechten en plichten van den Holtrichter, bestaat tusschen de Marken van Twente onderling dikwijls verschil. Dit is ook niet anders te verwachten, wanneer men den hoogen ouderdom dezer instellingen in aanmerking neemt en uit de markeboeken ziet, hoe zelfstandig ze de eeuwen door handelend optreden en hare resoluties vaststellen. Wel schrijft men in 1431 in het Markeboek der Lutte: „dat deze marke dat overste holtgerichte is, daer men alduske saken to vraghen ende te halen plecht". De marken appelleeren dan ook af en toe bij het Lutter holtgericht, maar men vraagt en haalt daar blijkbaar toch slechts raad, als men zelf wil en, in de latere eeuwen ten minste, komt dit niet dikwijls voor.

Ten eerste vond al de vraag, wie Holtrichter zijn zal in de verschillende marken een verschillende oplossing.

Uit een artikel door Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis in den Overijsselschen Almanak van 1845 blijkt, dat onder Karel V het College van Kanselier en Raden een instructie voor de Marken van Twente heeft vastgesteld, volgens welke echter slechts korten tijd en onvolledig werd gewerkt.

In 't eerste artikel daarvan wordt bepaald, dat „de holtrichter 't welck altoos een rentmr van Twenthe wezen sal" den holtink minstens éénmaal 's jaars zal houden.

In het „overste holtgericht“, de Lutte, ziet men dan ook in 1550 als holtrichter „wegens Con. Majesteit“ optreden den rentmeester Johan van Reede; tusschen 1628 en 1664 zijn het steeds rentmeesters van Twente, die er dezen voordeeligen post bekleeden. Het is mij niet bekend, of zij van de opbrengst der vele boeten, van welke hun door Kanselier en Raden $\frac{1}{3}$ deel was toegedacht, als rentmeesters van Twente aan dit kwartier of aan de Provincie iets hebben moeten afdragen.

Ook in Buurse, waar het Markenboek sedert 1604 werd bijgehouden, is steeds een rentmeester van Twente holtrichter geweest. Elders echter was aan een der hoeven (waarschijnlijk van ouds de eerste en voornaamste onder de gewaarde erven), het erfmarkerichterschap verbonden en deze erfmarkerichters hebben in vele gevallen hun recht weten te handhaven. Wanneer het erve door verkoop of vererving in handen van een ander geslacht komt, gaat ook het markerichterschap gewoonlijk daarmede in diezelfde handen over.

In de Eschmarke rustte het erfmarkerichterschap op het Erve Lippinkhof, een Bentheim-Steinfortsche bezitting. De Graaf van Bentheim was hier dus holtrichter.

In de jaren, waarover het Usseler Markenboek, dat in 1604 begint, handelt, was de eigenaar van het Brunink aldaar erfmarkerichter. Deze marke was, gelijk gewoonlijk het geval blijkt te zijn, verdeeld in hoeken, wijken of buurtschappen. In 1656 wordt uit ieder der vier hoeken Boekelo, Geerdinkzijd, Broekheurne en Rutbeek een gezworene benoemd. De Broekheurne behoorde dus toen gedeeltelijk tot Usselo. In de lijst der Waerschappen in Enscheder Marcke, die veel ouder is, (uit de veertiende of vijftiende eeuw), komen echter o.a. voor Strodinck $\frac{1}{2}$ lickwaer, Ipekemoel 1 kotwaer, Bruninck 1 ledichwaer — die Hoff to Coessvelde L schaer ende een Beer, wan sie een holdet, ende hoert eenen Pagen ende Bullen toe holden, item Smalenbroeck XII schaer, daer is sijn hoff voer verbuetet“. Het schijnt, dat de Broekheurne over twee marken verdeeld was. Een deel stond als de Usseler Broekheurne, het andere als de Esch-Broek-

heurne bekend. Het erve Bruninck echter had ook hier een waar. Verdere gegevens over het holtrichterschap in de Marken van het Kerspel Enschede vindt men bij C. J. Snuif in zijn „Verzamelde Bijdragen tot de Geschiedenis van Twenthe”, blz. 11 tot 46.

In den Noord-Deurninger holtink van 1605 wordt bepaald, dat de goedsheer van het erve Ottinckhof, Roloff van Twickelo, in dat jaar holtrichter zijn zal, maar „na omganck des jaers sal dit (n.l. het holtrichterambt) omgaen up die gequalificeerde Goetheeren, nach ordnunge als dat baurrichteramt oder baurbothschap umgehet. Und sall dit holtrichter Ampt gestalten und verwahrt worden, als in andere nabuurmarcken in Twente geschiedt”.

Sedert wordt de holtink er ieder jaar op een ander erve gehouden en wel op het goed van hem of haar, die in dat jaar als holtrichter optreedt.

In het eerstgenoemde jaar, 1605, was de holtink over Noorddeurningen in de kerk te Denekamp gehouden, dit was blijkbaar iets ongewoons, het markeboek vermeldt: „diewyl die geswoorene sich verweigert alhir den Eidt zu thun, sein neben den Holtrichter deputiert umb morgen Frydagh alle gebrooken in oogenschijn und die geswoorene den Eidt aff te nehmen.....”, waarop de namen van drie Goedsheeren volgen.

Op 7 Juni wordt genotuleerd: „Toslaghe in augenschein genomen, daarna op erve Ottinckhoff die geswoorene den eed afgenomen”. Het is licht te begrijpen, dat de gezworenen weigerden in de kerk den eed af te leggen, wanneer dit niet de plaats was volgens oldhergebracht recht daartoe aangewezen. Men leefde in oorlogstijd, in het jaar, waarin Oldenzaal, dat sedert 1597 aan Staatsche zijde stond, door Spinola voor Spanje heroverd werd. Wat de toekomst zou brengen was onzeker, maar, dat de boeren zouden moeten boeten, wanneer zij handelden tegen den geest der partij, die tijdelijk of uiteindelijk zegevierde, had hun zeker sedert lang droeve ondervinding geleerd.

Hoe zwaar juist op de armsten ten plattenlande de

oorlogsnood drukte en hoe weinig men hun belangen in 't oog hield, blijkt uit een resolutie op dezen 29 Mei 1605 in den Noord-Deurninger holtink genomen en sterker nog uit de herroeping daarvan in 't volgend jaar. Onder eerstgenoemde datum vermeldt het Markeboek: „dat geen ongewaarde kotter peerde oder wagen sollen holden, sunderen men 2 kooe, 2 kalveren und 2 ofte 3 swijnen”. Den 7 Juni wordt nog eens herhaald, dat besloten is de kotters en wie sonst in de marcke wonen en wagens en paarden houden, zonder daartoe berechtigd te zijn aan te zeggen: „die peerde inwendig 14 Tage quit te maken, oder sollen daarvoor gebroocket hebben $\frac{1}{2}$ tonne biers en iederen geswoorene daarenboven een kanne biers”. Maar in den loop van het jaar verandert er veel. In 1606, wanneer Oldenzaal Spaansch is en de bevelhebber aan de vestingwerken laat arbeiden, wordt de volgende resolutie genomen: „Belangent die peerde van Brinksitters, die sie nicht behooren to holden, is die resolutie, diewijle die dienste tot Oldenzal to pionieren und wagendienste soo vielvaltig gevallen und noch dagelicks kommen, hebben Holtr. en Goeth. damit durch die fingeren gesien und bidden alsnoch, diewijl die Dienste soo..... vallen damit noch to vrede to sijn”.

Men heeft de paarden noodig en laat ze daarom aan de arme kotters, maar het lijkt er naar, dat men aan dit egoïsme nog een schoonen schijn wil geven.

Ook in andere marken hecht men er aan, dat de holtink wordt gehouden, dáár waar het van ouds placht te geschieden. In Buurse schrijft men op 19 Juli 1610 in het markenboek: „Ten eerste sall vor dese reise denselven holtink binnen Haxberg gehouden worden, und dat van wegen betere commoditeit, sonder dat solches soll strecken tot einige consequentie oft nadeil van den hof Varwerk to Buurse, olthebbende gerechtigheidt van den holtink aldaer tho holden”. De bewoner van dit erve Schulte Varwerk was steeds erfgezworene in de marke, hetgeen een uitzondering is, daar elders tot gezworenen gewoonlijk ieder jaar weer andere personen worden benoemd. Bij den eerstvolgenden holtink vermeldt het

Buursche boek: Anno 1614 den 10 August ist ein Noot-holtink gehalten zu Buirse auf des Schulten Hoff dasselbst"; en dáár, op het erve Scholte Vaarwerk, zijn vervolgens alle holtingen gehouden, met uitzondering alleen van den laatste, die op 29 Juli 1840 in de herberg van Jannes Deetgerink op de Hel plaats vond.

Waarschijnlijk is te Buirse in ouden tijd het erf-markerichterschap aan den hof Scholte Vaarwerk gebonden geweest, want ook in andere marken treft men vaak een schulte als holtrichter. Misschien is, toen de Landrentmeester holtrichter werd, de boer op Scholte Vaarwerk erf-gezworene geworden.

Zoo is b.v. in Lonneker, waar men steeds twee holt-richters genoemd vindt, de eerste steeds een der burgemeesters van Oldenzaal, de tweede van 1545 tot 1621 een Arent of Geert Schulte. De holtink heeft er plaats op den hof van Lonneker. Elders vindt men in den regel slechts één holtrichter genoemd met 2 „cornoten" of assessoren. Men ziet dus, dat op dit als op andere punten het bestuur der Twentsche marken niet overal gelijk was.

Ook de bevoegdheid van den Markerichter en het voordeel, dat hij uit dit ambt trok, verschillen. Uit het Markeboek van Woolde, waarover zooals bovenvermeld, door Mr. Sloet tot Oldhuis in 1838 werd geschreven, blijkt, dat den Holtrichter aldaar alle boomen werden toegewezen, die door storm ontworteld werden; in Lonneker moest hij ze deelen met de andere Goedsheeren en van hetgeen boven den stam door den wind werd afgescheurd, moesten niet de goedsheeren maar de gezworenen nevens den holtrichter hun deel hebben.

In Buirse krijgt de holtrichter alle schapen, die de boeren boven het hun toekomende aantal laten weiden. Hij krijgt daar ook 2 goudguldens uit de boete, opgelegd aan ieder, die na aanzage weigert zijn boerdiensten te vervullen. Degenen, die turven gebruiken om er koolhoopen van te branden, zullen hem met uitzondering van den smid Jan Geerligs, die het voor eigen gebruik wel doen mag, 10 goudguldens boete moeten betalen. Wie

umpbruicklick (boven de van ouds bepaalde hoeveelheid) turf steekt, heeft drie olde schilde verbeurd, één voor de gezworenen en twee voor den holtrichter.

In Woolde had men in 1567 „differentie” met den holtrichter, die waarschijnlijk onbescheiden geweest was in 't vellen van boomen, er werd bepaald, dat hij „jaerlix sall hebben ende genieten thien boomen te weeten vijf berne boomen (brandhout) ende vijf holter (timmerhout) nicht van die meesten nog van die kleinsten”; ze zullen hem door de Erfgoedheeren of hun gedeputeerden „gebijcket ende gewijsen worden”. Dit „bijcken”, dat in gewone gevallen juist onder toezicht van den Holtrichter moest plaats hebben, geschiedde met de marck of schaerbijle, die (evenals het brandijzer, waarmede het vee, dat iedere boer op markengrond mocht laten grazen, werd „ingebernd”), bewaard werd in een kist, waarvan ten minste een der sleutels bij den Holtrichter berustte.

In het meergenoemde artikel van Mr. Sloet tot Oldhuis over de instructie van Kanselier en Raden leest men, dat de marck- of schaerbijle „nae older gewoonte gelecht ofte bewaert (moest) worden in een kiste met twee slooten, daarvan de eene slotel bewaert sal worden bij den Holtrichter en d' ander slotel bij den boerrichter ende gesworen van de marcke”.

Het hout, dat voor een of ander doel gehouwen mocht worden, werd met deze marckbijle op den voet of wortel gemerkt in presentie van den holtrichter, die hiervan aantekening behoorde te houden. De boom moest boven dit teeken worden afgehouden „en de wortelen met dat teycken laeten blijven, opdat men altijd sien ende speuren mach, watt holt sonder consent en wetens des holt-richters, hoeders en gesworens gehouden (gehouden) sal worden”. (Zie Mr. Sloet tot Oldhuis in de Overijsselsche Almanak 1845).

Even zorgvuldig werd het brandijzer bewaard, waarmede jaarlijks ieder stuk vee, en ook de paarden, die een boer gerechtigd was op markegrond te laten grazen, gekenmerkt werden; dit kenmerken zal in 't vroege voorjaar zijn gebeurd, wanneer de beesten voor 't

eerst werden uitgedreven. Het inbarnen der varkens had plaats in den herfst, wanneer de eikels en beukenoten vielen. Het aantal varkens, koeien, paarden, schapen en ganzen, dat ieder erve mocht houden, stond in verhouding tot het heel, half of kwart gewaard zijn van het erve. Wat de varkens betreft, werd het aantal, dat in de bosschen gedreven zou worden, telken jare opnieuw bepaald, in verband met de grootere of kleinere hoeveelheid boomvruchten, die dat jaar opleverde. In 1614 is in den Lonneker holtink „resolveert datt dit jaer op een Lijckwaer aeckerens niet meer dan drie hoofds wijnen gebrand sollen worden en op een leedige waer naer advenant”. „Wann Godt mast (d.i. eikels) gift”, kon het aantal ruimer gesteld worden.

Een lijckwaer geeft blijkbaar meer rechten dan een ledige waar, wat „lijck” in deze samenstelling beteekent, staat naar ik meen niet vast. Het komt mij voor, dat een lijckwaer een volle waar is, nog verbonden aan het erve waaraan zij oorspronkelijk en steeds behoorde. Iedere volle waar geeft gelijke rechten en kan een gelijk aantal varkens uitdrijven. In het Lutter markeboek wordt gesproken van „meer varkens dan hem up den brand na zijnen waertal g e l i j c k e anderen zijn ingebrand” en ook, „wanneer men de verkene inbrant zullen erfexen en richter „eens werden der lijckinge” en verder „dat men den eenen lijke als den anderen. Zij die het inbarnen verrichten, zijn „de lijckesluiden”. Dit alles doet denken aan de nog gebruikelijke Twentsche uitdrukking „’n ieder liek en recht doon” d.i. volgens gelijk recht behandelen.

In het Lonneker markenboek (dat helaas zoek geraakt is), was de lijst der erven geplaatst en achter ieder erve vermeld, wat het aan lijckwaer, ledige of loege waren en soms ook aan „schaeren” bezat. Er zijn 35 lyckwaren en ongeveer 18 ledige. In het markeregts van de Lutte wordt omstreeks 1440 van de ledige waren gezegd: „ende hieten ledighe waer want sie een hoert nu niet toe daer sie pleghen toe horene”. Het kwam voor, dat een gewaard erve door verdeeling te niet ging, of dat de eigenaar de

waar er van los maakte en verkocht. Dit werden dan ledige waren. Het schijnt, dat ook wel eens een nieuwe waar werd gesticht en verkocht door een marke, die geldgebrek had en zich op deze wijze uit den nood hielp.

Verder komen er nog waren voor, die van hun aanvang af niet aan een erve gebonden of eigendom van een persoon waren, maar met een bepaald doel waren gesticht. In het Lonneker Markeboek wordt „die Godts waere” genoemd, die aan armenzorg of eenig kerkelijk doel ten goede zal zijn gekomen. De opbrengst was nu juist niet groot te noemen. In een op avond Lamberti 1619 gehouden holtink „is die Godes waere opgeslagen und ingesath worden op eenen halven rixdrlr. toe betalen met 24 str., verhoget dorch verscheydene personen, dan lestlich getogen durch Jan den buyrrichter op 35 str. und ist daerbij verbleven”.

In de marke Woolde komt voor een waar „tot de hillige dracht”, die men waarschijnlijk ook in andere marken gekend heeft. De plechtigheid, waartoe de opbrengst werd besteed, blijkt ook elders te hebben plaats gehad. In de Drieschichtige Marke worden de gezwoeren aangesteld in volgorde en „nae de wijze als men de hillige dar draget van den eenen huize totten anderen”. In 1559 is in Mander een boom gehouwen „toen ze de heiligen droegen”. De kosten der plechtigheid zullen toen de opbrengst der daartoe bestemde waar te boven zijn gegaan, zoodat het te kort met de opbrengst van een boom moest gedekt worden.

Volgens sommige schrijvers heeft men hier te doen met een gekerstend heidensch gebruik. In vóór-christelijken tijd zouden de markebewoners met beelden of symbolen van vruchtbaarheidbrengende machten of goden langs de akkers zijn getrokken om een ruimen oogst te verkrijgen. In Buurse weten oude menschen nog te vertellen, dat de huisvaders op den eersten Paaschdag des avonds tot hun kinderen zeiden: „Wi-j weelt der ter eere Gods eene brannen”. Dan werd een stroowisch aan een stok gebonden en in brand gestoken en hiermede ging men langs de roggeakkers. Werd echter op een erve

een Paaschvuur gebrand, dan bleef die plechtigheid achterwege, ook zegt men, dat de Protestantsche boeren zich niet aan dit gebruik hielden.

Zooals boven reeds is gezegd, waren aan enkele erven niet alleen waren maar ook schaeren verbonden. Ook elders trof men ze aan. Het Woolder markeboek vermeldde: „Waerbekke is een kaette, hij heeft een kaetschaer, dat is een verckenganck". Een schaer gaf dus het recht, een of meer varkens op den markegrond te drijven, waar ze zich met de eikels en beukenoten der marke konden voeden. Het Markeregt van de Lutte zegt: „een eytlick sworn in unser marke heeft tien schaerakeren (eikels), achte voor zijn schutten ende enen bul-lenschaer ende ene beer schaer". Een schaer werd dus wel eens ter vergoeding voor het houden van fokdieren gegeven, ook als het runderen betrof, die niet zelf van de eikels en beukenoten profiteerden. Niet alleen de gezworenen, ook de dienaren der kerk werden beloond met een „verckenganck", die van de Roomsche geestelijken later vaak op de predikanten is overgegaan. In den Noorddeurninger holtink van 1670 maakt die Heer Pastor (d.i. dominé) Gerhardt Palthe bekend, dat hij in de marke berechtigd is met 4 swijns aeckeren, verzoekende, dat hij en zijne successoren mogen blijven berechtigd.

De gezworenen werden voor hun werk zooals boven gezegd is, dus met schaeren beloond, ook een deel der boeten kwam hun toe en niet zelden kregen zij een heele of halve kan bier voor het aanbrengen van overtreders. Zij zullen veel en dikwijls onaangenaam werk hebben moeten verrichten. Af en toe werd een officieele „swaerenganck gegaen" waarbij ook de holtrichter en andere markegenooten aanwezig waren. Men controleerde dan, of de grensteekens of laken zich nog op de juiste plaats bevonden. Wanneer een schotter van de Lutter marke den geheelen dag voor markezaken uit was, mocht hij ten laste der marke 4 penningen verteeren. Wel moest hij voor de bewaking van de boomen en den grond een groot deel van zijn tijd in het veld doorbrengen, maar

op vele dagen was hij toch ook van dien dienst vrij gesteld, want het Lutter Markeboek zegt: „soe sint noch des Jaers omtrent LX hillige dage behalve die Sondage... dat sie nicht toe broecke (tot beboeten) gaen en dorvet”. Door elkaar genomen hadden zij wekelijks dus behalve den Zondag nog één en enkele malen zelfs twee dagen, waarop zij niet voor de marke werkten. Of ook andere arbeid op deze vele feest en heilige dagen rustte?

Telkens weer blijkt uit de markeboeken, dat de Goedsheeren of eigengeërfden de vestiging van onvermogens in hunne marke trachtten tegen te gaan. Ten slotte zijn de bewoners der marke toch aan den anderen kant weer de armenverzorgers, die de behoeftigen voort helpen en dulden. Uit wat ons de markeboeken in dit opzicht meedeelen, kunnen wij echter wel vaststellen, dat de opvattingen over de eischen der armenzorg zich in den loop der tijden gunstig hebben ontwikkeld, maar in aanmerking moet worden genomen, dat men slechts over geringe middelen beschikte en het leven in iederen stand in Twente nog uiterst primitief en eenvoudig was. In den Lonneker holtink van 1613 werd genotuleerd: „Is bij Holtr. en Erffgen. geresolveerd, dat die Brincksitters, soo niet bij consent der Goedtheeren in de Marcke sitten, tot alle tijden op gesinnen van Holtr. en Erffgen. die marcke ruymen en haere vermeente woonplaatsen verlaeten sollen ende die Holtr. en Erffgen. aldaar nog ettelijke tijd dulden werden, sollen jaerlix en alle jaer soo lange sy daer mett der wonninge verblijven op Lamberti avont naer dato deses in behoef der oncosten geven, soo op die Holtinge geschieden, eene goltgl. ad 28 st. en een paer hoender ende sollen niet meer Beeste holden, dan as sy naer advenant eene erfman in de gemeente schattinge en buyrschulden gelden en betalen”.

In Buurse schrijft men in 1697: „De Cortgaardens hutte daer de Groene in gewoond heeft is verbrandt. De nieuws op geregte hutte sal niet langer staan als de ingesetene en gesworens sal believe. De bewoners van de andere huiskens en hutten nog in vivis zijnde, sullen ad vitam en langer niet continueeren”. Maar kan eenig

bewoner dan wel langer in zijn huis continueeren, dan zijn leven duurt? De opvattingen veranderden weinig in den loop der tijden.

Ruim 80 jaar later stond bij de Rijdt of Rietboer een ellendige hut. Rietpeter, die ze bewoonde, was een gastvrij man en hield van gezelligheid. Men leest in het Markeboek in 1768: „Geëxamineerd de Riethutte. Tot een verblijf van Rietpeter geaccordeerd tot revocatie... Bevonden dat Arend Morsink met zijn vrouw daarbij ingetrokken is, voor eenige jaren een hoekje grond tot dicht aan den weg daarbij heeft aangemaakt en mede zijn zuster in de gepasseerde maand May met een kind daarbij ingehaald heeft. Voorts bevonden, dat die hutte zodanig belmundig en vervallen is, dat ligtelijk kan instorten of brand daardoor veroorzaakt worden.

De Eigengeërfdn hebben daarom besloten, toe te staan ten dienste van Rietpeter de hut te laten verzetten op of bij de zandbulten aan de overzijde van den weg en zulks van drie staken of gebond. Lang twintig voeten, breed veertien voeten”.

„Uit consideratie” is goedgevonden, dat Arend en zijn vrouw bij Rietpeter intrekken en levenslang blijven wonen, mits Arend voor de hut het hout gebruikt, dat de menschen hem er uit goedwilligheid wel voor zullen geven. Hij mag evenwel geen markegrond aangraven en geen anderen, ook geen eigen kinderen in huis nemen, ook moet het echtpaar behoorlijk en in vrede met Rietpeter leven. In 1770 wordt op nieuw holtink gehouden, maar wat blijkt nu, dat Arend gedaan heeft?

Tegen zijn eigen hand en uitdrukkelijke conventie heeft hij er in plaats van een hut een huis van gemaakt met een afdak. 't Markengericht blijft bij zijn vroeger besluit, maar wil „uit toegeeflijkheid en enkele consideratie in zooverre daarin moderatie gebruiken, dat hij het vierkante werk zal houden staan, mits dat hij de posten zooverre in de grond zal laten zakken, dat zeven voet plaatse onder de balken blijft en dat hij het afdak binnen twee dagen daar geheel zal afnemen, of dat de gemeente hetzelfde daarvan zal aftrekken, reserveerende zich de

goedsheeren om bij zijn wederstrevigheid zoodanig tegen hem te handelen en te beklagen als zij zullen vermeenen te behooren". Het werd hem dus wel zeer kwalijk genomen, dat hij een wat beter huis had gebouwd, dan in de bedoeling der markegenooten lag.

Medelijden stemde echter ook wel eens tot goedgeefsheid. In 1706 vermeldt het Markeboek van Noord Deurningen: „Op den bekend ongeval, dat Heivelt aen de krankheit vele beesten sijn afgestorven, so hebben de goetsheeren tot vertroostinge in sijn ongeluk en schaede aan hem, Heivelt, vereert honderd gulden, dewelke sullen genomen worden uyt de cooppenningen van het veen aan den Heere Sloot vant Singraven verkoft”.

Het blijkt wel, hoe zorgvuldig de Goedsheeren er voor waakten, dat het recht op het gebruik der onverdeelde gronden, oorspronkelijk alleen aan de volgewaarden toekomende, niet door te veel nieuw gevestigden in de marke gedeeld werd. In den loop der tijden kwamen er wel enkele anderen bij, die eveneens van deze gronden profiteerden, maar hun aantal was doorgaans gering en hun recht beperkt. Iedere deelgenoot meer zou natuurlijk ieders deel kleiner maken en ook de gewaarde boeren in Twente hadden meestal slechts een karig bestaan. Volgens mondelinge mededeelingen, die tot den tijd tusschen 1830 en 1860 teruggaan, heerschte er toenmaals op het platteland in deze streken bijna overal armoede. Herinneringen aan en aantekeningen over oude volksgebruiken bij kinderbieren, broedlagten en grooven waarbij groote kosten gemaakt werden, schijnen echter ook op tijden van grooteren voorspoed te wijzen.

Tegen verdeeling van boerenerven werd van ouds gewaakt. Volgens oud Twentsch gebruik werd bij overlijden der ouders het erve en boerenbedrijf niet onder de kinderen verdeeld, maar was de oudste of indien deze gebrekkig was één jongere, flinke zoon de „erfvolger” van den vader. Waarschijnlijk zag men geen kans op andere wijze te voorkomen, dat de geheele marke in kleine nederzettingen versnipperd werd en allen tot ar-

moede vervielen. Het schijnt wel, dat het niet alleen de boeren, maar ook enkele meer ontwikkelden en zelfs rechtskundigen waren, die aan dit oude erfrecht nog lang bleven vasthouden. Men weet nog van een Twentschen notaris te vertellen, die het er steeds op aanstuurde, dat de hoeve onverdeeld in handen van den oudsten zoon kwam. Volgens hem was de nieuwere regeling der erfzaken „Napoleon zien wèrk, doar hè wi-j hier nig met te maken”. Begon bij de erfdeeling een der aanwezigen met een bedenkelijk gezicht te stotteren: „Meer notaris, now begriep ik toch nig.....” Dan werd hem het woord afgesneden met: „Hef nen boer dan ooit wat begreppen? As ik et begriepe is 't mooi genoeg”. Het getal der gewaarde erven breidde zich bij zulke opvattingen de eeuwen door niet of slechts weinig uit.

Volgens de markebepalingen mochten op een erve slechts één of hoogstens twee huizen staan. Dit tweede huis was oorspronkelijk vaak een lijftochtswoning, gebouwd voor een oud echtpaar, dat het groote boerenbedrijf aan een jonger geslacht in handen had gegeven, vaak werd het in later tijd een „wönner” of een kotter. De pacht, die een wönner betaalde, werd uitsluitend of grootendeels voldaan in den vorm van arbeid, die hij voor den boer verrichtte. Soms werden deze kleinere bedrijven op den duur gedeeltelijk gewaard, in den regel hadden zij dan een vierde waar, meestal ten koste van het oorspronkelijke erve, dat dan drie vierde gewaard was. Maar evenals in andere opzichten zijn ook hierin de verhoudingen in de verschillende marken waarschijnlijk niet gelijk.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat het in vroeger eeuwen niet gemakkelijk was zich op het land te vestigen en daar een bestaan te vinden. En ook in de steden liet men onbemiddelde lieden niet gemakkelijk toe.

Er waren dien ten gevolge vele zwervers, die vaak in troepen rondtrokken en bij wie zich als de gevaarlijkste elementen diegenen voegden, wien wegens een of ander misdrijf het verblijf in hun woonplaatsen was ontzegd, ook zullen er dikwijls lieden bij geweest zijn, wier

huis en goed in oorlogstijd verwoest was, en eveneens afgedankte soldaten. Dat onder deze dakloozen een groot aantal Joden was, is licht verklaarbaar, want in vele plaatsen werden zij verdreven of verbannen en in de Twentsche steden werden vaak slechts twee of drie niet armlastige en van ouds daar gevestigde Joodsche gezinnen geduld. Ook stond het hun niet vrij naar keuze ieder beroep uit te oefenen. Hun vindingrijkheid deed hen daarom in allerlei bedrijven en zaken een kostwinning vinden.

Een resolutie van Ridderschap en Steden uit het midden der 18de eeuw bepaalde, dat zich op het platteland geen nieuwe of vreemde Joden mogen vestigen; een tweede artikel zegt, dat alle vreemde, passeerende, gaande, trekkende of omlopende Joden, 't zij pakke-dragers, goochelaars, liedezangers, schaarslijpers, kwakzalvers, breukmeesters, kramers van kleinigheden, haarkoopers, handelaars in oude kleeren op de heerwegen en in besloten steden moeten verblijven. Op een eerste overtreding staat publieke geeseling en verbanning, latere overtredingen zullen strenger gestraft worden.

Degenen die schietgeweer of andere moord- en breekwerktuigen bij zich hebben, die zich in troepen van zes of meer manspersonen samenvoegen, worden met de doodstraf bedreigd. Die hen in herbergen, huizen, schuren of schaapstallen laten overnachten, worden voor medeplichtig gehouden, maar „vreemde, geschikte en welgestelde kooplieden zoowel Jooden als andere” mogen op het platte land wel overnachten. Zij moeten echter voorzien zijn van een pas uit de plaats hunner inwoning.

Af en toe komt er bericht, dat een gevaarlijke troep in aantocht is en dan worden door Ridderschap en Steden strenge voorschriften tot wering dezer lieden uitgevaardigd. Waarschijnlijk heeft een grensland als Twente ruim zijn deel van deze plaag meegekregen. Toch heeft, vreemd genoeg, de mondelinge overlevering slechts enkele verhalen bewaard, die met deze zwervers in verband staan. De roover, die de overlevering het

vaakst noemt en zelfs eenigszins vereert, daar zij hem naast onverschrokkenheid ook edelmoedigheid en mildheid toedicht, is Schinderhannes. 't Is echter geheel de romantiek en fantasie der volksverbeelding, die hier aan het woord is.

Schinderhannes, die in 1803 te Mainz werd terechtgesteld, heeft nooit den Twentschen bodem betreden. Maar wanneer hij het niet zelf is, die in deze verhalen optreedt, dan is het, zoo zegt men, een der bendeleden, een „Schinderhannes-knecht”, geweest. Ze waren anders moeilijk genoeg te pakken, deze roovers, want volgens de Twentsche verhalen sloegen ze, wanneer ze vervolgd werden, de hoefijzers achterste voor onder de hoeven hunner paarden, zoodat men hen zocht in een richting tegenovergesteld aan die, waarin zij vluchtten.

Vrees kende hun hoofdman, Schinderhannes, niet. Eens zat hij volgens een Buursche overlevering, als onbekend ruiter aan bij een jagersmaaltijd van adellijke heeren, bij wie zich ook eenige officieren gevoegd hadden, die opdracht hadden hem te vangen. Nadat op het welslagen dezer onderneming was gedronken, ging Schinderhannes een oogenblik weg, maar kort daarna verscheen hij weer op den drempel van het vertrek, roepende: „Heeren, heden hebt gij met Schinderhannes gegeten en gedronken”. Daarop wierp hij zich in den zadel en gaf zijn ros de sporen.

Allen sprongen op en brachten hun paarden naar buiten om hem te vervolgen, maar de een na de ander plofte neer als hij zijn ros bestijgen wilde, want Schinderhannes had in alle riemen diepe inkervingen gesneden. Vóór één der vervolgers gereed was, lag er een groote afstand tusschen hem en den roover.

Een misdadiger, die werd terechtgesteld op „et schavotvèldeken”, dat even over de grens dicht aan de Buursche marke lag, was volgens de overlevering ook een Schinderhannes knecht. Uit louter moedwil had hij een kind, dat in de wieg lag, vermoord en zulk een afschuw had men van hem, dat de molenaar op de Haar-molen hem niet over zijn brug naar de gerechtsplaats

wilde laten gaan, de gerechtsdienaars moesten met den veroordeelde door de beek waden om het „schavotvèl-deken” te bereiken. Evenals van Schinderhannes wordt van hem verhaald, dat hij stierf als een berouwvol zondaar en een toespraak tot de omstanders hield, waarin hij den raad gaf: „wee van ow ginnen hoond kan hoalden, mot toch nog 'n heundeken hoalden”, want vaak waren zijn booze plannen tot roof en inbraak door hondengeblaf verijdeld.

Ook elders in Twente kent men verhalen van roovers, die aan 't einde van hun loopbaan gekomen, dezen praktischen raad ten beste gaven. Ook van een grooten troep zigeuners weet men nog te vertellen en van den angst, die men had voor brandstichting door deze lieden. Het was moeilijk verstandhouding met hen te krijgen, want zij spraken een vreemde taal, alleen begreep men al gauw, dat ze zeer op „draank” gesteld waren. Soms werd door dergelijke zwervers een hulpbehoevend lid van den troep achtergelaten. Een eigenaardig type, waarvan men in Buurse nog weet te vertellen, was „'n Wikengel”, een lange, op krukken loopende vrouw, die marketentster was geweest, waarschijnlijk in 1795 bij het leger der vluchtende troepen van de geallieerden of van de emigranten.

Wegens haar gebrekkigheid was zij achtergebleven en kwam ten laste der Buursche marke. Evenals met andere oude of hulpbehoevende menschen gewoonlijk gebeurde, werd voor haar gezorgd door haar bij beurten eenige dagen bij een boer in kost en inwoning te besteden. Zij kon uit kaarten de toekomst voorspellen en dankte daaraan haar bijnaam, de eenige waaronder zij bekend is en die haar toch een wat hooger rang geeft, dan een gewone waarzegster, die men in Twente een „wikke wief” noemt.

Noodzakelijk zal het wel geweest zijn, dat men tegen landloopers en allerlei vreemd gespuis waakte en maatregelen nam, maar dat men aan degenen, aan wie opgedragen was op het naleven daarvan toe te zien den harten naam „armjagers” gaf, doet ons toch pijnlijk aan.

In 't einde der achttiende, vooral in 't begin der negentiende eeuw, drong zich steeds meer de noodzakelijkheid op, wijziging te brengen in de verouderde instellingen der marke en daardoor tevens de moeilijkheid op te heffen of te verminderen, om buiten dorpen en steden door koop grond in eigendom te krijgen. Toen de textiel-industrie zich meer en meer begon te ontwikkelen, ontstond er behoefte aan terrein voor vestiging der bedrijven. Volgens Dr. Benthem hebben de marken in dezen weinig medewerking willen geven. Dat zij ook wel eens tegenwerkten, blijkt uit enkele gevallen. Wanneer niet alle gewaarden er in toestemden, was het soms onmogelijk om zelfs maar een onbeduidend stukje grond te verkrijgen.

Zooals de gewaarden ieder voor zich herhaaldelijk deden, schijnen de burgers dan het begeerde stukje grond ook wel eens „eigener autoriteit” in gebruik genomen te hebben, in afwachting eener latere wettelijke regeling. Dit deden in 1759 Jan Blijdenstein en Warner Ypkemeule „onder pretext, dat het haar nuttig en tot een bleekerye zou kunnen dienen”.

De Markerichter Lucas Engerink en de Eigengeërfden der Eschmarke beklagen zich hierover bij den Drost van Twente. In een verweerschrift wordt echter door de aangeklaagden betoogd „hoe dat sy suppliënten de linnenrederye en blekerye van dien in compagnie exerceerende, verscheiden linnens om te bleyken na elders hebben moeten versenden ¹⁾), tot voorkominge van dien in de Endscheider Eschmarkt hebben aangekocht een seker stuk grondt tot de blekerye bequaam, doch waaraan nog aan de eene syde een kleine gere gronds manqueerde om een volle stuk linnen te leggen, daar dog deese gere een onnut stuk grondes synde de gemeente (d.i. de gemeenschap der marke) is toebehoorende”. De compagnons hebben derhalve de Marke „begroetet en versogt, zooveel tot het leggen van een volle stuk aan

¹⁾ Het is bekend dat de reiders uit het vooral bij Enschede waterarme Twente hun linnens in die jaren op de bleekerijen bij Haarlem, die voor deze bewerking een zeer goeden naam hadden, lieten bleeken.

die zijde noodig mocht wezen te mogen aangraven, hetgeen door allen uitgezonderd één enkele — en dit uit quaadaardigheid — is toegestaan". Den in gebruik genomen grond willen zij ter taxatie van onpartijdigen betalen. De Drost stelt de zaak uit tot den eersten Holtink, zal dan inzage van de Holtinksresolutie nemen en dispooneeren „so bevinden sal te behooren". Den Markegeenooten beveelt hij aan in dezen „als een sake ten gemeinen nutte en dienste strekkende, alle mogelijke facilitate toe te brengen". Na veel over en weer schrijven, verkrijgen de compagnons het begeerde hoekje grond tegen den toen zeker hoogen prijs van f 100 het schepel.

Tot in de 20ste eeuw bleef dit grondstuk als bleekerij dienst doen, eerst voor het reidersbedrijf, later als huishoudelijke wasscherij. In 1804 verkochten de erven Jan Blijdenstein hun aandeel aan Judith Lasonder, wed. Waander Ypkemeul. Naar den naam van haar eersten man had de bleek tot dien tijd als Waandersbleek bekend gestaan, nu was zij hertrouwd met Jan Kosters en heette het bedrijf „Kostersbleek". Gerrit Robers was er bleekersbaas. Jan Kosters hertrouwde na Judiths dood met haar zuster Hermina Lasonder, die, toen zij weduwe geworden was, in 1816 Thijs Lammerink als administrateur en deelgenoot aannam. Na haar overlijden kwam de Kostersbleek in het bezit der familie Cromhoff en werd Cromhoffsbleek. De familie Cromhoff bezit nog het dossier, dat deze geheele geschiedenis beschrijft en gaf mij daarvan welwillend inzage. In het begin dezer eeuw is de grond, waarop het bleekersbedrijf gevestigd was door koop gekomen aan de firma Gerhard Jannink & Zonen en werd fabrieksterrein. De familie Robers bleef er, totdat deze verkoop plaats had, haar wasscherij en bleekerij van huishoud- en linnengoed uitoefenen. Het bovenverhaalde geval heeft niet op zich zelf gestaan: uit „Geschichte der Herrschaft und der Stadt Gronau" door Pfarrer Otto Jesse, blijkt, dat omstreeks denzelfden tijd, waarin de Enscheder compagnons hun bleek stichtten, de reiders van het naburige Gronau tegen de Eigenge-

erfden der Eilermark eveneens een proces voerden over een terrein geschikt tot stichting eener bleekerij. Aan de stad Gronau was in 1766, ter gemoetkoming in de schade, die zij in den zevenjarigen oorlog geleden had, door de regeering een grondstuk, in de Eilermark, aan den Dinkel gelegen, geschonken. In het stadje was, zoo schreef men toenmaals, sedert eenigen tijd „ein neu und höchstnutzliche manufactur von Cartun angerichtet worden und wird mit allen eiffer und guten fortgang fortgesetzt, wozu aber wegen vieles erforderliches bleichen kein bequämerer platz hätt können angewiesen werden". Ofschoon geen boeren der Eilermark het grondstuk voor het weiden van vee of steken van plaggen gebruikten, verzetten de goedsheeren zich tegen het stichten van een bleek aldaar.

De welvaart dezer streken blijkt dus in die tijden onder den eigenaardigen vorm van het eigendomsrecht in de marken niet bevorderd te zijn. De nieuwe denkbeelden, die in 't einde der 18de eeuw onder invloed der Fransche revolutie ingang vonden, deden steeds heviger protesten opkomen. Het duurde echter nog een halve eeuw en hier en daar langer voor tot verdeeling onder de rechthebbenden werd overgegaan.

Wat ten opzichte der gewaarde erven nog opmerking verdient, is, dat zij sedert overoude tijden steeds onder dezelfde namen bekend zijn. Het recht van gewaardheid, dat er aan verbonden en onder den naam van het erve bekend was, zal daarvan in de eerste plaats oorzaak geweest zijn. Voor de hoeve was dit recht van te groot gewicht en te veel eer, dan dat haar, bij het wisselen van bewoner of om redenen van smaak of fantasie een nieuwe naam zou gegeven zijn, ook al zou zij daarom haar gewaardheid niet verloren hebben.

Integendeel verloor een nieuwe bewoner den naam, dien hij tevoren voerde en was voortaan bekend onder denzelfden naam als het erve. Voor het meerendeel eindigen deze namen op „ink", al is dit niet overal zoo sterk als onder de gewaarden der Drieschichtige Marke, waar van de 21 gewaarden in Mander slechts 5, van de 16, in

Geesteren slechts 3 en van de 15 in Vasse eveneens slechts 3 dezen uitgang ink missen. Onder deze weinigen zijn er waarschijnlijk van jongeren datum als b.v. Niehuis of Velthof, of zij worden genoemd naar het beroep of het ambt, dat door den bewoner van het erve van ouds uitgeoefend of bekleed wordt, als Schulte, Meyer, Tiehuis, Noormoole enz. Veel willekeuriger is de naamgeving bij de kottersplaatsen, die alle of bijna alle later ontstonden; hier speelt de fantasie en vooral de volkshumor een groote rol. Men vindt er namen als: de Loerhaze, 'n Kikvorsch, de Pädde, de Doeve, 'n Kievit, 'n Heer van de Witte Waand, Preens Willem, Grieze Geertruu, de Bagatelle, 't Misverstaand en dergelijke. Maar het zou kwalijk genomen zijn, wanneer men hier den bewoner had aangesproken bij den naam van het huis, zooals men gewoon was met de boeren der gewaarde erven te doen. Wel werden ze gebruikt, als men van hen sprak. De boeren op de Kottersplaatsen hebben hun eigen naam of vaker nog een reeds geërfd en bijnaam, of men noemt, wanneer men van hen spreekt, twee of drie achtereenvolgende geslachten. Wanneer men b.v. praat over Pietsgraadswillem, is Piet de grootvader, Graads de vader en Willem de persoon over wien men het heeft.

VERTEERINGEN OP DEN HOLTINK.

Het dagelijksche leven onzer Twentsche voorouders was sober, zoowel wat voeding en kleeding als wat huis inrichting en comfort betreft, zóó sober, dat het aan de eischen der eenvoudigsten en armsten uit onzen tijd niet meer voldoen zou. Schrijft niet Aleida Leurink, de Lossersche domineesche in 1740 op 3 Januari in haar dagboek „vogelken water in doen, 's middags al toevroren", dit had natuurlijk in 't woonvertrek plaats, vervolgens „coffikopkes vrozen vast op tafel" en dan als een hoogst opmerkelijk feit: „namiddag vuur in agterkamer". De negentiende eeuw heeft al bijna drie kruisjes achter den rug, wanneer Burgemeester Hendrik ter Kuile aan een

zijner zoons schrijft, weder in de maand Januari: „het weder is thans zeer zacht, doch voor eenige dagen door den heftigen wind zoo koud, dat, wanneer dezelve langer aangehouden had, wij wel genoodzaakt zouden geweest zijn den kachel te zetten”.

„Bètter 'n deemeudig veuren, as 'n hooveerdig goan”, sprak nog ongeveer 25 jaren later een van Enschede's eerste burgers, wanneer hij een os voor de tilbury spande om een rijtoer te maken en in dien zelfden tijd bracht, uit de kringen der voornaamste ingezetenen, een liefhebberende kleinzoon zijn grootvader of grootmoeder nog in een slede of des noods in een kruiwagen thuis na een gezellig doorgebrachten winteravond.

Deze zuinigheid in het dagelijksche leven sloot echter niet uit, dat men bij gelegenheid wel eens gaarne goede sier maakte. Unico Ripperda, de drost van Sallant, die de havezate Boekelo bij Enschede bewoonde, gaf reeds het voorbeeld. Hij wordt in de kroniek zijner familie genoemd als „een seer kloek man en voerde seer wijze spreuken en gaf heerlijke leeringen aan jonge lieden”. Zoo zou hij b.v. gezegd hebben: „op den eenen dag soude men een osse verteren, op den anderen een ey”. Menigen Twentschen holtink heeft deze Heer van Boekelo meegemaakt. De overige landedellieden en zelfs de geestelijke waardigheidsbekleeders, die hij er ontmoette, zullen waarschijnlijk evenals hij gedacht hebben. Bij alle mogelijke ook maar eenigszins feestelijke of plechtige bijeenkomsten, zoo als b.v. aanstellen van het stadsbestuur, maaksmaal, bruiloft, kinderbier, doopen, begrafenis zelfs, werd rijkelijk gegeten en gedronken. Hoe zou men dan, om op ons onderwerp terug te komen, een „drogen” holtink gehouden hebben?

De markeboeken vertellen duidelijk genoeg, dat dit niet het geval was. Men maakte er „nen hêrfstdag” van, zooals de Twentenaar zegt, wanneer hij in vroolijk gezelschap een geheelen dag buiten doorbrengt. Zou misschien deze uitdrukking zelfs niet haar ontstaan danken aan den Lonneker Holtink, die op 16 September, een dag vóór St. Lambert werd gehouden? Het was dus in

den aanvang van het jachtseizoen, zoodat men een jachtpartij kon laten voorafgaan aan, of volgen op de vergadering.

Menige meyerplaats verschaftte in een aangebouwde Lanterkamer (afkorting voor Landheerskamer) gelegenheid tot logies. In Lonneker was b.v. op „Wienensbleek” op last van den Drost Charles Bentink bij het Bleekhuis een Drostenkamer aangebouwd, die bij jacht- en vischpartijen gebruikt werd.

Uit de markeboeken blijkt wel, dat de holtink als een feest werd beschouwd, of met een feestmaaltijd eindigde, minder duidelijk is het mij echter, wie aan deze maaltijden deelnamen. Zaten de Eigengeërfde boeren met de grootgrondbezitters uit adel en geestelijkheid aan? Kregen ook de halfgewaarden en de kotters hun deel? Wat het bier betreft, men verkreeg het voor een groot deel uit boeten op kleine overtredingen gesteld. Ook waren enkele, door boeren of kotters in gebruik verkregen of genomen grondstukken, belast met de levering van een hoeveelheid bier op den holtink. Het quantum in zijn geheel genomen was waarschijnlijk wel zoo groot, dat niemand dorst behoefde te lijden.

Menigmaal zal het einde van een holtink overeenkomst hebben vertoond met het „Ding” in Anna Holmer beschreven ¹⁾, waar de aanwezigen na gedanen arbeid luidkeels zingen:

„Hier sitt so mannig dorstig Mann
Dee nich meer lange wachten kann
Sett an! sett an!

Overigens is dit „Ding”, dat het midden schijnt te houden tusschen een Veemgericht en een Holtink, hier waarschijnlijk weinig historisch geteekend.

Het zij ze nu al of niet medegenoten, hebben de boeren, kleinen en grooten het gelag waarschijnlijk wel in hoofdzaak betaald. Op hen drukten vele lasten, drosten-

¹⁾ Anna Holmer oder die Wiedertäufer, eine historische Erzählung aus der ersten Helfte des 16e Jahrhunderts, den hinterlassenen Papieren eines alten Schulmeisters nacherzählt von Professor Arnold Fokke.

en heerendiensten, ook in de achttiende eeuw nog en daarbij de geheele of gedeeltelijke kosten door den holtink veroorzaakt. De Brinkzitters van Lonneker moeten gelijk reeds gezegd werd, jaarlijks ieder 28 stuivers en een paar hoenders leveren. In 1616 biedt de boer van de Steenborch (later Steenberg) te Buurse aan, voor een hoekje aangegraven grond een ton bier te betalen.

Johan in de Markslag heeft een stukje grond bij zijn gaarden aangetrokken en gebruikt daarenboven een „kempken” dat aan de Marke behoort, hij „veraccordeert darna te betalen met twee lammer, een voor den pastoir te Ottenstein en het andere an Werner Mante”. Het schijnt dus, dat er onder de goedsheeren zoowel „dragende” als „etende” gasten werden aangetroffen.

Soms worden de lasten voor de boeren te zwaar. In 1644 schrijft men in Lonneker: „Alsoo die huysluiden doleeren, dat den jaerlyxen holtinck tot groote kosten van de marcke lopet, is geresolveert, dat voortanne alle drie jaeren eenen gemeenen holtinck sal gehouden worden, doch so nodich sollen holtrichter bij kerckenspraeke sulx notificieren”.

Een noodholtinck, die dan eventueel na kerkenspraak kon gehouden worden, zal wel minder kostbaar en feestelijk en ook minder druk bezocht zijn geweest. Het kon nog al van belang zijn b.v. voor de boeren der Rutbeek, wanneer minder vaak holtink werd gehouden. De Usseler holtink van 20 Mei 1656 had bepaald: „De inwoonderen van Rutbeeke worden in haar vergunde schapendrift tot revocatie bij provisie gecontinueert, mits jaerlycks daervoor betalende tot voordeel der holtinckskosten een tonne bier, een vet schaap, en twee goede schinken, onder dit restrict, dat de gem. inwoonders de schaepen naar de Helminksijt niet sullen weiden over de Joostes Landtweer en aan de sijt naer Boekelo niet over d' olde Landtweer”.

De boeren zullen het grootste deel van het consumabele voor den holtink hebben geleverd. De Goedheeren, vaak buiten de marke woonachtig, hadden evenwel ook eenige verplichting. De Lutter holtink stelt 13 Dec. 1666

vast: „Een ieder nieuw aankomende Goetheer sal de marcke vereeren eenen anker Rijnschen wijn". Ook in Agelo was dit gebruikelijk: in 1718 presenteert borge-meester Neel zijn anker wijn voor de eerste sessie te vol-doen. Verzoekende de(n) Heer Hofmarckenrichter en Goetheeren om deselve te helpen consumeeren".

In 1677 steekt de Marke Lonneker nog in schulden ten gevolge van de Munstersche oorlogen. In 't markenboek werden toen verschillende posten genoteerd, die nog vol-daan moesten worden en die ook werkelijk voor 't mee-rendeel schulden waren, door den oorlog ontstaan. Maar zooals nu eenmaal 's werelds beloop is, als er schulden zijn, komt er ook twist. Het oude spreekwoord wordt bewaarheid: „Als de kok met de keukenmeid kijft, weet men waar de boter blijft".

Er is ook een lijst in 't markenboek opgenomen van kosten voor spijs en drank, niet alleen bij den Holtink op hof Lonneker gebruikt, maar ook van wat Holtrichters en verschillende Goedsheeren bij 't gaan naar, of 't ko-men van het markengericht in Oldenzaal verteerden, of op kleinere samenkomsten daar gebruikt hadden. In „'t Register der crediteuren en schulden soo sich 5 April 1677 hebben op den Holtink opgegeven", komen dien-tengevolge o.m. voor:

Vrouw Bruins tot Oldenzaal wegens	
verteringe in verschillende tijden	f 12 - 10 st. - 0 p.
	noch 26 - 4 - 0
noch aan d' selve	135 - 19 - 0

Uit de notities van 1685 en volgende jaren blijkt waar-uit de tractatie op den holtink bestond en wat er van te voren en na afloop verteerd werd.

Men leest daar:

1685 - (1 Juny?) De Holtr. en presente	
Goetheeren bij mij verteert als wan-	
neer een holtink vastgesteld op den	
9 Juny	f 2 - 15 st. - 0 p.
9 dito op den holtink geleverd als volgt:	
Een anker wijn	8 -
noch 6 kan	3 -

an witte brood	0 - 14	- 0
voor 1 lam en een vierendeel van een schaap	4 - 11	- 0
een mengen azijn	0 - 3	- 0
6 kan bier	0 - 12	- 0
voor mosterd en peper	0 - 4	- 0
aan pijpen en toeback	0 - 12	- 0
toen dit aan mij besteld is verteerd	0 - 16	- 0
voor moyte van tinnen, linnen enz.	3 - 0	- 0
tweemaal bodeloon betaalt	0 - 6	- 0
in 't weder komen eenige Goetheeren en Holtr. verteert	5 - 10	- 0
28 Juny Holtr. en Goetheeren verteert in Lonneker saecken	2 - 10	- 0
12 Dec. Holtr. en Goeth. als wanneer sy wouden beramen een dagh om eenige toeslagen tot dempinge van marckenschuld te verkoopen aldaar geleverd $\frac{1}{2}$ lam	1 - 10	- 1
en 3 flesschen wijn ad $4\frac{1}{2}$ kan	1 - 16	- 0
$1\frac{1}{2}$ kan bier	0 - 3	- 0
an witte brood	0 - 6	- 0
en in Lonneker an gelt uitgelecht soo my geordineert is	3 - 0	- 0
in 't wederkomen verteert	2 - 12	- 0
23 Dec. in 't visiteeren van de vergun- ningen en uitdriften geleverd: $\frac{1}{2}$ lam	1 - 4	- 0
12 kan wijn ad 10 st.	6 - 0	- 0
witte brood	0 - 8	- 0
in 't wederkomen verteert	3 - 11	- 0
stelle voor 2 reysen voor	2 - 0	- 0
1686—30 Juny. Naar Lonneker met- genomen an wijn en bier	2 - 2	- 0
Augustus als wanneer de brinksitters worden getaxeerd an wijn en bier	2 - 18	- 0
27 Augustus an wijn, bier, $\frac{1}{2}$ lam toesamen	8 - 4	- 0
6 Oct. eenige Goetsheeren als wanneer worde beraempt een compositie ten		

huyse van Hermen Nyhuys an wijn en bier	3 - 10	- 0
14 Oct. Gelevert ten huize van Hermen Nyhuis an wijn, byer, vlees, witte brood, toeback, pipen, azijn etc.	10 - 15	- 8
in 't wederkomen verteert	1 - 12	- 0
1687. Holtr. en Sloot int visiteeren van d' ymen en weghalen van deselve, vorscheyden reysen toesamen gerekend	10 - 19	- 8
1688. Naer Lonneker gesonden wijn, bier, asyn, musselen, buckink, witte brood	2 - 10	- 0
Sloot verteert 5 mengelen wijn	1 - 0	- 0
1689. Mijnheer Staverden als holt-richter in 't afspreken met andere Heeren en Geërfden van een holtinck	2 - 3	- 0
Holtr. Br. Tenkinck en Br. Sloot int wederkomen van den hoff Lonneker verteert	1 - 12	- 0

Ofschoon de marke arm was en de boeren nog armer, moest, zoo schijnt het, het geld toch steeds dáár gevonden worden. Hierbij kwamen nog belangrijke schulden voor sommen, tijdens of na den oorlog van Enscheder en Oldenzaalsche burgers opgenomen, o.m. tot onderhoud van het garnizoen in Ootmarsum. Een groot deel van het vee was door den vijand weggedreven; nog kent men op het platteland in Twente spotliedjes op „Beernken 'n koodeef”.

Niet minder dan de Lonneker marke, waren de andere marken door dezen oorlog verarmd. In 1678 leest men in het markeboek van Usselo, hebben de Usseler boeren wegens den oorlog weinig of geen schapen gehad en in 1696 schrijft men hier nog: Het is wereldkundich hoe dat in den latest Bisschoplycken oorloch di ingesetenen met soodaenige extra ordinarische lasten, ofte anders genoemd brandtschattinge, doemaels beswaert geworden, waertoe merkelijke sommen gelts hebben moeten finieren als onder ander bij die Usseloer Marcke, kerspels Enscheyde oock is geschiet”.

In Buurse verzoeken de boeren aan hun holtrichter reeds in 1668, dat hun tot tegemoetkoming in „hare groote schade wegens Bisschop oerlogh geleden”, eenige stukken markegrond mogen toebedeeld worden. Overal schijnt men ook wat de holtinckskosten betreft op groo-tere zuinigheid bedacht te zijn.

Maar ook andere lasten blijven op de boeren drukken, vaak worden er immers dure processen gevoerd, zoo b.v. door de Lonneker Marke tegen de stad Oldenzaal over het Oldenzaalsche veen. Behalve zijn salaris krijgt de advocaat nog „6 schinkens, weg het 36 pondt ieder, pondt 5 str.”. Deze betaling in natura zal ook wel door de „huisluiden” geleverd zijn. Een grief is hun ook veel onbetaalde arbeid aan wegen, straten, beken en waterleidingen en voor ander grondwerk. Men schrijft b.v. in Markelo: „dat ten allen tijde wanneer de ingezetenen van Marckel uit naam van den Holtrichter verbadene sind ofte worden om in de gemeente te graven of in 't maken of repareeren van de wegen of andersins te verbeteren, dat alsdan ieder ingezetene van Marckel, niemand uitgezonderd, zoodra de klok getrokken wordt, zal coomen te graven ter plaatse waar haarluiden bevolen wordt, bij die poene van een halven goudgulden bij ieder uitblijven te verbeuren”.

Voor al echter zijn de onbetaalde Heeren- en Drostendiensten een groote grief. Steeds meer verbittering wekken deze onrechtvaardige en onhoudbare toestanden. Eerst in 't einde der achttiende eeuw worden deze Drostendiensten afgeschaft, andere verouderde instellingen sterven eerst later langzaam af.

Ridder Johan Derk van der Capellen, de man aan wien de boeren hun vrijstelling van drostendiensten te danken hebben, wordt hun hoogvereerde held. Hun dankbaarheid uit zich geestdriftiger, dan men het ooit te voren of later van Twentsche boeren heeft beleefd:

„De nijvre Landman juicht, zijn Vrijheid is hersteld!
Capellen zegepraalt op baatzucht en geweld”,

las men op den gouden penning, die gehecht was aan

het perkament, waarop zij aan hun voorvechter hun dank betuigden.

Geen mondelinge overlevering herinnert meer, voor zoover mij bekend, aan den holtink als feestelijke bijeenkomst. Oorspronkelijk moeten deze vergaderingen onder den blooten hemel gehouden zijn, steeds op dezelfde plaats, later waarschijnlijk doorgaans op de deel van het daarvoor aangewezen boerenerve.

Oneigenaardig was de later ingeslopen gewoonte, om af en toe ook in de kerk bijeen te komen. Op 18 Oct. 1726 vergaderen in de kerke van Enschede goedheeren en boermannen van Usselo ter bespreking van een geschil met Buurse over het gebruik der „Slaagermaat”. In 1666 werd het Holtgerigt van de Lutte gehouden te Oldenzaal zonder nadere aanduiding der plaats van bijeenkomst, in 1718 in de Plechelmi kerke te Oldenzaal. Dit kunnen ook noodholtingen geweest zijn.

In 't laatst der achttiende en begin der 19de eeuw, toen in de holtingen de plaatsen, die vroeger door adel of geestelijkheid waren bezet, door boeren en burgers werden ingenomen, toen de markebosschen hun boomen en 't markebestuur zijn macht en aanzien grootendeels verloren hadden, zal de holtinck langzamerhand een minder gewichtige en minder feestelijke bijeenkomst geworden zijn.

Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, die in 1838 zoo uitvoerig over dit onderwerp schrijft, maakt ze in dien tijd van hun verval nog mee en zegt er dan van: „Wij hebben nog Gezworenen of Schutters, die niet meer zweeren of schutten. Wij houden nog holtingen, waarop de boer, met de kin op de koeze leunend, zijn veto uitbrengt als een Poolsche Magnaat; waarop men met gloeyende aangezigten, onder wolken tabaksrook, besluiten neemt om ze nooit uit te voeren, want hier is een wetgevende zonder uitvoerende magt voor handen”.